

**Управління культури та креативних індустрій
Департаменту гуманітарної політики
Вінницької обласної військової адміністрації
Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека
імені Валентина Отамановського**

**Подільський книжник
Альманах**

**Випуск 15
(2022 р.)**

**Вінниця
2024**

УДК 002.2(477.43/44)93/94
П44

Відповідальна за випуск Г. М. Слотюк,
в. о. директора ВОУНБ ім. В. Отамановського

Укладач Т. Р. Кароєва

Подільський книжник : альманах. Вип. 15 (2022 р.) / Упр. культури та креатив. індустрій Департаменту гуманітар. політики Вінниц. обл. військ. адмін., ВОУНБ ім. В. Отамановського, ; уклад. Т. Р. Кароєва ; ред. С. В. Лавренюк ; відп. за вип. Г. М. Слотюк. – Вінниця, 2024.– 82 с. : іл.

П'ятнадцятий випуск альманаху відбиває вінницькі книжкові події складного 2022 року. Попри розпач перших тижнів, бібліотечне та книжкове життя продовжувалося. У цьому номері традиційно подано відомості про фонди відділу рідкісних і цінних видань тепер вже ВОУНБ ім. В. Отамановського, висвітлено розмаїття книжкового життя регіону минулого та сьогодення.

Видання призначено науковцям, краєзнавцям, бібліотекарям, бібліофілам, студентам, а також усім зацікавленим особам.

Від укладача

У 2022 р. з початком повномасштабного вторгнення російських військ на територію України загострилося питання про колоніальну спадщину на наших теренах, зокрема щодо вшанування імен відомих російських митців і вчених. У перші тижні війни колектив нашої книгозбірні оголосив про ініціювання відмови від імені К. А. Тімірязєва в назві закладу, що було реалізовано в травні. Натомість Вінницька обласна Рада у листопаді присвоїла книгозбірні ім'я українського історика, бібліотекаря, краєзнавця Валентина Отамановського.

Отже, цей випуск альманаху бібліотека готувала з новим ім'ям. Тож Олена Сафронова дослідила історію печаток, які використовувала установа для позначення права власності на книжки, починаючи з перших, ще дореволюційних, печаток Вінницької міської громадської бібліотеки, закінчуючи останньою 2022 р. Історії книгозбірні присвячена також коментована публікація архівного документа «Доповідна записка завідувача Подільської центральної бібліотеки» про стан установи у 1923 р. А Оксана Антонюк подала статтю вже про сьогодення книгозбірні, а саме про інформаційні можливості її електронних краєзнавчих ресурсів.

Традиційно перші публікації цього випуску присвячені матеріалам з фондів відділу рідкісних і цінних видань. Цього разу йдеться про провенієнції родової бібліотеки Руссановських з Якушенців, книги з якої зберігаються в книгозбірні, а також про колекції археологічної та городницької літератури у фондах відділу.

2022 р. ми відзначили ювілеї багатьох книжок з фонду відділу, і кільком з них дописувачі присвятили окремі нариси. Це роман-містифікація нашого земляка Яна Потоцького (1761–1815) «Рукопис, знайдений у Сарагосі» (225 років), книга Олександра Рігельмана «Летописное повествование о Малой России и ея народе и козакахъ вообще...» (175 років), присвячена українській минувшині. У «Трудах первого съезда сельских хозяев Подольской губернии в г. Проскурове 1896 года» (125 років) чи не вперше порушували екологічні проблеми цукрового виробництва в регіоні. Актуальність медичної допомоги у важких умовах воєнних і революційних років обумовила появу монографії відомого вінницького фтизіатра Юхима Яковича Фішензона «Плевротуберкулез та його лікування» (100 років).

Завершують випуск наші традиційні рубрики «Вінницький “THE BEST”. Наші земляки – лауреати літературних премій України 2022 року» та «Хроніка. Події».

Т. Р. Кароєва

З книжкових колекцій бібліотек Поділля
(за фондами *ВОУНБ ім. В. Отамановського*)

**Археологічні дослідження на українських теренах у виданнях
XIX – першої половини XX ст.**

І. М. Валігура

Література з археології у фонді відділу рідкісних і цінних видань (далі – РіЦ) Вінницької ОУНБ ім. Валентина Отамановського виділена в окремий підрозділ і хронологічно охоплює видання 1801–1941 рр. в кількості 110 томів. Метою статті є аналіз тієї частини цього масиву, що висвітлює археологічні дослідження в межах сучасної України. Кількісно це 64 примірники, з них 1 конвюлот; назв – 28, з них 17 – російською мовою, 11 – українською. Майже всі книги російською мовою вийшли з друку в дореволюційний період, а українською мовою – в міжвоєнний.

Слід зазначити, що за уявленнями XIX – початку XX ст. археологія охоплювала знання з історії, етнографії, епіграфіки, мистецтв, нумізматики, архітектури, охорони пам'яток тощо, відповідно публікації відображали досить широке коло наукових проблем.

Окремі примірники бібліотечної колекції містять провенієнції, за якими є можливість довести походження книг. Частина з них у дореволюційні часи належала бібліотекам подільських навчальних закладів та приватним особам. Після націоналізації цих книгозбірень більшовицькою владою у вересні 1920 р. книги потрапили до новоствореної Вінницької філії Всенародної бібліотеки України при УАН [3, с. 31], що діяла до 1930 р. Влітку відбулася передача її фондів до Центральної окружної бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва (з 2022 р. – ВОУНБ ім. В. Отамановського) [3, с. 55].

За хронологією найдавнішим із наявних видань є книга Л. С. Вакселя «Изображения разных памятников древности, найденных на берегах Черного моря» (Санкт-Петербург, 1801). Лев Савович Ваксель (бл. 1776–1816) за освітою був інженером-механіком, захоплювався археологією та колекціонуванням старожитностей. Під час кримської подорожі 1797–1798 рр. замальовував предмети старовини, відмічав їх розташування на карті. У типографії відомого книговидавця й друкаря Й. К. Шнора (1738–1812) за малюнками було виготовлено 15 аркушів з гравюрами, які були зібрані в альбом 2° формату.

Наступна за часом виходу книга «Обозрение могил, валов и городищ Киевской губернии» (Київ, 1848), яка свого часу належала бібліотеці Немирівської гімназії. Видання було здійснено на кошти київського цивільного губернатора І. І. Фундукля (1799–1880). Він видав декілька книг

археологічного, історичного та статистичного характеру про Київ і Київщину. Розглядану книгу вважають першою оглядовою працею з української археологічної минувшини. У передмові Фундуклей повідомляє про те, що під час підготовки видання отримав значну допомогу від М. Й. Грабовського (1804–1863), письменника, літературного критика, історика.

Праця має чітку структуру, виклад матеріалу поділено на дві частини з прикінцевими ілюстративними додатками у вигляді малюнків могил, планів городищ, зображень віднайдених старожитностей. У першій частині подано інформацію про археологічні старожитності згідно з тогочасним повітовим адміністративно-територіальним поділом. Друга – містить висновки про знахідки, але без датування та віднесення до певної епохи. Зазначено їхню важливість для науки, наголошено на обов'язковості збереження, недопущення руйнувань. Для подільських краєзнавців є відомості про знахідки в могильниках і курганах на території Липовецького повіту, який на той час був у складі Київської губернії.

Текстова частина книги вийшла з київської друкарні Ф. Гліксберга, 17 аркушів з літографіями видавець замовив Й. К. Вальнеру. Слід зазначити, що літографія в Україні почала запроваджуватися у 1840-х рр. Київський комерсант австрійського походження Вальнер відкрив першу приватну літографію на початку 1843 р., у 1846 р. почала функціонувати його друкарня. Високоякісні кольорові літографії Вальнера, виконані із застосуванням золотавої фарби, становили конкуренцію літографіям університетської друкарні та губерньського правління [2, с. 298].

З видань ХІХ ст. маємо працю археолога-аматора, історика, чиновника, колекціонера А. Б. Ашика (1801–1854) «Воспорское царство с его палеографическими и надгробными памятниками, расписными вазами, планами, картами и видами» (ч. 1; Одеса, 1848). Обіймаючи посаду директора Керченського музею старожитностей, у 1837 р. він на території Керчі відкрив Царський курган – визначну монументальну поховальну споруду 4 ст. до н. е., ймовірно, усипальницю одного з володарів Боспорського царства. Книга вийшла з друкарні Т. Неймана, яку було відкрито в 1847 р. Ілюстративний матеріал автор замовив підприємцю О. Бігатті – володарю найдавнішої одеської літографії, яка розгорнула свою діяльність у 1829 р. Праця вийшла у чотирьох частинах, дістала високу оцінку науковців і престижну нагороду – малу Демидівську премію.

Одеське товариство історії і старожитностей як науково-археологічна організація розпочало свою діяльність у 1839 р. Воно займалося дослідженням історії земель Південної України та Криму, мало право на археологічні розкопки, здійснювало видавничу діяльність, зокрема друкувало «Записки Одесского общества истории и древностей». Перший том товариство випустило у 1844 р., а до 1919 р. загалом вийшло з друку 33 томи. У фонді відділу РіЦ зберігаються т. 3 (1852), т. 9 (1875), т. 12 (1881), т. 13 (1883), т. 14 (1886), т. 25 (1904), т. 26 (1906), т. 29 (1911), т. 30 (1912), т. 31 (1913), т. 32 (1915).

Зміст «Записок...» укладався за певною програмою. Існувало три великі розділи, що поділялися на підрозділи. Перший розділ містив матеріали з археології й історії, куди входили розвідки археологічні, археографічні, етнографічні тощо. В другому – збиралися описи археологічних пам'яток (могильників, будинків, статуй), архівні документи, акти, подорожні записки, діаріуші та спогади іноземців, присвячені Південному Причорномор'ю. В третьому розділі публікувалися некрологи, короткі повідомлення про знахідки, протоколи засідань товариства. Наприкінці кожного тому вміщували бібліографічні списки, карти, ілюстративні додатки. Спочатку це були літографії, з часом – кольорові малюнки, фотографії.

Для більш детального ознайомлення з переліком публікацій у «Записках...» секретар товариства, професор Новоросійського університету М. Г. Попруженко (1866–1944) уклав «Указатель статей, помещенных в I–XXX томах Записок императорского Одесского общества истории и древностей», який вийшов окремим додатком (т. 32, 1914). У ньому за алфавітом подано прізвища авторів, перекладачів та осіб, які надавали короткі повідомлення, зазначено порядкові номери їхніх статей у покажчику. Найактивнішими авторами «Записок...» були професори та викладачі Новоросійського університету П. К. Брун (1804–1880), О. О. Кочубинський (1845–1907), І. А. Линниченко (1857–1926), О. І. Маркевич (1847–1903), декан історико-філологічного факультету Е. Р. Штерн (1859–1924), В. Н. Юргевич (1818–1898), В. О. Яковлев (1840–1896). Автором 104 публікацій був один із засновників товариства, секретар у 1839–1875 рр., згодом віцепрезидент (1875–1883), один з основних редакторів перших 13 томів «Записок...», історик, археолог, археограф М. Н. Мурзакевич (1806–1883).

До наших днів зберігають наукову цінність матеріали археологічних з'їздів, започатковані Московським археологічним товариством спільно з місцевими культурно-освітніми установами та установами міст, у яких відбувалися наукові форуми. Перший з'їзд було скликано в Москві в березні 1869 р., наступні проводилися кожні три роки в різних містах Російської імперії. Шість із п'ятнадцяти з'їздів відбулися в українських містах – Києві (1874, 1899), Одесі (1884), Харкові (1902), Катеринославі (1905) та Чернігові (1908). Організатори з'їздів випускали звітні матеріали – збірники доповідей, каталоги, ілюстровані альбоми [7, с. 4]. З бібліотеки Немирівської гімназії маємо «Атлас к Трудам III Археологического съезда» (Київ, 1878), надрукований у типографії Київського університету Св. Володимира. Атлас слугував додатком до двотомної збірки «Трудов...» з'їзду 1874 р. Великоформатне видання містить 25 окремих аркушів, зібраних у картонну папку, і є ілюстративним матеріалом до рефератів учасників з'їзду.

У фонді відділу РіЦ зберігається фундаментальне видання «Труды VI Археологического съезда в Одессе (1884)», яке було видане у чотирьох томах в одеській друкарні А. Шульце (т. 1, 1886; т. 2, 1888; т. 3, 1887; т. 4, 1889). У першому томі повідомлялося, що на друк матеріалів з'їзду державне казначейство виділило п'ять тисяч рублів.

У 1883 р. на базі Новоросійського університету під головуванням професора М. П. Кондакова (1844–1925) було створено комісію, яка розпочала підготовчу роботу для проведення престижного наукового форуму. Міністерство народної освіти в липні того ж року затвердило «Правила», за якими проводився з'їзд. В останньому пункті документа зазначалося про обрання редакційного комітету для підготовки матеріалів для друку.

У збірках «Трудов...» вагоме місце посіли дослідження пам'яток археології та історії Півдня України, Криму, античних міст Північного Причорномор'я. У першому томі вміщено перелік рефератів, прочитаних науковцями під час з'їзду. Серед авторів вміщено праці професора Київського університету В. Б. Антоновича (1834–1908) «О средствах для усиления археологических коллекций в университетских музеях», «О раскопках курганов, произведенных в поречьях Днестра, Буга и Ингула», «О скальных пещерах на берегу Днестра в Подольской губернии». Остання праця містить ілюстративний матеріал – карти, схеми та дві панорамні світлини сіл Лядова й Нагоряни. Археологічна експедиція В. Б. Антоновича є значним внеском у розвиток історичного краєзнавства на Поділлі. У томі надруковано також археологічне дослідження майбутньої дружини Антоновича, української історикині К. М. Мельник (1859–1942) «Следы мегалитических сооружений в Южной России», яке було здійснено на території Подільської й Херсонської губерній. Катерина Миколаївна – одна з перших жінок в Україні, які вели самостійні археологічні розвідки. До четвертого тому «Трудов...» увійшла праця «О вновь открытых материалах для истории Левобережной Украины» учня Антоновича, українського вченого-історика Д. І. Багалія (1854–1932). Археологічний з'їзд став важливою подією в житті українського історика, археолога, етнографа, фольклориста Д. І. Яворницького (1855–1940). На форумі високого рівня вчений оприлюднив реферати «Из поездки по запорожским урочищам» й «Археолого-топографическое описание местности Запорожской Сечи», які здобули схвальну фахову оцінку науковців. Учасників з'їзду він також ознайомив з козацькими старожитностями, що були віднайдені в експедиціях [1, с. 19].

З'їзд супроводжувала археологічна виставка, яка вирізнялася великою добіркою артефактів. Експонували первісні, скіфсько-сарматські старожитності, твори античного мистецтва, матеріали з розкопок стародавнього Херсонесу тощо. Хоча каталог виставки не було надруковано, але детальний опис експонатів теж опублікований на сторінках першого тому «Трудов...».

Печаткою бібліотеки Немирівської гімназії позначений «Каталог выставки XI-го Археологического съезда в Киеве» (Київ, 1899). Сім розділів каталогу містять описи предметів від кам'яного віку до картографічних раритетів. Серед експонатів є чимало предметів з Подільської губернії – знайдений ніж з кременю (первісна доба) у Врублівцях Кам'янецького повіту; предмети побуту, фрагменти зброї скіфського періоду з Липовецького, Балтського повітів; віднайдені в Іллінцях прикраси часів Київської Русі; з колекції В. Б. Антоновича представлено 50 предметів, віднайдених на

подільських теренах, зокрема дві сланцеві сокирки з Вінниці; значну колекцію предметів первісної доби надав польський історик і генеалог, володар маєтку в Завадинцях Кам'янецького повіту К. Ф. Пулаский (1846–1926). У відділ картографії подільський священник, історик, археолог Ю. Й. Сіцинський (1859–1937) надав до експозиції «Археологическую карту Подольской губернии», яку уклав особисто.

Низка окремих монографій та продовжуваних видань розкриває рівень теоретичного та практичного опрацювання археологічного матеріалу з українських теренів.

Вінницькому реальному училищу належала праця історика, одного з основоположників методології історичної науки О. С. Лаппо-Данілевського (1863–1919) «Скифские древности» (Санкт-Петербург, 1887). У фонді РіЦ є також щоденник п'ятирічних археологічних розкопок графа О. О. Бобринського (1852–1927), який вийшов у вигляді монографії «Курганы и случайные находки близ местечка Смелы» (Санкт-Петербург, 1887). Автор проводив розкопки на території Київської губернії на власних землях великої Смілянської економії (нині – Черкаська обл.). Монографія є зразком методичного концентрованого археологічного дослідження одного району. Вона містить описи п'ятдесяти курганів поблизу містечка Сміли, а також відомості про знаряддя кам'яного віку. Супровідний матеріал становлять карти Київської губернії, містечка Сміли з прилеглими районами (помічені розкопані та не розкопані кургани), таблиця антропологічних вимірів віднайдених черепів і кісток, якісні зображення артефактів з каміння, бронзи, глини, скла, бурштину, золота (знаряддя праці, посуд, прикраси). Високоякісні ілюстрації виконав у техніках літографії та хромолітографії власник петербурзької майстерні гравер К. К. Кастеллі, який працював з 1870-х рр. Одна з літографій із зображенням глиняного посуду містить підпис відомого літографа, ілюстратора, живописця-аквареліста П. Ф. Бореля (1829–1898).

На замовлення колекціонера, мецената М. О. Леопардова (1820–1895) відомий київський друкар, книговидавець С. В. Кульженко (1837–1906) надрукував каталоги «Сборник снимков с предметов древности, находящихся в Киеве в частных руках» (вип. 1, 1890; вип. 2, 1891; вип. 3–4, 1891; серія 2-га: вип. 1, 1891; вип. 2, 1893). М. О. Леопардов у співавторстві із київським археологом, нумізматом М. П. Чернєвим (1858–1899) здійснив детальний опис греко-римських, візантійських та давньокиївських монет, різного виду хрестів, енкалпціонів, панагій, образів, предметів бронзового віку, речей єврейського культу XVI–XVII ст. Топографічні ярлики на форзацах бібліотечних примірників свідчать про те, що свого часу каталоги належали досліднику й популяризатору шкільного музейництва, педагогу М. О. Хитьку (Хитькову) (1868 – після 1933) [5, с. 49].

Печаткою бібліотеки Немирівської гімназії позначено книгу Д. І. Яворницького «Публичные лекции по археологии России» (Санкт-Петербург, 1890). Тематика праці відповідала колу наукових інтересів автора, який на той час був викладачем петербурзького університету.

Маємо 2-ге видання «Указателя Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии» (Київ, 1897). Його уклав видатний український історик, академік М. І. Петров (1840–1921), який керував музеєм близько 50 років. В «Указателе...» подано описи предметів часів язичництва, унікальних християнських культових пам'яток, подарованих колекцій тощо. Вченого-музеєзнавця М. І. Петрова однаковою мірою вважають теоретиком і практиком у загальній та церковній археології.

Особливу цінність для висвітлення приватного колекціонування в Україні становлять каталог «Древности Приднепровья» (вип. 1–6; Київ, 1899–1907). Він відображає колекцію археологічних пам'яток Наддніпрянщини кам'яного та бронзового віків, епохи переселення народів і слов'янського періоду подружжя Ханенків. Богдан Іванович (1848–1917) і його дружина Варвара Ніколівна (1852–1922) мали зібрання, яке налічувало 3145 предметів і було результатом, зокрема, фінансування археологічних розвідок українських учених [6, с. 53]. Престижне замовлення на друк матеріалу про це фундаментальне зібрання подружжя доручило С. В. Кульженку, власнику найкращого технічно оснащеного поліграфічного підприємства. Розкішні альбоми в шести випусках, зі вступними статтями В. Б. Антоновича, Б. І. Ханенка, з якісними зображеннями старожитностей на 166 аркушах мають оправи різних кольорів із золотавим орнаментом і назвами випусків на тлі карти Придніпров'я. У першому випуску артефакти представлені предметами побуту з глини, кісток, рогів тварин, каменю, міді, бронзи кам'яного та бронзового віків. Наступні два випуски відтворюють скіфську епоху. Зазначені предмети здобуті переважно з розкопок із так званих скіфських курганів Роменського повіту Полтавської губернії та курганів Черкаського, Чигиринського та інших повітів Київської губернії, різних місць Полтавської та Катеринославської губерній. Серед них – фрагменти кінської упряжі, посуд, дзеркала, ювелірні прикраси. Подібні за призначенням артефакти епохи великого переселення народів, переважно із бронзи, міді, заліза та сплавів, глини, скла, зібрані в четвертому випуску. У п'ятому випуску описано й зображено понад 1373 предмети, які презентують епоху розквіту культури слов'ян і Київської Русі до татаро-монгольської навали, знайдені переважно на території Києва й губернії. Серед них – золоті й срібні прикраси – масивні гривні, обручки, браслети, сережки-колти, ланцюжки, діадеми, медальйони, бляхи та пластинки для оздоблення зброї, скляні прикраси й посуд, глиняні вироби. До шостого випуску було вміщено описи старожитностей, які не потрапили до попередніх випусків, зокрема предмети скіфо-сарматського, греко-скіфського та грецького походження, розкопані археологами в курганах Наддніпрянщини й могильниках узбережжя Чорного моря доби VIII ст. до н.е. – VII ст. н.е. Близько 600 із них – це артефакти грецького мистецтва, зокрема прикраси, зброя, предмети побуту, 180 із яких – вироби із золота. Слов'янських старожитностей лише 154, переважно з міді, свинцю та бронзи, 26 – із золота, срібла й сплавів. Один із випусків містить екслібрис римського книжкового зібрання Г. С. Строганова (1829–

1910), відомого колекціонера, мецената, графа, батька останньої володарки Немирівського палацу М. Г. Щербатової (1857–1920).

Значну увагу подружжя Ханенків приділяло колекціонуванню пам'яток сакрального мистецтва – давньоруських та візантійських ікон, образів, хрестів, церковних риз, хоругв, фрагментів вітарів тощо. Частина колекції відтворена у двох випусках «Древности русские: кресты и образки» (Київ, вип. 1, 1899; вип. 2, 1900), які теж наочно підтверджують досконалу поліграфічну майстерність С. В. Кульженка. Серед експонатів представлені образки, прості та складні хрести-енколпіони, частина яких покрита емаллю й інкрустована сріблом, медальйони, у яких зберігали останки мощів та інші святині. Більшість із них були із зображенням Спасителя, Богородиці й апостолів християнської церкви. В передмові зазначається, що виготовлення хрестів та образків датується від часу прийняття християнства на Київській Русі до кінця XVIII ст. включно. У наш час унікальна археологічна колекція подружжя Ханенків є складовою частиною експозиції Національного художнього музею України в Києві.

З періодичних видань маємо часопис «Археологическая летопись Южной России. 1904» (Київ, 1905), видавцем якого був український мистецтвознавець, археолог, директор Київського музею старожитностей і мистецтв М. Ф. Біляшівський (1867–1926). З метою оприлюднення матеріалів українських археологів учений спочатку відкрив новий розділ «Археологическая летопись Южной России» в журналі «Киевская старина», з редакцією якого співпрацював із 1888 р. Пізніше рубрику було перетворено в самостійний часопис, який виходив у 1903–1905 рр. за редакцією М. Ф. Біляшівського та фактично його коштом. На титульному аркуші бібліотечного примірника є автограф-підпис українського етнолога, музеєзнавця, архівіста Ю. С. Александровича (1884 – після 1952). У Вінниці він проживав у 1915–1924 рр., організував Державний архів Вінницької області, був одним із найактивніших учасників створення Вінницького обласного краєзнавчого музею.

З бібліотеки Вінницького товариства «Просвіта» походить перекладена популярна праця видатного знавця античного світу, археолога, професора М. І. Ростовцева (1870–1952) «Давно минуле нашого Півдня» (Петроград, 1916). Книгу випустило «Благодійне товариство видання загальнокорисних і дешевих книг», яке існувало упродовж 1898–1918 рр. і сприяло розповсюдженню україномовної науково-популярної літератури. Переклад книги здійснив український громадсько-політичний діяч й археолог Л. Є. Чикаленко (1888–1965).

На початку 1920-х рр. наша книгозбірня здобула статус Подільської центральної бібліотеки. З огляду на бібліотечний штамп можемо стверджувати, що в її фонді вже тоді була книга історика І. М. Бороздіна (1883–1959) «Античная культура на юге России» (Москва, 1918). Автор підготував працю до друку в 1917 р. Спираючись на друковані матеріали інших авторів з розкопок на об'єктах трипільської культури, Ольвії, Херсонесу, Боспорського царства, зробив висновок про історико-культурне значення археологічних відкриттів.

З міжвоєнного періоду маємо книги, які переважно готувалися Всеукраїнською АН. У хронологічному порядку перша з них «Коротке звітлення Всеукраїнського Археологічного Комітету за археологічні дослідження року 1925: (з каталогом звітної виставки)» (Київ, 1926). Цей комітет (ВУАК) існував упродовж 1924–1933 рр. В його сферу інтересів входили археологічні та архітектурні дослідження, кураторство над музеями, збереження й оцінка історичних цінностей, видавнича діяльність. Започатковане комітетом «Коротке звітлення...» вийшло двічі – у 1926 і 1927 рр., відповідно, за 1925 і 1926 рр. Обидва випуски є у фонді РіЦ. Вони містять значущі для науки публікації провідних українських археологів про дослідження трипільської культури, ранніх слов'ян та князівської доби. Серед авторів – К. М. Антонович-Мельник, М. Ф. Біляшівський, С. С. Гамченко (1859–1934), В. Є. Козловська (1889–1956), П. П. Курінний (1894–1972), В. Г. Ляскоронський (1859–1928), М. О. Макаренко (1877–1938), О. П. Новицький (1862–1934), М. Я. Рудинський (1887–1958), П. І. Смолічев (1891–1944(7)), Д. М. Щербаківський (1877–1927), В. Д. Юркевич (1898–1939).

При ВУАКу було створено Трипільську комісію, яка підготувала до друку два томи з матеріалами досліджень трипільської культури. В наявності маємо збірник статей науковців комітету «Трипільська культура на Україні» (т. 1; Київ, 1926). Редагувала видання голова комісії В. Є. Козловська. Валерія Євгенівна була однією з перших жінок-археологів України, яка поєднувала активні польові дослідження та потужну організаційну роботу. Працювала в експедиціях провідних учених-археологів С. С. Гамченка (1926), Д. І. Яворницького (1927–1932), Т. М. Мовчанівського.

З дарчим підписом «До Вінницької Філії Всенародньої Бібліотеки України» археолога та пам'яткоохоронця С. С. Дложевського (1889–1930) маємо книгу «Одеський Державний історично-археологічний музей» (Київ, 1927). Автор із 1921 р. очолював музей, одночасно був професором Одеського археологічного інституту, у 1927–1930 рр. очолював Ольвійську археологічну експедицію. Як голова Дложевський надав дозвіл музею надрукувати звіт про діяльність експедиції. Автором звіту «Розкопування Ольвії р. 1926» (Одеса, 1929) був Б. В. Фармаковський (1870–1928) – професор, археолог та історик античного мистецтва, який понад тридцять років життя присвятив дослідженню Ольвії. До тексту автор додав численні фотоматеріали, великоформатні кольорові плани-креслення досліджуваних ділянок. Повідомив про передачу до Миколаївського історико-археологічного музею розкопаних 3401 одиницю предметів. Книга є першим матеріалом про розкопки Ольвії, надрукованим українською мовою й на території України. Слід зазначити, що в назві книги слово «Ольвія» не помилкове, а написане відповідно до правил українського правопису 1928 року.

Періодичне видання ВУАКу, яке містило аналітичні публікації, хроніку діяльності наукових установ, замітки з питань пам'яткознавства й охорони пам'яток, рецензії, відомості про персоналії, мало назву «Хроніка археології та мистецтва» (Київ). Воно виходило друком упродовж 1930–1931 рр., всього було

надруковано три частини, з яких маємо на зберіганні ч. 1 (1930) і ч. 2 (1931). Редактором видання була В. Є. Козловська. До речі, в другій частині вміщено її статтю краєзнавчого характеру «Бронзові прикраси з давнього поховання на терені заповідника ім. акад. Заболотного (с. Чоботарка, Тульчинської окр.)». Для подільських краєзнавців у виданнях ВУАКу є чимало профільного матеріалу з археології. Обидва бібліотечні примірники містять печатку «Спецфонд Винницької обл. Библиотеки им. Тимирязева», позаяк автори статей зазнали політичного переслідування з боку влади, і це було підставою для заборони користування книгою до кінця 1980-х рр.

З нагоди десятиріччя утворення ВУАН Кабінет антропології та етнології ім. Ф. Вовка видав «Визначніші серії кістяних виробів Мізинської палеолітичної ста[н]ції в освітленні Федора Вовка» (Київ, 1931), відредаговане відомим українським археологом, педагогом та музейним діячем М. Я. Рудинським. Михайло Якович уточнив і класифікував картки, світлини, малюнки з архіву Ф. К. Вовка (1847–1918), які вчений накопичив під час польових розвідок Мізинської стоянки впродовж 1909–1916 рр. Видання містить також короткий путівник з окремим титульним аркушем «Виставка: Мізинська палеолітична ста[н]ція й нові палеолітичні знахідки на території УСРР» (Київ, 1931). Мізинська стоянка на Чернігівщині є однією з визначних світових археологічних пам'яток пізнього палеоліту.

У 1934 р. на базі ліквідованих ВУАКу, Кабінету антропології та етнології ім. Ф. Вовка, Культурно-історичної комісії ВУАН і деяких інших установ ВУАН був створений Інститут історії матеріальної культури при АН УСРР. Інститут за період 1934–1937 рр. видав шість випусків «Наукових записок...», з яких маємо першу і другу книги випуску за 1937 р. У «Наукових записках» друкувалися наукові статті й повідомлення здебільшого археологів та етнографів інституту, рецензії на праці зарубіжних і вітчизняних авторів, присвячені історії матеріальної культури. На сторінках наявних книжок є матеріали досліджень археологів С. С. Магури (1897–1938), В. П. Петрова (1894–1969), Т. М. Мовчанівського (1899–1938), літературознавця, етнографа В. І. Маслова (1885–1959), видатного палеонтолога І. Г. Підоплічка (1905–1975).

Відповідно до постанови Президії АН УРСР від 14 травня 1938 р. Інститут історії матеріальної культури було перейменовано на Інститут археології. З 1939 р. в установі працював Л. М. Славін (1906–1971) – знаменитий український археолог-антикознавець й організатор науки, засновник школи українського антикознавства. Упродовж 1938–1971 рр. він очолював Історико-археологічний заповідник «Ольвія». Видана Інститутом археології наукова збірка «Ольвія» (т. 1; Київ, 1940.) містить докладний звіт ученого про розкопки Ольвії в 1935 і 1936 рр. Антична Ольвія, розташована на Миколаївщині, є однією з найвідоміших українських археологічних пам'яток. З 1926 р. вона мала статус заповідника (нині – Національний історико-археологічний заповідник).

Інститут археології видав друком перший том збірника наукових праць «Трипільська культура» (Київ, 1940), присвячений археологічним експедиціям

1934–1938 рр. Другий том, у якому планувалося опублікувати матеріали розкопок трипільських поселень на Кіровоградщині, не вийшов.

У передмові відповідно до вимог радянської пропаганди наголошувалося, що систематична та планомірна праця вчених стала можливою лише за влади народу. Нове трактування багатства трипільської культури було подано за результатами розкопок поселень Коломийщина, Городськ, Білий Камінь. Перший розділ містив звіти експедиції про розкопки в урочищі Коломийщина, розпочаті 1934 р. поблизу села Халеп'я на Київщині. Археологічній пам'ятці присвячено статті Т. С. Пассек «Трипільське поселення Коломийщина: розкопки 1934–1938 рр.», «Звіти про розкопки жител (площадок)», у яких авторка подала дослідження матеріалів поселення в цілому й узагальнила результати великих систематичних розкопок за період експедиції. Російська дослідниця Т. С. Пассек (1903–1968) на початку експедиції була заступницею С. С. Магури, який керував розкопками. Після його арешту в 1937 р. її було призначено керівником експедиції, хоч вона й надалі продовжувала працювати співробітником московських наукових інституцій.

До збірки увійшли звіти інших учасників експедиції – Є. Ю. Кричевського (1910–1942) і Н. Л. Кордиша (1902–1996), які доповіли про схематичні конструкції трипільських жител. Хіміко-технологічним дослідженням кераміки та будівельним матеріалам присвятили свої реферати О. А. Кульська і Н. Д. Дубицька. В другому розділі збірника вміщено статтю видатного археолога, письменника В. П. Петрова про експедицію Інституту археології в 1936 р. з вивчення трипільського поселення біля села Городськ на Житомирщині.

До спільної праці великого колективу науковців долучився український археолог М. Л. Макаревич (1901–1988). Він брав участь у трипільській експедиції 1928 р. в селах Білий Камінь й Рогізка Чечельницького району Тульчинської округи під керівництвом С. С. Гамченка. У статті він зазначив, що через хворобу й смерть керівника своєчасно не були опрацьовані та опубліковані матеріали розкопок, тому вважає потрібним завершити спільну справу. Стаття містила опис досліджень шести жител, решток могил, малюнки та світлини віднайденого керамічного посуду, фігурок тварин, бронзових кілець.

Своєрідним підсумком міжвоєнного вивчення трипільської культури є науково-популярна праця Т. С. Пассек «Трипільська культура» (Київ, 1941). Значне місце в цій книзі було відведено результатам нових археологічних досліджень Трипільської експедиції, викладено нове бачення періодизації трипільських пам'яток, підходів до реконструкції будинків, економіки, суспільного ладу.

Видання з фонду РіЦ, у яких зібрана інформація про культурну археологічну спадщину України, є унікальним і важливим джерелом для її вивчення. У них викладено становлення вітчизняної археологічної науки, започаткування окремих музеїв, репрезентовано археологічні дослідження видатних учених на теренах нашої держави.

Примітки:

1. Абросимова С. В., Парамонов А. Ф. Дмитро Яворницький та його родовід. Харків, 2009. 112 с.
2. Бутник-Сіверський Б. Літографська справа на Україні в середині минулого віку (за неопублікованими документами Центрального історичного архіву УРСР та Всеросійської академії мистецтв) // Українське мистецтвознавство : матеріали, дослідж., рец. Київ, 2014. Вип. 14. С. 291–302.
3. Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва в контексті історії та інноваційному поступі сьогодення : монографія. Вінниця, 2007. 310 с.
4. Нестуля О. О. Михайло Якович Рудинський // Зневажена Клію : зб. ст. Київ, 2005. С. 404–412.
5. Соломонова Т. Р. М. О. Хитько – донатор бібліотеки Кам'янець-Подільського державного українського університету // Наук. пр. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство. 2010. Вип. 2. С. 49–53.
6. Чернега П., Козак О. Колекційна діяльність та заснування родиною Богдана і Варвари Ханенків музею зарубіжного мистецтва // Етнічна історія народів. Київ, 2021. Вип. 65. С. 49–64.
7. Юренко С. П. Археологічні з'їзди в Україні. Київ, 2004. 44 с.

Провенієнції родової бібліотеки Руссановських з Якушинців

Т. Р. Кароєва

Напередодні Першої світової війни рід Руссановських герба Тромби (Трабу) володів на Поділлі кількома великими маєтками в понад тисячу десятин кожний. Це були Будьки Вінницького повіту (нині Жмеринського р-ну), Гришівці Ямпільського повіту (нині Вінницького р-ну), Стара Пісочна Кам'янецького повіту (нині Хмельницького р-ну), Тимків Ново-Ушицького повіту (нині Кам'янець-Подільського р-ну), Якушинці Вінницького повіту (нині Вінницького р-ну). Найбільшим серед них був якушинецький маєток, що охоплював 2815 десятин [1, s. 349]. До складу родових маєтностей він увійшов у 1792 р. завдяки Кастану Руссановському (1750–1810), який придбав частину села Якушинці. Достеменно не відомо, але дослідники вважають, що десь у 1840-х рр. Александер Руссановський (1790–1869), його син, набув уже більшу частину маєтку. Поступово зосередивши у своїх руках весь комплекс, він близько 1860 р. побудував для себе резиденцію. Будинок був хрестоподібним у плані, центральна його частина – двоповерховою, а чотири крила – одноповерховими. Він був порівняно невеликим, десь 10–12 кімнат, утім для бібліотеки місце знайшлося.

Нині у ВОУНБ ім. В. Отамановського зберігається близько 430 томів з родового зібрання. Аналіз цієї історико-книжкової колекції дозволяє припустити, що поточне комплектування здійснювалося впродовж 1820-х – 1917 рр., тобто її засновником слід вважати Александра Руссановського. Представники наступних поколінь роду також мали інтерес до книг, про що свідчать провенієнції.

У 1875 р. відомий польський бібліограф Ф. Радзішевський у своєму переліку знакових польських зібрань вже згадував якушинецьке [2, s. 19]. Метою цієї публікації є відтворення історії формування родового зібрання за допомогою атрибутованих провенієнцій.

Можна припустити, що Кастан Руссановський вже збирав книги, проте він не залишив жодних власницьких позначок, тому ми не можемо однозначно приписати йому володіння, наприклад, 21 томом XVIII ст. з цього зібрання.

Системним поточним комплектуванням книг заопікувався Александер Руссановський. Він закінчив Кременецький лицей, мав повагу серед місцевої шляхти, яка обирала його маршалком шляхти Ямпільського, Кам'янецького та Вінницького повітів (послідовно), навіть Подільської губернії (1839–1841). На освітній ниві його знали як почесного попечителя Кам'янецької, а згодом і Вінницької гімназій [3, арк. 13–15].

Документно можна підтвердити його володіння лише трьома томами, а саме творами Мольєра (2 т.; Париж, 1799) та Я. Албертранді «Panowanie Kazimierza, Jana Alberta i Alexandra Jagiellończyków» (т. 2; Варшава, 1827), що мають єдиний за почерком зразок виявленого нами напису *A Russanowski*. Найімовірніше, що він належав саме Александру. За хронологією видань наявної історико-книжкової колекції простежується активізація комплектування франкомовних книг з 1820-х, тому цей масив можна також зіставляти з його постаттю.

Серед досліджуваного фонду є книги, що належали дружині Александра Ганні-Камілли Руссановській (1800–?). Традиційно вона підписувалася *Camille Russanowska*, що зафіксовано, наприклад, на творах Александра Дюма, які побачили світ у 1850-х рр. А на спогадах герцогині д'Абрантес, надрукованих у 1830-х рр., крім її підпису, є відбиток шрифтового екслібриса з назвою родинного маєтку Стара Пісочна. Ймовірно, через родинні зв'язки до бібліотеки потрапила книга сестри дружини брата (братової) Ганні-Камілли Руссановської – Пелагеї Орловської (1780–?), власницький напис якої проставлений на книзі абата Мілота «*Abrégé de l'Histoire Romaine*» (Париж, 1789).

По смерті Александра маєток успадкував його син Артур (1825–1911). Новий господар служив у російській армії, а на початку 1850-х рр. був уже штаб-ротмістром у відставці [3, арк. 13–15]. Він вів активне громадське життя не лише серед польської спільноти, а й вінницької загалом. Артур приділяв книгам і бібліотеці багато уваги. З огляду на фонд з 1860-х рр. активізував комплектування польськомовною літературою, що відповідало загальним тенденціям підкреслення польської ідентичності серед шляхти.

Усі придбані книги на титульному аркуші власник розмашисто підписував *ARussanowski* та *Jakuszyńce*, доволі часто використовував шрифтовий екслібрис *Jakuszyńce*. Треба згадати, що таким самим брусковим шрифтом був виконаний також шрифтовий екслібрис Грохольських зі Стрижавки, сусіднього маєтку. Є підґрунтя думати, що ці штемпелі виконала одна й та сама людина, ймовірно, з Вінниці. Саме Артур започаткував тиснення *Jakuszyńce* на нижній частині корінця палітурки. Одного разу фіксується шрифтовий екслібрис *Arthur Russanowski*, виконаний у техніці блінтового тиснення, на книзі Ж.К. «Wiadomości o Syberyi i podroze w niéo odbyte w latach 1831, 1832, 1833, 1834» (Варшава, 1837). Трапився також повний рукописний напис *Arthur Russanowski* на книзі Р. Семса «Croisières de l'Alabama et du Sumter» (Париж, 1864).

Вважаємо, що Артур придбав збірку книжок (щонайменше 53 томи), попередній власник якої підписувався як *Fr. Geismar* на титульному аркуші. Ця колекція охоплювала видання 1826–1839 рр. друку. Книги із зібрання Ф. Гайсмара (ймовірно, людини німецького походження) мали напівшкіряну палітурку з характерним для тієї епохи малюнком тиснення на корінці. Це були тільки франкомовні книги гуманітарного спрямування. Склад колекції та якість палітурних робіт створюють враження, що її власник жив у великому місті з гарним доступом до книгарень та вправних майстрів. У всякому разі він з першого року видання, з 1832 р., передплачував петербурзький журнал «Revue Étrangère» («Іноземний журнал»), редактор якого намагався іноді навіть випередити французьких видавців, першим друкуючи, наприклад, новий твір Бальзака. Артур Руссановський також передплачував цей часопис, але з 1843 р., згідно з тисненням *Jakuszyńce* на корінці. Здається, власник тоді ще служив в армії, а вже згодом, після відставки, в маєтку опрацював томи, причому в палітурку з набагато простішим, ніж у Ф. Гайсмара, шкіряним корінцем.

Артур Руссановський купував не тільки сучасні йому книги, а й здійснював ретрокомплектування. Його власницьким написом охоплено книги з 1820 до 1905 рр.

У 1890-х рр. Артур успадкував або придбав у Александра (1860–1910), сина брата Каєтана (1825–1884), маєтки Гришівці та Будьки [1, s. 206–207, 346–347]. Заходився добре господарювати там, і в 1898 р. у Варшаві навіть випустив друком брошуру «Opis gospodarstwa majątków Hryszowce i Budki gubernji Podolskiej» [4].

Небога Александер-2 здобув юридичну освіту в Ягеллонському університеті. Він ніколи не був одруженим, тому, ймовірно, за відсутності нащадків книги з його маєтків переїхали до Якушинців. Є окремих масив видань 1860–1890-х рр., які не мають жодної позначки *Jakuszyńce*, проте містять один із власницьких написів: рукописний *A J F Russanowski* фіолетового кольору або шрифтовий штамп *Aleksander F / Rusanowski* синього чи зеленого кольорів. Не було рідкістю одночасне використання обох позначок. Наприклад, «Pisma» К. Бродзінського (Познань, 1872), А. Фредро «Dziela» (Варшава, 1880), Ф. Хольцвартх «Historya Powszechna» (т. 4, Варшава, 1882)

тощо. З огляду на кілька помилок у штампі *Aleksander F / Rusanowski*: передача латинської літери *x* як *ks*, *n* як кириличної *и*, написання однієї літери *s* в прізвище, то матрицю різала не дуже обізнана в польській мові людина. Мабуть, через ці помилки доволі часто штамп *Aleksander F / Rusanowski* доповнював шрифтовий екслібрис із готичними літерами *Russanowski* естетики 1860–1880-х рр. Причому подвійна літера *s* передана за стародавньою традицією готичного письма (фрактури). Хронологічно автором цих провенієнцій міг бути саме Александер-2, повне ім'я якого Александер-Бертольд-Фелікс-Йосип.

У 1911 р. після смерті Артура Руссановського, який ніколи не був одруженим, новим власником Якушинців став його небога Александер-3 (1883–1925), син ще одного брата Пшемисла (1834–1908). Він був інженером-технологом за освітою, не лише господарював у своєму маєтку, а й служив у Вінницькому повітовому земстві, де завідував будівельно-технічним, телефонним і медичним відділами, а також займався активною громадською діяльністю у Подільському товаристві сільського господарства і сільськогосподарської промисловості, де був секретарем упродовж 1914–1917 рр. [5, арк. 7, 11].

Александер-3 успадкував (частково чи повністю) іншу книгозбірню Руссановських зі Старої Пісочні. Цей маєток належав його батькові Пшемислу Руссановському, котрий, як брат Артур, певний час робив військову кар'єру у гвардійському гусарському полку [3, арк. 13–15]. Його книжкове зібрання мало два екслібриси. Виявлено книгу Ю. Корженьовського «*Kurs poezyi*» (Варшава, 1829) з гербовим екслібрисом із зображенням герба Трабу та власницьким написом. Інший геральдичний шрифтовий екслібрис був у вигляді герба Трабу з короною, а навколо нього напис *ROK 186*, нижче *STARA PIASECZNA*. За допомогою екслібрисів позначено власницькі права на книгах Базанкура «*La campagne d'Italie de 1859*» (Париж, 1860), А. Карра «*Les Guépes*» (Париж, 1858). Усе ж на більшості книг Пшемисл робив рукописний власницький напис *P. Russanowski*, *P. Russan*, *P. Rus* або *PR*, подеколи замовляв тиснення на корінці ініціалів *PR*. Книги він збирав упродовж дорослого цивільного життя, у всякому разі час друку наявних примірників – від 1880 до 1907 рр. Хоча шрифтовий екслібрис з датою свідчить про початок бібліотеки у 1860-х рр., проте було чимало книг попередніх років друку, починаючи з 1820-х рр. Коло читацьких інтересів Пшемисла зосереджувалося навколо історичної літератури.

У формуванні збірки третього покоління брала участь дружина Александра-3 Зофія, уроджена Лубенська (1887–1962). Її власницький напис містять 4-томне зібрання вибраних поезій Л. Кондратовича та багатотомне видання А. Брема «*Merveilles de la nature*» (Париж, 1893). Ймовірно, через неї потрапила книга «*Biographie universelle ou Dictionnaire historique*» (Париж, 1841) з власницьким написом *Łubieńska Jadwika*.

Сестра Артура, Каєтана та Пшемисла Гонорина (1833–1898) також залишила свій слід у бібліотеці. Після смерті дружини Пшемисла Евеліни вона опікувалася його дітьми. Так, згідно з дарчим написом, вона подарувала Ядвізі

(1881–1948), сестрі Александра-3, працю К. Вордсворта «La Grèce» (Париж, 1841). У другому шлюбі вона була заміжньою за графом Квілецьким. Мала особистий екслібрис, виконаний у техніці конгревного тиснення, *Kwielecka Honoryna*, що розміщувався на титульному аркуші в правому верхньому куті. На корінці книги Ф. Хольцвартх «Historya Powszechna» (т. 4, Варшава, 1882) є ініціали *H. K.*, які можна асоціювати з нею, тим паче він містить також провенієнції, пов'язані з Александром-2. Гонорина славилася своєю вродою, у Парижі була відома як «la belle Polonaise», мала широке різноманітне коло знайомств. Наприклад, відомий польський невролог Миколай Брюннер подарував їй свою монографію «O tak zwanym magnetyzme zwierzęcym» (Варшава, 1882), що засвідчує дарчий напис автора, присвячений їй.

Ще одним дарувальником якушинецької збірки був Пйотр Якса-Биковський (1823–1889), власник сусіднього села Зарванці. На першому польськомовному виданні праці російського військового історика Олександра Пузиревського «Wojna polsko-rossyjska 1831 roku» (Варшава, 1888) є напис «*Dla biblioteki Jakuszynieckiej*». Здається його зробив Якса-Биковський, який переклав цю працю.

Таким чином на початок 1910-х рр. в Якушинцях зосередився значний масив книг із різних маєтків. Загальне його впорядкування здійснив вже Александер-3. За нього з'явився художній екслібрис, автором якого був І. К. Художник показав молодого чоловіка зі спини у $\frac{3}{4}$ оберта біля вікна, який дивиться на річку та поля. Поряд з вікном полиці з книгами. На передньому плані – стіл з паперами та книгами. Чоловік одягнений за європейською модою XVI ст., озброєний шаблею. Вздовж верхнього краю напис *EX LIBRIS*, а вздовж нижнього – у два рядки *ALEXANDRA RUSSANOWSKIEGO*. Судячи з рівня художнього виконання екслібриса, його композиції та фактичних помилок (зброя не співвідноситься з одягом), автор або не мав достатньої кваліфікації, або працював за смаками замовника. Екслібрис на окремому невеличкому крейдяному аркуші паперу завжди розміщувався на лівому боці форзаца у верхньому лівому куті. Ним відзначено майже всі книги якушинецької родової книгозбірні. Винятком були окремі примірники 1913, 1915 рр. друку, вочевидь, їх не встигли опрацювати. Уже згадувані видання XVIII ст. (окрім творів Мольєра 1799 р., Міллота «Abrégé de l'Histoire Romaine» (Париж, 1789)) з родового зібрання містять лише цей екслібрис. Отже, складається враження, що саме Александер-3 цікавився стародруками. Можливо, під час навчання в Бельгії він купував франкомовні книги паризького, амстердамського та женецького друку, а Почаївське Євангеліє 1780 р., яке колись належало церкві в селі Митинці Літинського повіту (нині Хмельницького р-ну), придбав уже на Поділлі. Так само до нього потрапив богослужбовий збірник «Ad Vesperas» XVIII ст., що спочатку зберігався в капуцинському монастирі в Збрижі (нині Чемеровецького р-ну Хмельницької обл.).

Александер-3 Руссановський розробив також топографію бібліотеки – спеціальні позначки про місце кожного тому в розділі. На нижню частину корінця клеїли топографічний ярлик, на якому типографським способом було

надруковано літеру та вручну – число. Для польськомовної літератури чорнило було червоним, для франкомовної – чорним. Літери позначали розділи знань, а числа – порядкові номери в розділі. Номери не повторювалися, тобто кожний том мав власну позицію.

Для польськомовної літератури використовувалися літери: E – довідкова, F – філософська, H – історична, G – географічна, L – літературознавча та мовознавча, M – мемуарна та біографічна, N – природнича, S – правнича, P – проза та T – поезія, драматургія. За наявними топографічними ярликами можна стверджувати, що польськомовної літератури було щонайменше майже 1,5 тис. томів, зокрема 689 томів із прозовими творами, 170 – історичними працями, 163 – біографічними тощо.

Для франкомовної літератури використовувалися літери: H – історична, L – художні твори, балади, оди, M – мемуари та біографістика, N – проза, S – природнича, T – драматургія та театр, V – географія та вояжі. За збереженими топографічними ярликами французької літератури було щонайменше 1,8 тис. томів. Найбільшими групами знову ж таки прозові твори – 686 томів, історичні праці – 370, біографічні та мемуарні видання – 230. На франкомовних періодичних виданнях також були топографічні ярлики з літерою M (іноді N), але без номера.

Отже, за виявленими ярликами бібліотека однозначно мала понад 3,3 тис. позицій. Жодного видання іншими мовами не виявлено. Винятком була богослужбова література: латинська – для римо-католиків та церковнослов'янська – для православних та греко-католиків (Євангеліє (Почаїв, 1780)).

Отже, до формування родового зібрання Руссановських з Якушинців долучилося щонайменше три покоління. Як і в більшості інших випадків у Правобережній Україні, до впорядкування бібліотеки підійшли впритул на початку ХХ ст. Родини, які зуміли адаптуватися до викликів індустріального суспільства та зберегти матеріальні статки, заходилися організовувати своє маєткове життя за новими уявленнями. Складання списків книг практикувалося ще в попередні століття, але служило, скоріше за все, для фіксації власності та хазяйського впорядкування. Сучасне зовнішнє оформлення бібліотеки набувало нового сенсу, підсиленого усвідомленням власного «єго» та важливості зібраних книжкових колекцій. Воно мало прислужитися не лише господарській організації майна, а й зручній орієнтації в колекції, підкресленню значущості постаті власника та прояву його смаків. Завдяки виявленому комплексу провенієнцій та складу наявної історико-книжкової колекції можна стверджувати, що напередодні Першої світової війни останній власник Якушинців усвідомлював себе не лише як представник роду Руссановських, а й як дідич подільського краю, де сходиться римо-католицька, греко-католицька та православна традиція.

Примітки:

1. Epsztein T. Polska własność ziemska na Ukrainie (gubernia kijowska, podolska i wołyńska) w 1890 r. Warszawa, 2008. 620 s.
2. Wiadomość historyczno-statystyczna o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych, tak nigdy byłych jako i obecnie istniejących w krajach dawną Polskę składających, a mianowicie: w Królestwie Polskiem, Galicyi, W. Ks. Poznańskiem i Zachodnich guberniach Państwa Rossyjskiego / ułożona przez F. Radziszewskiego. Kraków, 1875. 124 s.
3. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВіО). Ф. Д-200, оп. 1, спр. 837, 56 арк.
4. Russanowski A. Opis gospodarstwa majątków Hryszowce i Budki gubernji Podolskiej. Warszawa, 1898. 36 s.
5. ДАВіО. Ф. Д-255, оп. 1, спр. 204, 48 арк.

Квітникарство та городництво очима читача першої третини ХХ ст.

Ю. М. Момотюк

Поділля завжди славалося садівництвом, городництвом та квітникарством, про це згадував професор Сергій Городецький (1885–1956) в книзі «Сільське господарство Поділля» (1929). Ці сфери господарювання мали давню місцеву традицію, з розвитком рівня писемності населенню стала доступною інформація з друкованих видань, що могло значно розширити спеціальні знання. Неабияку роль у цьому процесі могли відіграти бібліотеки та їхні фонди. Мета публікації – ознайомити з профільною літературою, доступною через бібліотечні заклади Вінниці першої третини ХХ ст. За основу було обрано фонд рідкісних і цінних видань (далі – РіЦ) ВОУНБ ім. Валентина Отамановського, що містить книги досліджуваного періоду. Ми зосередилися на городництві та квітникарстві, оскільки садівництву традиційно приділяли більшу увагу й воно мало промислове значення. Набагато важливішим є з'ясування практик пересічних людей, що мали лише невеличкі ділянки землі, урожай з яких використовували здебільшого для власних потреб.

На початку ХХ ст. городництво на Поділлі було особливо розвинене в Брацлавському та Вінницькому повітах. Загальна кількість землі під городами дорівнювала 130 тис. десятин, причому промислове городництво було розвиненіше поблизу більших селищ, міст та містечок. Слід зазначити, що садівництво було розвинутим у Вінницькому, Кам'янецькому, Могилівському та Ямпільському повітах. Загальна кількість землі під садами на Поділлі становила 40 тис. десятин. Розводили переважно яблука, грушки, сливки, вишні, черешні, волоські горіхи та ін., з ягід – полуниці, малину, порічки та агрус. Щодо польових культур, то помітну роль відіграв тютюн, загальна площа

якого нараховувала 383 десятини. Загальний його врожай досягав 12800 пудів. Розводили тютюн різних сортів від вищих з американського та турецького насіння, відомий у продажу за назвою бессарабського та кримського, до нижчих (бакун та махорка) [1, с. 197–198].

Вінничанам та жителям навколишніх сіл міська бібліотека ім. М. В. Гоголя (1907 року заснування) пропонувала понад 40 профільних книг із детальною інформацією [2]. Серед них був знаменитий poradnik «Практические советы по огородничеству» (1903) Катерини Аверкієвої (1852–1918). Її ж авторства були книги з організації городництва «Календар работ» (1899), «Орудия и приспособления» (1899), «Краткие указания о разбивке сада и огорода» (1903), «Краткие сведения о посеве и уходе за огородными растениями» (1898), «Устройство теплицы» (ч. 1; 1896), «Семеноводство» (1903). Окремий блок становили її видання про культивування окремих рослин: «Петрушка. Сельдерей. Лук порей. Укроп. Портулак. Хрен» (1899), «Лук репчатый и чеснок» (1899), «Артишоки. Томаты (амурное яблоко)» (1894), «Кукуруза» (1894), «Земляная груша» (1894), «Морковь и редька» (1898), «Картофель» (1906), «Репа» (1903), «Редис» (1903), «Парниковые дыни, арбузы, огурцы, тыквы в грунте» (1903), «Малоизвестные овощи, пригодные для огородной культуры» (1900). Тобто авторка цілеспрямовано намагалася заповнити цю інформаційну нішу своїми працями, а розпорядчий комітет бібліотеки отримав можливість, закупивши комплект видань, надати доступ до спеціальної літератури. Інше питання, чи підходили поради авторки реаліям Поділля?

За допомогою цих книг популяризувалися рослини багатьох сортів: морква (каротель паризька, каротель голландська, нантська, корантська, франкфуртська, герад, червона без серцевини, Св. Валерія, брауншвейзька, альтрингамська, воробіївська, давидковська) [3, с. 10–12]; редиска (довга Граворнська біла, довга біла, китайська довга рожева, довга чорна Ерфуртська, кругла біла велика; рожево-червона, червона; малинова, малиново-оливкова, рожева з білим кінчиком) [4, с. 18]; ріпа (петрівська, жовта) [5, с. 15]; диня (Португальська чорна, Кармелітська, Мускатна, Емеральд Джем, Ананасна, Качанка, Смирнська) [6, с. 18–21]; огірки (Муромський, Напівголландський) [6, с. 32]; гарбуз (Mammoth Chili, Courge longue – сорт турецький, кабачки (Константинопольські, Quakers pie – ереванські, New mammoth – «Рожева чалма», Golden oblong) [6, с. 38]; артишок (лаонські артишоки, англійські, венеціанські) [7, с. 16]; томати «Амурне яблоко» (низькорослі: Les hative de pleine serre. Vilmorin, Champion – Hendersohn; високорослі: Король ранніх, перфекціон) [8, с. 25]; селера (селера коренева, яблучна, паризька біла) [8, с. 6]; зелена цибуля (велетенський брабантський, зимовий карантський) портулак; [8, с. 10–12]; цибуля (Silver Skine, цибуля Помпей, Silver King, грецька, Victoria – червона, Victoria – біла) [9, с. 7–11]; земляна груша [10, с. 3–15]; кукурудза (ранній – Негр, Генерал Лерхе; середній – Король Філіппін, Сцеклер, Гейнемань, Ландська; пізній – Адамса, Лімінга) [11, с. 25–26]. Широкий сортимент рослин відкривав додаткові можливості для зацікавлених городників. Водночас постає

питання про доступність насіння цих сортів для подолян та кліматичні умови їхнього вирощування.

Аверкієва рекомендувала зовсім екзотичні городні культури, які й досі залишаються для нас такими. У книзі «Малоизвестные овощи, пригодные для огородной культуры» вона розповідала про хороги, скворцонеру, вівсяний корінь, солодкий корінь, ревінь, цибулю пісочну, спаржевий та кавовий горох [12, с. 5–24]. Нині ми практично нічого про них не знаємо, за винятком ревеню, вони залишилися малознайомими регіональному населенню.

Серед інших авторів, праці яких зберігаються у відділі РіЦ, варто згадати М. Кічунова, Л. Черноглазову, М. Ритова, Й. Гетнера тощо.

У книзі Миколи Кічунова (1863–1942) та Л. Черноглазової «Огурцы, дыни, арбузы и тыквы» (1887) зібрано інформацію про різні породи (*так в авторів – Ю. М.*) огірків, динь, гарбузів, кавунів та печериць, а також подано їх опис та розведення. До книги увійшли такі види огірків: сітчасті (*Cucumis sativus reticulatus*), з цієї породи відомі сорти «Імператор Олександр II», кримські, хівінські, туркестанські й уфимські; голландські, нубійські, кистьові, корнішони, афінські, змієві, лебедина шия, римські. Автори також пропонували чотири види печериць – *Agaricus campestris culinaris*, Alf (столові печериці), *Agaricus campestris praticola*, Vittardini (лугові печериці), *Agaricus campestris vaporarius*, Krombholz (грядові печериці), *Agaricus campestris silvicola*, Vittardini (лісові печериці), які можна розводити не тільки як самостійну рослину, а й у парниках [13, 1–21]. Цікаво, чи орієнтується сучасне промислове грибництво на ці види? Відомо, що до революції печериці розводили в поміщицьких маєтках Поділля, але інформація про їхнє культивування була доступною й для пересічних грамотних вінничан.

Для любителів овочівництва про різні сорти капусти писав Михайло Ритов (1846–1920) у книзі «Капусты огородная и китайская» (1891). У виданні наведено описи понад 200 видів, зокрема таких екзотичних, як капуста тисячоголова, пальмова, мохоподібна, єрусалимська, броколі мамонтова, Леннорманова коротконіжка, лаврська, барабанна та багато ін. [14].

У праці «Парники, их устройство и ранняя выгонка овощей и земляники» (1907) вчений Павло Штейнберг (1867–1942) популяризував парники та подав практичні поради, як виростити врожай у них. Автор наголошував на тому, що правильно організоване любительське чи промислове городництво настільки пов'язані між собою, тож існувати одне без одного не можуть і не повинні. У книзі подано інформацію про типи та облаштування парників, а також охарактеризовано культури, які вирощували в них, а саме: огірки, дині, кавуни, гарбузи, моркву, щавель, петрушку, цибулю, горох, картоплю, томати, стручковий перець, спаржу, ревінь, суницю та ін. [15].

Йосип Гетнер у виданні «Крестьянский огород» (1908) поділився порадами, як приготувати добрива, ґрунт для городу, розсадники або пасма для різної розсади, як її сіяти, добувати насіння та боротися зі шкідниками. Книга містила відомості про догляд за найголовнішими городніми овочами: бобами, бруквою, буряком, цибулею ріпчастою, хроном, чорнушкою, часником,

гарбузом, квасолею, гірчицею, горохом, пастернаком, петрушкою, помідорами, ріпою, редькою, салатом качанним, селерою кореневою, шавлією лікарською, щавлем городнім. Водночас рекомендації селянам ярмужа (капуста Кейл), савойської капусти нині дивує [16].

«Для того аби організувати прибутковий город, необхідно дотримуватися трьох основних правил», – писав Микола Шавров (1858–1915) у книзі «Что нужно знать каждому огороднику» (1912). Він вважав, що вирощувати потрібно тільки ті овочі, які можуть мати вигідний збут, розводити їх правильно й дешево, отримуючи від цього кращий і, можливо, дешевший продукт, дотримуватися практичності та ретельно уникати будь-яких аматорських захоплень. Овочі, подані в книзі, розділено на чотири групи: коренеплідні овочі, стеблові та листяні, плодові овочі, гриби [17].

Однією з найпопулярніших рослин, яку називають «другий хліб», є картопля. В Україні її називають «бўльба», «бараболя», рідше «крумплі», «грул'і», «барабўрка». Перші посіви картоплі були в Харківській губернії в 1805 р. У фонді відділу РІЦ на зберіганні є чимало книг з вирощування рослини.

Олександр Філіпповський (1880–?) у праці «Результаты опытов по культуре картофеля за 1905–1911 гг.» (1912) подав відомості про організацію та програму дослідів, огляд результатів, вирощування культури картоплі (час посадки та спосіб), вплив добрив на врожай, а також підсумував досліди із сортами картоплі (втрати при зберіганні). За результатами досліджень до сортів, які посіли перше місце, він відніс Вольтман, Ювель, Меркер і Тиль, саме їх вважав досить урожайними та крохмалистими [18].

У книзі «Промышленная сушка картофеля» (1915) Віссан-Гірей Джабагієв (1882–1961) подав відомості з історії промислового сушіння картоплі, охарактеризував різні технології (система Кнауера – сушіння відбувається безпосередньо зігріванням картоплі гарячим газом, система Паукша – спочатку картопля промивається й пропарюється, а потім потрапляє до вальцьових апаратів для подальшого сушіння), господарське значення рослини, склад сушеної картоплі та спосіб використання, зокрема згодовування тваринам [19].

Вчений-агроном Федір Вовчанський (1897–?) у книзі «Картофель, его хозяйственное значение и культура» (1922) подав короткий ботанічний опис картоплі, історію та географію поширення рослини в Європі, статистичні відомості про врожаї та споживання, виникнення технічних виробництв, пов'язаних із картоплею, та їхню роль у споживанні та заготівлі для харчування, корму та технічної переробки, зберігання рослини, використання картопляного бадилля, а також способи класифікації сортів [20].

Про використання картоплі для годівлі худоби, виготовлення крохмалю та вироблення спиртних напоїв писав у своїй праці «Картопля та продукти, що з неї добуваються» (1925) Федір Селіванов (1859–1938). Автор подав відомості про поживний склад картоплі, її хвороби, умови зберігання, висушування,

вживання (вибір, підготовка, варіння, смаження, печіння, картопляний хліб), технічну переробку та використання картоплі для кормів худоби [21].

Радянські бібліотеки також активно комплектувалися профільною літературою, що доводить вищезгадана та наступні книги.

Одним із методів консервування культур шляхом оптимального зневоднення є сушіння. Найпростішим, економним і доступним вважають сонячне сушіння, те, яке ведеться з використанням тепла сонячних променів. Автор книги «Сонячне сушення садовини й городини» (1921) Л. Харжевський був прихильником саме такого методу. Він наголошував на тому, що сонячне сушіння за правильної послідовності у відповідних кліматичних умовах дає продукт значно кращої якості, ніж вогневе. Він інформував щодо сонячного сушіння загалом, популяризував каліфорнійський спосіб сушіння садовини, окремих видів овочів та описував спорядження сонячних сушарень [22].

Насінневод-городник мав знати не тільки про те, як посадити висадки, посіяти городину та зібрати насіння, але й про саме насіння, звідки воно береться на рослині, як росте тощо. Без таких елементарних знань, навіть за найбільшого бажання, виводити гарне городнє насіння не під силу нікому. Автор книги «Городнє насінництво» (1922) А. Кушніренко подав досить ґрунтовний матеріал про вплив умов, що оточують насінневе господарство, практичні поради з вирощування та зберігання насіння. Окремий розділ висвітлював насінневі особливості різної городини: капусти білоголової та цвітної, брукви городньої, кольрабі, ріпи, буряка, петрушки кореневої, пастернаку, селери, гороху, бобів, квасолі, огірків, кавунів, дині, гарбузів, цибулі, часнику тощо [23].

В Україні популярність здобула американська культура – квасоля. У книзі «Сорта фасоли» (1930) подано зведений звіт за 1924–1928 рр. української мережі дослідних станцій з вивчення сортів культурних рослин. Укладач Н. Войтчишин проінформував про 10 сортів квасолі, з яких до найбільш врожайних сортів відніс: 1 група – Кавова, Золотий куц, Вільгельм, Щедра, Чудо Франції, Бомба біла; 2 група – Осборн, Магнус; 3 група (найменш врожайна) – Бомба оливкова та Вікторія [24].

У 1938 р. вийшла друком книга «Городництво» Петра Білецького (1896–1988). Вона хоч і виходить за хронологічні межі дослідження, проте стала свого роду узагальненням популяризації традиційного городництва. Вчений-агроном досліджував агротехніку вирощування розсади овочевих культур, ефективність кулісних посівів, овочеві сівозміни й культурозміни, біологію та способи виробництва грибів (шампіньонів); вивчав технології вирощування цибулі ріпчастої, капусти білокачанної, моркви, часнику та інших культур. Книга містила такі основні розділи: біологічні особливості городніх рослин; ґрунти для вирощування городини та їхній обробіток; насіння, посів та садіння городніх культур; боротьба зі шкідниками й хворобами; загальні відомості про городнє насінництво; відомості про зберігання свіжої городини; парники й теплиці; агротехніка окремих городніх культур; сівозміни в городництві; збирання та транспортування городини; технічна переробка городини. Автор

рекомендував для українського населення вирощування кращих сортів окремих городніх культур, як-от: капуста (рання: Дітмарська, Копенгагенська, Капора; середня: слава Енкгойзена; середньорання: брауншвейзька; пізня: амагерська, завадівка; чорноголова капуста, волоська; брюссельська, кольрабі; кольрабі Віденська біла; цвітна капуста: ерфуртська карликова, гаазька, снігова куля); помідори (ерліана, диво ринку, фікараці, король Гумберт, Джо-Бер, данський експорт, лукулус, радіо); перець (болгарський червоний солодкий, калинківський, помідороподібний, український гіркий, слоновий хобот); картопля (американка, бове, епіку, юбель, елла, майнкроп); огірки (ніжинські, берлізовські, в'язниківські, борщагівські, чорнобривець, кримські); кавуни (улюбленець хутора П'ятигорського, Шантеклер, кримський переможець, ажинівський, мурашки); дині (качанка, Перська, Дубівка, цариця динь, прескот великий); цибуля ріпчаста (Мадейрська плескувата та кругла, Стригунівська, каба, Цитауська); цибуля батун; цибуля порей; буряки (Єгипетські, бордо, Ерфуртський довгий); морква (Паризька каротень, Нантська, Шантане); петрушка коренева цукрова рання; пастернак (Гернсейський, студент, грубий круглий ранній); редиска (незрівнянна, льодова бурулька); шпинат (Вікторія, Голландський); салат сійний (травневий, Паризький, Троцкопф, Бетнера); горох (Бісмарк, Фольгер, Вікторія жовта, диво Америки, Нут); квасоля (рожева ряба, диво Франції, золотий кущ, Вільгельм, бомба оливкова, Еміль ряба); кукурудза (рання перлина, золотий бентам, Чінквантіно, король Філіп, грушевська) [25].

Отже, у першій третині ХХ ст. сформувалося коло загальнопоширених городніх культур, які популяризували й через друковану продукцію.

Здається, що з квітами була інша ситуація. Їх вирощуванням люди займалися здавна. Вони слугували не тільки для естетичної насолоди, але й використовувалися в харчовій промисловості, лікарській справі, косметології тощо. Квітникарство є одним із напрямків декоративного садівництва. Фонд відділу РіЦ має на зберіганні також видання цієї тематики.

Книга Костянтина Єпанчина «Цветочный сад» (1891) була дуже популярною серед сучасників, і за життя автора її перевидавали кілька разів. Твір популяризував цілком сучасні ідеї створення простого в догляді та водночас красивого саду. У книзі представлено плани садів, описано порядок їхнього влаштування, а також способи прикрашання квітами, деревами та чагарниками. Списки ліан, ампельних рослин для ваз та підвісних кошиків, водних рослин для прикрашання берегів, ставків та озер, річок та струмків, а також чагарників та багаторічників, придатних для оздоблення кам'янистих ділянок, переліки хвойних та листопадних дерев і чагарників, рослин для живоplotів, алей, в'їзних доріг і посадки по берегах водойм, плакучих дерев – все це корисна, вкрай необхідна та перевірена часом інформація й для сучасних садівників. Книга спиралася на найкращі на той час європейські праці з декоративного садівництва. Цінність її полягає в тому, що вона орієнтована на практику та містить безліч корисних порад й ідей у галузі садового дизайну та застосування декоративних рослин [26].

Описуючи облаштування декоративного саду, автор книги «Мотивы изящного садоводства» (1904) П. Андреев мав на увазі природний, чи англійський, стиль, його ще називають іррегулярним, пейзажним, ландшафтним або англо-німецьким. Саме такий стиль найбільше підходить для невеликих садів. Автор подав досить гарний матеріал із влаштування декоративного саду та квітників, добірку рослин для них, плани ландшафтних садів, квітників та квіткових клумб. На деяких сторінках простежуються сліди копіювання – відбитки від копіювального паперу на пропонованих автором макетах клумб. Ці пропозиції й нині можуть бути актуальними [27].

У 1905 р. Н. Ільїн видав книгу «Красивейшие однолетние цветочные растения», що містила інформацію про облаштування та засадження квітників. Автор пропонував такі однорічні квітучі рослини: мальва, агератум, айстри, нігтики, дзвіночки, співучий гребінець (целозія), волошки, хризантеми, кларкія, гайлардія, лакфіоль, гвоздики, датура (дурман садовий), ешольція, годеція, іберіс, жоржина, горошок запашний, лобелія, нічна красуня, незабудка, мак, петунія, флокс, резеда, скабіоза, настурція, вербена, братки, цинія тощо [28]. У сучасній літературі частина з них навіть і не згадується.

«Голландські гвоздики як будь-які квітучі рослини займають друге місце після троянди. У всіх культурних країнах їх розводять у великій кількості, оскільки голландська гвоздика має постійний попит у публіки», – писав Микола Кічунов у праці «Культура голландских гвоздик» (1908). Після таких характеристик частково стає зрозумілим, що гвоздика стала квіткою-символом соціалістичної революції. У виданні автор подав класифікацію квітів, поради щодо посадки та догляду за ними, описав значну кількість сортів голландських гвоздик [29].

«Декоративный дачный и усадебный сад» (1910) – практичний посібник із влаштування, насадження та догляду за декоративними садами та квітниками, з численними малюнками, планами садів та квітників. Автор Павло Штейнберг подав поради щодо розбивки дачного та садибного саду на відносно невеликій площі. Його великий практичний досвід дозволив скласти рекомендації щодо планування саду, підбору рослин, організації клумб та партерів, обробки ґрунту, влаштування доріжок, бордюрів, стрижених огорож та квітників [30].

Той, хто вибирав плетисті рослини для саду, міг швидко оцінити їхні переваги. Вони не лише росли з великою (іноді блискавичною) швидкістю, а й були прикрашені декоративним листям або квітами. Головним плюсом плетистих рослин є те, що вони не займали багато землі, оскільки їхнім царством була не горизонтальна, а вертикальна поверхня. Укладач книги «Лучшие вьющиеся растения для сада и комнат» (1913) Петро Горський пропонував рослини як для саду, так і для кімнат, а також подавав ґрунтовні поради щодо вирощування та догляду за ними. На його думку, найкращими рослинами для саду були актинідія, бегонія, бріонія, клематис, гедера, маурандія, пасифлора, троянди, а для кімнат – аспарагус, цераус, хлорофітум, кобеа, циртодейру, отонна, фікус, традесканція [31].

Сигізмунд Бонецький у книзі «Квітництво промислове та садибне» (1927) писав: «На Україні, крім того, можна надати розвиткові квітництва того національного характеру, що сам собою намітився ще в давнину. Кому не відомо, що українське селянство виробило свій певний асортимент квіткових рослин, що їх воно культивувало при своїх садибах. Такими є: улюблені купчаки або чорнобривці (*Tadetes patula* L.), рожі (*Alethea rosea* Cav), м'ята, рута (*Ruta*) та деякі інші. Отже, слід не тільки не спиняти цю течію, але, навпаки, надати їй найширшого розвитку». У виданні подано поради з вирощування різноманітних сортів квіткових рослин, які мали неабияке економічне значення для розвитку народного господарства. Він поділив рослини за тривалістю життя: однорічні, дворічні та довгорічні. Вважав, що популярними однорічними рослинами є гвоздика китайська та голландська, айстра, сухоцвіт, гайлярдія, цинія, левконія, матіола, резеда, лєвова паща, сальпігосис, вербена; дворічними – незабудка, дзвіночки, гвоздика, гвоздика турецька, гвоздика пірчаста, наперстянка; довгорічними – дзвіночки, дзвіночок карпатський, дзвіночок лісовий, перекотиполе, айстри (*Novae Angliae*L, *Novi Belgii*L, *amellus*), гайлярдія великоквіткова, золотарник, золотарник канадський, золотарник «золота різка», рудбекія, лупин, флокс, первоцвіт, борець, морозник, орлик-водозбір, сокирки, п'ятипиляк, фіалка. Автор також запропонував вибір рослин за зовнішніми ознаками: цибулинні та бульбові квіткові рослини (жонкілія, нарцис білий, тацета, тубероза, канни, жоржина, шпажник, монбреція, гіацинт, капська конвалія, лілея, тюльпани, анемони, півонія); виткі квіткові рослини (горошок запашний, квасоля рясно квіткова); листяні орнаментні рослини (алтернантера, ірезине, степовий очерет, піретрум, цинерарія, колеус, перила). Водночас згадав й менш поширені культури, що, на його погляд, мали другорядне економічне значення. Це були однорічні квіткові рослини: гомфрена, бальзамін, кукіль, смолівка, каліопсис, крижант, нагідки, сенеціо, соняшник, чорнобривці, камінник, вдовиця, лобелія, нічна красуня, годєція, мак, ешольція, флокс, портулак, сокирки, шерощниця блакитна, алонзоа, мімулюс (губастик), нічниця, німиця, петунія, тютюн, тюльпан запашний та лісовий, братки; дворічні: ромен, рожі, адоніс; довгорічні: горицвіт, діклітра, горечавка. Серед цибулинних і бульбових квіткових рослин згадав півник, лілейник, функію, царську корону, ранункул; витких – хміль, кручених паничів, гарбуз, огірок волохатий, переступень, настурцію; листяних орнаментних – амарант, коноплі, кипарис літній, лободу криваволисту, рицинус, кукурудзу, чистець [32.]. Нині в нас інше сприйняття багатьох цих культур, а у 1920-х рр. зі спробами конструювання радянської культури квітництва пропонувався такий суспільно корисний підхід.

Про активне користування деякими книгами свідчать ремонт та часткова зміна палітурок. Водночас були й примірники з нерозрізаними сторінками. Наприклад, книга П. Штейнберга «Парники, их устройство и ранняя выгонка овощей и земляники» могла залишитися незатребуваною, бо спочатку вінничани не мали матеріальних можливостей для побудови парників, а згодом як дореволюційне видання вже вважалася застарілою.

Нині у відділі зберігається 56 назв профільних видань, з них опрацьовано 40. Ідеться про книги, поради з яких читачі могли застосувати до наших кліматичних умов. Кожна з них мала свою бібліотечну історію. Далеко не всі потрапили відразу в нашу книгозбірню. Наприклад, з Чернівецької бібліотеки, бібліотеки Вінницької учительської семінарії, Подільського товариства сільського господарства і сільськогосподарської промисловості надійшло по одній книзі, бібліотеки Вінницького українського педагогічного технікуму ім. І. Франка та Вінницького українського педагогічного інституту – по дві книги. Є примірники, які послідовно здолали шлях з Вінницької семінарії в технікум, потім інститут і лише згодом, після Другої світової війни, потрапили до обласної книгозбірні. З приватних рук також надходили видання: два – з родової бібліотеки графів Гейденів, бібліотеки родини Пирогових, згідно з власницьким написом О. А. Пирогової (1824–1902), дружини М. І. Пирогова (1810–1881).

У фонді РіЦ зберігається щонайменше 17 видань з тих, які зазначені в каталозі Вінницької міської бібліотеки ім. М. В. Гоголя 1909 р. Згідно зі штампом «Винницкая Гоголевская библиотека» до 1920-х рр. пройшли бібліотечну обробку 19 назв з наявних видань. Після 1923 р. в Подільській центральній бібліотеці (правонаступниці бібліотеки ім. М. В. Гоголя) була вже 21 назва. Паралельно Вінницька філія ВБУ при ВУАН набула 5 назв. За штампами ми не можемо вказати розмір профільної колекції напередодні німецько-радянської війни 1941–1945 рр., але штамп «МУРИ», який ставили під час перевірки 1952 р., засвідчує наявність 34 назв, а згодом штамп Вінницької державної обласної бібліотеки – 36. Згідно зі штампами, запровадженими пізніше, з 1960-х рр. надійшло ще два видання.

Нині в структурі обласної бібліотеки є окремий сектор аграрних наук, що опікується профільною літературою. Вона має попит, проте й старі видання читачі запитують, можливо, не так активно, як вони заслуговують, адже їхній зміст зберігає актуальність і досі. Для багатьох наших співвітчизників присадибна ділянка та домашнє господарство були, є і, схоже, ще довго будуть додатковим джерелом доходів. В українському селі, де обмежена кількість робочих місць або ж взагалі їх немає – вирощування городніх культур досить добре розвинено, адже це важливий складник матеріального благополуччя селян.

Примітки:

1. Городецький С. Сільське господарство Поділля перед світовою війною. Вінниця, 1929. 210 с.
2. Каталог книг Винницкой городской библиотеки в память Н. В. Гоголя : составлен в 1909 году. Винница, 1909. С. 91–93.
3. Аверкиева Е. Практические советы по огородничеству. Вып. 12. Морковь и редька. 2-е изд. Москва, 1898. 18 с.

4. Аверкиева Е. Практические советы по огородничеству. Вып. 14. Редис. 2-е изд. Москва, 1903. – 12 с.
5. Аверкиева Е. Практические советы по огородничеству. Вып. 11. Репа. 2-е изд. Москва, 1903. 16 с.
6. Аверкиева Е. Практические советы по огородничеству. Вып. 21. Парниковые дыни, арбузы, огурцы. Тыквы в грунте. 2-е изд. Москва, 1903. 38 с.
7. Аверкиева Е. Практические советы по огородничеству. Вып. 17. Артишоки. Томаты (амурное яблоко). Подложаны (яичное яблоко). Подсолнечники. Москва, 1984. 40 с.
8. Аверкиева Е. Практические советы по огородничеству. Вып. 19. Петрушка. Сельдерей. Лук-порей. Укроп. Портулак. Хрен. 2-е изд. Москва, 1899. 16 с.
9. Аверкиева Е. Практические советы по огородничеству. Вып. 20. Лук репчатый и чеснок. 2-е изд. Москва, 1899. 18 с.
10. Аверкиева Е. Практические советы по огородничеству. Вып. 23. Земляная груша. Санкт-Петербург, 1894. 15 с.
11. Аверкиева Е. Практические советы по огородничеству. Вып. 16. Кукуруза. Санкт-Петербург, 1894. 24 с.
12. Аверкиева Е. Малоизвестные овощи, пригодные для огородной культуры. Москва, 1900. 24 с.
13. Черноглазов Л. А. Огурцы, дыни, арбузы и тыквы. Описание пород и уход за ними в парниках, огородах и на полях (баштанах) и о разведении шампиньонов. 2-е изд. Санкт-Петербург, 1893. 5, 188 с.
14. Рытов М. Капусты огородная и китайская. Описание разновидностей и пород (сортов) с указанием способов их культуры и хозяйственного значения. Санкт-Петербург, 1891. 6, 173 с.
15. Штейнберг П. Н. Парники, их устройство и ранняя выгонка овощей и земляники. Санкт-Петербург, 1907. 174, 2 с.
16. Гетнер И. С. Крестьянский огород. Санкт-Петербург, 1908. 60 с.
17. Шавров Н. Н. Что нужно знать каждому огороднику. Санкт-Петербург, 1912. 224 с.
18. Филипповский А. К. Результаты опытов по культуре картофеля за 1905–1911 гг. Киев, 1912. 2, 151 с.
19. Джабагиев В. Г. Промышленная сушка картофеля. Петроград, 1915. 34 с.
20. Волчанский Ф. М. Картофель, его хозяйственное значение и культура. Харьков, 1922. 72 с.
21. Селіванов Ф. Ф. Картопля та продукти, що з неї добуваються. [Б. м.], 1925. 68 с.
22. Харжевський Л. В. Соняшне сушення садовини й городини. Вінниця, 1921. 41 с.
23. Кушніренко А. Городнє насінництво. Харків, 1922. 133 с.
24. Войтчишин Н. В. Сорта фасоли : свод. отчет за 1924–1928 гг. укр. сети по изучению сортов культур растений. Харків, 1930.
25. Белецький П. М. Городництво. 3-є вид. Харків, 1938. 233 с.

26. Епанчин К. Цветочный сад: устройство цветников с планами и чертежами. Выбор красивейших цветочных растений и их культура. 2-е изд. Москва, 1891. 155 с.
27. Андреев П. Мотивы изящного садоводства, с 57 планами садов и цветников. Санкт-Петербург, 1904. 63 с.
28. Ильин Н. П. Красивейшие однолетние цветочные растения: как устраиваются и засаживаются цветники. Санкт-Петербург, 1905. 71 с.
29. Кичунов Н. И. Культура голландских гвоздик. Санкт-Петербург, 1908. 57 с.
30. Штейнберг П. Н. Декоративный дачный и усадебный сад: практическое руководство по устройству, насаждению и уходу за декоративными садами и цветниками. 2-е изд. Санкт-Петербург, [1911?]. 159 с.
31. Горский П. Лучшие вьющиеся растения для сада и комнат. Размножение их и культура. Санкт-Петербург, 1913. 30 с.
32. Бонецкий С. Промислове та садібне квітництво. Харків, 1927. 91 с.

Бібліотеки та бібліотекарі

Бібліотечні печатки і штампи як джерело інформації до історії ВОУНБ ім. В. Отамановського

О. В. Сафронова

Відділ рідкісних і цінних видань зберігає унікальні вітчизняні та зарубіжні видання XV – початку ХХІ ст. Фонд налічує близько 40 тис. книг і журналів. Усі документи позначено знаками бібліотечного володіння – печатками та штампами. Вивчаючи їхні відбитки на книгах, можна прослідкувати трансформацію назви нашої бібліотеки та історію формування її фонду. Зауважимо, що поза дослідженням залишилися відбитки усіх печаток і штампів інших закладів та відомств, які працювали з фондом, наприклад НКВС під час перевірок лояльності книжок. Печатки спецфонду бібліотеки розглядали інші дослідники.

Тривалий час у Вінниці, одному з найбільших міст Поділля, не було міської загальнодоступної бібліотеки. Лише в 1902 р. міська дума під тиском громадськості змушена була підтримати ідею заснування публічної книгозбірні. 20 лютого на засіданні Вінницької міської думи було вирішено заснувати міську публічну бібліотеку, а в назві вшанувати ім'я Миколи Васильовича Гоголя. Рішення міської думи (№ 466 від 9 березня 1902 р.) затвердив подільський губернатор. 12 січня 1903 р. міністерство внутрішніх справ затвердило Статут бібліотеки, а міська влада розпочала спорудження окремого приміщення [1, с. 16–17]. Через п'ять років 2 лютого 1907 р. урочисто була відкрита Вінницька міська громадська бібліотека [1, с. 21]. Очолила її дворянка Катерина Семенівна Вознесенська. Бібліотечна будівля містила великий читальний зал, книгосховище, квартиру для бібліотекаря, кабінет старожитностей. На придбання книг та передплату періодики міська дума постановила відпускати 1 тис. руб. щорічно протягом 12 років. На момент відкриття фонд книгозбірні становив 6423 примірники книг і 41 назву періодичних видань [1, с. 23]. Місцевий палітурник П. Завельбанд виготовив обгортки бібліотечних книг зі спеціальним тисненням «ВГГБ» (Винницкая городская Гоголевская библиотека) [1, с. 21]. Цей суперекслібрис є чи не єдиною ознакою належності видань до Гоголівської бібліотеки, оскільки лише незначна частина книг, причому друку кінця ХІХ ст., нині містить відбиток печатки круглої форми синього кольору: по колу напис великими літерами «ВИННИЦКАЯ ГОРОДСКАЯ ОБЩЕСТВЕННАЯ», а в

центрі «Гоголевская БИБЛИОТЕКА». Отже, це перша печатка бібліотеки, але нею відзначили лише частину фонду.

Події доби Української революції (1917–1921) стали важким випробуванням для всіх бібліотек, зокрема вінницької. Неодноразова зміна влади в місті, складна економічна ситуація, військові дії погано позначилися на її щоденному функціонуванні. Водночас книгозбірня була втягнута в політичні процеси, що відбувалися на українських теренах. За часів Української Центральної Ради розпочалося формування загальнодержавної мережі прилюдних книгозбірень [6, с. 39].

На початку 1919 р. за Директорії УНР бібліотека дістала назву «Вінницька Прилюдна Гоголівська книгозбірня». Архівних документів про зміну назви не збереглося, на книгах жодних поміток не виявлено, але під час дослідження фонду був знайдений друкований квиток під номером 20224 з написом: «У Вінницькій Міській Прилюдній Гоголівській книгозбірні одержано від (далі рукописний текст) Гохштейна Г. М. на перепл. 205000 р. Знизу м. Вінниця, 1919 р. (чорними чорнилами поверх друкованого року виправлено 22, далі 8/6 дня) Бібліотекар і підпис».

З приходом радянської влади весною 1919 р. на подільських теренах поширили дію декретів, прийнятих у РСФРР у 1918 р., зокрема декретів про націоналізацію бібліотек та книжкових складів та їхню охорону. На підставі російських нормативних актів почалася ревізія публічної й відомчої бібліотечних мереж та їхніх фондів, облік тих книгозбірень, що залишилися без власників, передачі останніх до відання губернських і повітових відділів народної освіти. Усі бібліотеки (крім галузевих та відомчих) були підпорядковані Наркомосу [4, с. 106]. Мережа масових бібліотек була закріплена в «Основних положеннях бібліотечної мережі в УСРР» у серпні 1919 р. Така структура з урахуванням певних адміністративних реформ зберігалася впродовж усього радянського періоду [4, с. 111].

Ці часи були надзвичайно важкими для вінницької бібліотеки, в її діяльності спостерігався спад, бібліотекарі займалися внутрішньою роботою, зокрема упорядкуванням та інвентаризацією книжкового фонду [1, с. 30]. Оскільки віднині вона перейшла в підпорядкування радянських органів влади, які не встигли організувати системне фінансування, то фактично питання виживання закладу було в руках його колективу.

Імовірно, з поверненням української влади з'явився прямокутний штамп, по периметру якого розміщений напис «ВІННИЦЬКА ГОГОЛІВСЬКА БІБЛІОТЕКА», а в центрі залишено місце для інвентарного номера, номера відділу та номера книги у відділі. Цей відбиток прослідковується на книгах до 1922 р.

У серпні 1922 р. Головполітпросвіта УСРР розробила нове «Положення про єдину бібліотечну мережу республіки», де було зазначено, що в кожному губернському та повітовому місті засновують

одну центральну бібліотеку з загальною кількістю томів від 10 тис. і вище [6, с. 75–78]. Метою українського «Положення...» було визнане «планомірне обслуговування населення бібліотеками та загальне ідейне керівництво ними». Воно затвердило структуру єдиної мережі бібліотек та їхні типи, в основу яких був покладений адміністративно-територіальний поділ. Затверджували такі типи бібліотек: державні, центральні міські, районні міські та волосні. Гоголівська бібліотека була визначена як центральна книгозбірня міста та губернії (ще з початком Першої світової війни 1914 року Вінниця стала фактичним адміністративним центром Подільської губернії) з підпорядкуванням Головполітпросвіті Наркомосу УСРР та назвою «Центральная Подольская показательная библиотека». На книгах з'явився штамп прямокутної форми, по його периметру – напис «Центральная Подольская показательная библиотека», в центрі – інвентарний номер, авторський знак і шифр документа. Інвентарні номери збігалися з інвентарними номерами на штампі «ВІННИЦЬКА ГОГОЛІВСЬКА БІБЛІОТЕКА».

У червні 1923 р. змінився керівник бібліотеки, ним став Борис Олексійович Чага. Саме за його директорства 20 листопада 1923 р. книгозбірню було перейменовано на Вінницьку центральну бібліотеку ім. К. А. Тімірязєва [1, с. 43]. В цей час на книгах з'явився відбиток прямокутного штампа: по периметру – напис «Вінницька Центральна Бібліотека імені К. А. Тімірязєва», в центрі – шифр книги, інвентарний номер та авторський знак. Цей відбиток дуже рідко трапляється на книгах, вірогідно, штамп почали використовувати одразу після перейменування бібліотеки, оскільки досить швидко, а можливо, й одночасно з'явилася овальна печатка з написом зверху – «Вінницька», знизу – «ім. К. А. Тімірязєва», в центрі – «Центр. Бібліотека». На цей час вона виконувала функції головної бібліотеки губернії.

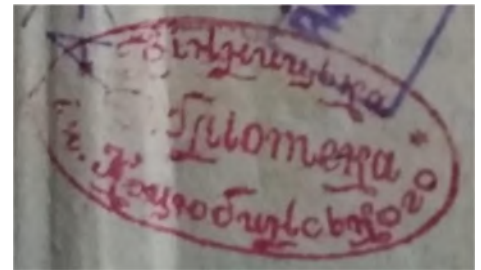
З червня 1924 р. бібліотеку очолив Борис Самійлович Фарбер. З приходом нового директора розпочався новий етап в її діяльності. Якщо на початок 1924 р. фонд бібліотеки налічував 9,6 тис. примірників книг, журналів, брошур, то на листопад 1924 р. – вже 40 тис. Отже, була проведена велика робота щодо упорядкування фонду бібліотеки.

З 1925 р. за адміністративною реформою губернські бібліотеки перетворювалися (перейменовувалися) на округові, а повітові – на районні. В довіднику «Вся Україна» за 1926 р. бібліотека зазначена як «Центральная

бібліотека імени Тимирязева» [2, с. 85]. Тому, скоріше за все, у зв'язку з реорганізацією Вінницького повіту у Вінницьку округу бібліотека здобуває статус округової тільки після 1926 р. Змінилася й овальна печатка: зверху – «Вінницька», в центрі – «Окр. Центр. Бібліотека», знизу – «ім. К. А. Тимирязева».

Влітку 1920 р. з ініціативи завідуючого Подільським крайовим архівом Ю. С. Олександровича і за допомогою представника Всенародної бібліотеки України при УАН В. А. Камінського було засновано Вінницьку філію цієї академічної книгозбірні. У 1922 р. її очолив В. Д. Отамановський. З централізацією бібліотечної мережі та посиленням контролю за її фондами функціонування академічної бібліотеки в округовому центрі стало не актуальним. Влітку 1930 р. Вінницьку філію Всенародної бібліотеки України приєднали до округової бібліотеки. Її фонди залишилися в старому приміщенні в «Мурах». Утім її статус певний час був невизначеним: чи то відділ, чи то філія, чи то філія з власною назвою. На примірнику журналу «Червоне право» від 7 серпня 1930 р. було виявлено відбиток овальної печатки «Вінницька / бібліотека / ім. Коцюбинського». У 1930 р. для увічнення пам'яті М. М. Коцюбинського у Вінниці планували побудувати бібліотеку. Міська влада навіть виділила ділянку (нині тут розташований Будинок офіцерів) для будівництва, але з невідомих причин бібліотека так і не була побудована [7, с. 70–79]. Ми можемо лише припустити, що певний час фонд у «Мурах» розглядався як основа для майбутньої бібліотеки, перебуваючи тимчасово у складі Вінницької центральної округової бібліотеки.

Відбиток «Вінницька/Бібліотека/ім. Коцюбинського» прослідковується на виданнях до 1936 р. Скоріше за все, бібліотеку комплектували завдяки поточним надходженням 1930–1936 рр. друку, тому що жодний стародрук, який у той час зберігався в «Мурах», не містить такого відбитка. У довіднику «Радянська Україна» за 1936 р. колишня округова бібліотека позначена як обласна центральна бібліотека з філією в «Мурах» і дитячою філією, яка була розміщена на вул. Леніна, 94 [3, с. 531].

У 1932 р. було реорганізовано обласні органи управління, зокрема обласний відділ народної освіти, при якому пізніше було створено бібліотечний сектор. На початку 1934 р. згідно з наказом наркомату освіти УСРР № 208 від 1 грудня 1933 р. «Про утворення Державних обласних бібліотек» Вінницька бібліотека здобула статус обласної [8, с. 68]. Вірогідно, або за браком коштів, або за браком часу для виготовлення нової печатки деякий час на виданнях ставили печатку Вінницької центральної округової бібліотеки, з неї лише зрізали слово «Окр.». Згодом на виданнях з'являється нова овальна печатка з

верхнім написом «Вінницька», в центрі – «Бібліотека», знизу – «Державна обласна». Це найпоширеніша печатка на книгах і журналах фонду відділу рідкісних і цінних видань.

Після Другої світової війни розпочали відбудову бібліотечної мережі в УРСР. Так, 16 травня 1945 р. оприлюднили наказ Комітету в справах культурно-просвітницьких установ при Раднаркомі УРСР щодо упорядкування та зберігання фондів масових бібліотек. Згідно з ним мала пройти інвентаризація бібліотечних фондів з відповідним оформленням нових інвентарних книг. Наступний крок – обов'язкова реєстрація бібліотек УРСР, оголошена у 1946 р., та облік загальних втрат бібліотечного фонду, визначення матеріального й кадрового стану бібліотек.

18 березня 1944 р., за два дні до визволення м. Вінниці, окупанти спалили основне приміщення бібліотеки на вул. Леніна, 73 з усіма книгами, майном, каталогами та документацією. Лише завдяки архівному відділу бібліотеки, який розміщувався в приміщенні «Мурів», вдалося зберегти 200 тис. книг. В основному це були стародруки, дореволюційні журнали, передані в 1930 р. з філії ВБУ при ВУАН, а також деяка поточна суспільно-політична, іноземна, технічна, природничо-наукова література. Відразу після визволення міста колектив бібліотеки приступив до відновлювальних робіт.

Спершу упорядкували вцілілу частину фонду. Всю літературу інвентаризували, розставляли на полицях і готували до видачі читачам. Книги, які зберігалися в «Мурах» і згодом були перевезені до основного приміщення, проштампували прямокутною печаткою синього кольору – «МУРИ». У 1952 р. директором бібліотеки став Іван Митрофанович Філіповський. За його керівництва розпочалася активна робота з відбудови спаленого приміщення. Наприкінці 1955 р. у відновлений головний корпус перевезли й розмістили обладнання та понад 400 тис. томів книг, підшивок журналів, газет [1, с. 87]. На цьому етапі бібліотека продовжувала використовувати овальну печатку з верхнім написом «Вінницька», в центрі – «Бібліотека», знизу – «Державна обласна».

Важливою віхою в історії бібліотеки стала її реорганізація у 1966–1967 рр. з масової в наукову, у зв'язку з чим докорінним чином змінилася її структура. У цей період здійснили низку організаційних і практичних заходів з перебудови роботи бібліотеки за новим Статутом і структурою, розробили штатний розпис. Бібліотека стала установою універсального профілю, центральним обласним книгосховищем вітчизняних і зарубіжних видань, літератури іноземними мовами, періодичних видань, депозитарієм краєзнавчої літератури, а також науково-методичним і координаційним центром з організації роботи бібліотек всіх систем і відомств Вінниччини. Універсальний характер бібліотеки полягав у тому, що за складом книжкових фондів і читачів,

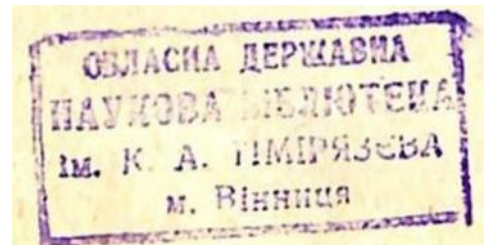
змістом і методами роботи вона мала сприяти розвитку всіх галузей науки, народного господарства, культури.

Надання бібліотеці нового статусу стало закономірним визнанням її важливого значення в науковому, культурному, духовному житті населення регіону, свідченням значного кадрового та фондового потенціалу, здатного успішно виконувати складні завдання культурно-просвітницького та інформаційного характеру.

З 1952 до 2022 рр. бібліотека використовувала різні за розмірами та формою печатки, але назва її вже не змінювалася. Так, на виданнях 1960–1970-х рр. присутня кругла печатка синього кольору: по колу – «ОБЛБІБЛІОТЕКА м. Вінниця» в центрі – «імені К. А. Тімірязєва», печатка з таким написом на книгах трапляється в трьох розмірах (діаметром 1,8 см, 2 см та 2,2 см). Найменша печатка на книгах найрідкісніша, можна припустити, що для зручності та чіткішої якості відбитка була замовлена печатка більшого розміру. Ще рідше трапляється на виданнях трикутна печатка з написом по периметру «Обласна бібліотека ім. К. А. Тімірязєва», в центрі – «м. Вінниця». Судячи з того, що на інвентарних книгах бібліотеки директор Філіповський свій підпис підтверджував саме печатками трикутної та круглої (діаметром 1,8 см) форми, їх використовували й для внутрішнього діловодства (довідок, листів та ін.).

На виданнях початку 1970-х рр. іноді трапляється відбиток прямокутного штампа синього кольору з написом «ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА/НАУКОВА БІБЛІОТЕКА/ ім. К. А. ТІМІРЯЗЄВА», до речі, це єдиний штамп до 2022 р., де зазначено науковий статус бібліотеки.

Основна печатка, починаючи з 1970-х рр., мала діаметр 2,2 см. Вона функціонувала до 29 липня 2022 року (до зміни назви бібліотеки).

24 лютого 2022 р. почалося повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну. У ці трагічні для нашої країни часи, коли російський агресор нищить наші міста й селища, вбиваючи на своєму шляху мирних громадян, руйнуючи їхні будинки, школи та дитячі садки колектив бібліотеки подав на розгляд сесії Вінницької обласної Ради відповідні документи щодо офіційного оформлення рішення про зміну назви закладу. 29 липня 2022 р. сесія Вінницької обласної Ради своїм рішенням вилучила з назви бібліотеки ім'я російського вченого К. А. Тімірязєва. Отже, для штампування нових книг бібліотека почала використовувати круглу печатку з написом по колу «ВІННИЦЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА», в центрі – «НАУКОВА БІБЛІОТЕКА».

12 жовтня після вивчення громадської думки більшість з тих, хто взяв участь у голосуванні, висловилися за те, щоб обласна книгозбірня отримала ім'я краєзнавця, громадського діяча Валентина Отамановського. 25 листопада 2022 р. рішенням сесії Вінницької обласної Ради заклад перейменовано й надано назву «Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Валентина Отамановського». Була замовлена й нова печатка. На нових книгах тепер кругла печатка з написом у центрі «ВОУНБ/ім. В. Отамановського/ м. Вінниця» (діаметром 2,5 см).

Отже, віднині з впорядкуванням відомостей про печатки нашої бібліотеки ми можемо простежити історію перебування примірників у її фондах.

Примітки:

1. Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва в контексті історії та інноваційному поступі сьогодення : віковому ювілею Бібліотеки присвячується : монографія. Вінниця, 2007. 312 с.
2. Вся Україна : адресно-справочная книга на 1926/27 год : в 5-ти ч. Харьков, [1927]. XIV, 48, 240, 1389, 940, 714 стлб.
3. Вся Україна та МАСРР : економ.-адрес. довід. Одеса, 1936. 746 с.
4. Дубровіна Л. А. Бібліотечна справа в Україні в ХХ ст. Київ, 2009. 530 с.
5. Из Положения Главполитпросвета УССР «О единой библиотечной сети республики» : 11 сентября 1922 г. // Книга и книжное дело в Украинской ССР : сб. док. и материалов, 1917–1941. Киев, 1985. С. 75–78.
6. Ківшар Т. Український книжковий рух як історичне явище (1917–1923 рр.). Київ, 1996. 340 с.
7. Про проект будівництва бібліотеки-пам'ятника М. Коцюбинському у Вінниці : сторінками архівних документів / підготувала Н. І. Слободянюк // Подільський книжник : альманах. Вінниця, 2015. Вип. 7 (2014 р.). С. 70–79.
8. Про утворення Державних обласних бібліотек // Директиви про бібліотечну справу : зб. офіц. док. Київ, 1935. С. 68.

Екологія книжкової культури

Роль краєзнавчих електронних ресурсів у цифровому суспільстві

О. Ю. Антонюк

Реалізація головної – інформаційної – функції із застосуванням електронних технологій надає бібліотечним установам статус рівноправного партнера інших суспільних інститутів у перебудові всього життя на нових, цифрових засадах, зберігаючи й вдосконалюючи при цьому можливості традиційного обслуговування, роботи з книгою [1, с. 11]. Активне впровадження в краєзнавчу бібліотечну діяльність інформаційно-комунікаційних технологій, з одного боку, дозволяє урізноманітнити наповнення краєзнавчих ресурсів через неперервний розвиток їхньої електронної складової, яка потребує нових наукових підходів до створення, функціонування та використання цих ресурсів; з іншого боку, аргументує органічне поєднання в складі фондів бібліотек краєзнавчих традиційних (у паперовому вигляді) та електронних ресурсів [2, с. 148–156].

Вивчення проблем створення та експлуатації цифрових продуктів у вітчизняному бібліотекознавстві почалось порівняно нещодавно, контекст формування, функціонування, використання регіональних електронних ресурсів в обласних бібліотеках у сучасній соціально-комунікаційній структурі регіону потрапив до кола наукових інтересів науковців ще пізніше. Особливе значення мають статті бібліотечних фахівців О. Волохіна, Г. Мисловської, Г. Шемаєвої та Н. Капустіної. Процеси корпоративного формування й надання доступу до регіональних електронних ресурсів, продуктів і послуг та визначення їхньої складової, тенденції успішного розвитку ресурсів, продуктів і послуг із краєзнавства розглядала М. Кузнєцова. Науковець С. Онищенко [3] узагальнив та навів приклади, як 2009 р. представлено краєзнавчі ресурси на сайтах обласних книгозбірень у мережі «Інтернет».

Досвід функціонування краєзнавчих повнотекстових баз даних, електронних продуктів Вінницької ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва (нині – ВОУНБ ім. В. Отамановського) розглядали її провідні співробітники Г. Авраменко, О. Антонюк, Н. Морозова, Л. Сенік, Г. Слотюк. Утім, сукупність наявних публікацій не розкриває повною мірою комплекс краєзнавчих електронних ресурсів бібліотеки.

Сьогодні зростання популярності електронних видань привело до значного збільшення частки електронних ресурсів у загальному інформаційному просторі, суттєво посиливши їхній вплив на всі сфери життя суспільства. Виробляючи власні електронні інформаційно-бібліографічні ресурси, фахівці бібліотеки створюють свої унікальні сторінки в електронному

бібліографічному краєзнавчому форматі, значно підвищуючи їхню роль у глобалізаційних процесах інформатизації.

Трансформація масивів інформації в цифрову форму спричинила глобальні зміни у всій інформаційно-комунікаційній системі бібліотек. Сучасні процеси глобалізації та інформатизації призвели до зростання обсягів інформаційних потоків, інтенсивності інформаційних обмінів, що ставить нові вимоги до інформаційно-комунікативної діяльності бібліотек як регіональних інституцій зі збору та поширення інформації. Краєзнавчі електронні ресурси стають дедалі ефективнішим засобом наукової комунікації, сприяють реалізації як індивідуального творчого потенціалу, так і наукової колективної співпраці, надають можливість швидко здійснювати обмін інформацією. З їхнім використанням налагоджується можливість широкомасштабного сервісу різноманітних послуг для необмеженої кількості користувачів.

У своїй діяльності ВОУНБ ім. В. Отамановського реалізує одну зі стратегічних цілей, а саме: активізацію інформаційної діяльності, освоєння нових інформаційно-комунікаційних технологій та входження у світовий інформаційний простір. Упровадження інформаційних технологій дозволило представити краєзнавчу роботу на вебсайті бібліотеки: <https://library.vn.ua/>, зробивши її доступною для широкого загалу.

Краєзнавчі електронні ресурси бібліотеки на сьогодні – це невід’ємний компонент її краєзнавчої діяльності. Маючи значний досвід зі збирання, опрацювання, створення, зберігання та поширення документованої краєзнавчої інформації, структурні підрозділи бібліотеки представляють на вебсайті значну частину краєзнавчих електронних ресурсів у вигляді електронних краєзнавчих баз даних; електронної бібліотеки; електронних бібліографічних посібників (повні тексти власних бібліографічних продуктів – покажчиків і списків літератури); віртуальних виставок-презентацій; бібліографічних оглядів краєзнавчих видань.

Авторами, укладачами, виконавцями цієї продукції є переважно працівники відділу краєзнавства. Їхня діяльність спрямована на подальше впровадження в процес роботи бібліотеки інформаційно-комунікаційних технологій, створення та поповнення електронних баз даних (ЕБД) та забезпечення якісного бібліотечно-інформаційного обслуговування віддалених користувачів. Поповнення електронних баз даних проводиться систематично та якісно.

На вебсайті бібліотеки представлено такі *електронні краєзнавчі бази даних*: комплексна «Література про Вінницьку область» – <https://opac.library.vn.ua>; тематичні: «Бібліотека», «Вінниччина в роки Другої світової війни», «Голодомор», «Лядівський монастир», «Календар знаменних і пам’ятних дат» (повнотекстова), «Усна історія» (повнотекстова), «Краєзнавчі періодичні видання кінця ХІХ – початку ХХ ст.» (повнотекстова); персональні: «Тарас Шевченко і Вінниччина», «Михайло Грушевський і Вінниччина», «Михайло Коцюбинський і Вінниччина», «Микола Леонтович», «Василь Стус», «Вінниччани – учасники Революції Гідності та ООС (АТО)».

Протягом 1957–2002 рр. ВОУНБ ім. В. Отамановського готувала щорічний універсальний бібліографічний покажчик «Література про Вінницьку область за ... рік» – своєрідний регіональний літопис життя про край. У покажчик вміщувалися описи книг, найбільш важливих публікацій краєзнавчого змісту з наукових і періодичних видань. З активним розвитком інформаційно-електронних технологій, починаючи з 2003 р., цей щорічник став основою для створення й активного наповнення електронної бази даних (ЕБД) «Література про Вінницьку область». На сьогодні це одна з найбільших профільних баз, яку наповнюють фахівці відділу краєзнавства спільно з бібліографами-краєзнавцями районних бібліотек. Станом на 7 лютого 2023 р. обсяг бази становить 155700 бібліографічних записів. Її особливістю є наявність авторитетного файлу з розробленими предметними рубриками з урахуванням специфіки Вінницької області. Це дозволяє більш ретельно провести систематизацію документів бази даних, розкрити їхній зміст згідно з тематикою. Матеріали бази відображають хроніку суспільно-політичного, культурного, мистецького життя Вінниччини. З моменту свого створення ресурс привернув увагу краєзнавців, викладачів та студентів. Однак пандемія Covid-19 (з 2020 р.) та початок повномасштабного збройного вторгнення російської федерації в Україну (від 24.02.2022) внесли свої корективи, що й позначилося на бібліотечних процесах, зокрема щодо створення та поповнення краєзнавчих електронних баз даних. Загальна кількість бібліографічних записів, введених до комплексної «Література про Вінницьку область» у 2019 р. становить 8151 запис (із них 1322 записи в рамках РКК) (Регіональний корпоративний каталог) (100,6 % до плану). 2020 р. – 7048 записів (із них 813 записів у рамках РКК). 2021 р. – 8084 записи (із них 399 записів у рамках РКК). 2022 р. – 5220 (із них 251 запис у рамках РКК).

Цінним історичним джерелом є періодичні видання, зокрема газети, які завжди були основним інструментом оперативного інформування суспільства. Сьогодні вони розглядаються як унікальні, а іноді єдині, джерела інформації про минуле. На їхніх шпальтах відображалися повідомлення, що сповіщали про різні події з життя суспільства: політичні, соціальні, економічні, культурно-мистецькі тощо. Оцифрування є єдиним можливим способом збереження їх для подальшого доступу, використання, вивчення читачами в зручному електронному форматі.

Задля збереження та надання доступу до унікальних раритетних краєзнавчих періодичних видань, що зберігаються у відділі краєзнавства, у 2020 р. була створена локальна повнотекстова електронна база даних «Краєзнавчі періодичні видання кінця ХІХ – початку ХХ ст.». Відділ ухвалив рішення опрацьовувати видання періоду 1917–1921 рр., адже вони найбільш затребувані серед науковців. Станом на лютий 2023 р. база містить 430 записів. Введено газету «Новий шлях» 1919 р. (щоденний політичний й економічно-літературний часопис, що видавала друкарня Подільської губернської народної управи) (Кам'янець-Подільський), «Подольское слово» (щоденна суспільно-

політична та літературна газета Вінницького видавничого кооперативу «Логос»).

Наразі триває робота з опрацювання щоденної політично-суспільної та літературної газети «Подольський край» (1919). Видавалася в Кам'янці-Подільському. У газеті друкувалися оголошення, телеграми про хід військових подій, був виокремлений офіційний відділ, що містив накази, постанови, розпорядження. У відділі краєзнавства зберігаються декілька номерів за 1919 р., зокрема № 388–389, 392, 395, 397–398, 400 (июнь), 401–413, 415–421 (июль), 422–424 (авг.).

Метою створення електронної бібліотеки є збереження унікального краєзнавчого фонду бібліотеки шляхом створення цифрових копій документів та забезпечення доступу до них віддалених користувачів. З реорганізацією вебсайту ВОУНБ ім. Валентина Отамановського з березня 2019 р. змінився контент її наповнення, який складається з таких розділів: «Рідкісні та цінні видання» – <https://library.vn.ua/e-library/ridkisni-ta-czinni-vidannya> (цифрова колекція відділу рідкісних і цінних видань представлена в основному унікальними краєзнавчими документами кінця XIX–XX ст., більшість з яких побачила світ на теренах нашого регіону), «Видання бібліотеки» – <https://library.vn.ua/e-library/vidannya-biblioteki> (колекція бібліографічних покажчиків, збірників матеріалів, у т. ч. й статистичних, підготовлених фахівцями ВОУНБ ім. Валентина Отамановського), «Краєзнавча Вінниччина» – <https://library.vn.ua/e-library/kraeznavcha-vinnichchina>, яка складається з бази «Літературна Вінниччина», що вміщує повні тексти творів письменників Вінниччини, та бази «Історико-краєзнавчі дослідження», до якої вміщено нариси істориків та краєзнавців Вінниччини. На сьогодні колекція нараховує 58 документів: історико-краєзнавчі дослідження О. Горобця, Т. Кароєвої, О. Ковалю, М. Мудраченка, А. Нагребецького, Б. Панасюка та інших, твори вінницьких письменників – Ю. Боярунця, І. Волошенюка, Н. Гнатюк, В. Забаштанського, А. Звірика, М. Каменюка, В. Кобця, А. Подолинного тощо.

Успішна реалізація корпоративної діяльності фахівців відділу краєзнавства та бібліографів районних бібліотек Вінниччини впродовж тривалого періоду зумовила появу *Вінницького інформаційного порталу*. Ресурс за своїм багатограним змістом допомагає представити унікальний культурний та інформаційний простір Вінниччини, поширити автентичну краєзнавчу інформацію в мережі «Інтернет», забезпечуючи доступність та ефективне використання місцевих знань та краєзнавчих інформаційних продуктів. Усі його матеріали структуровані за розділами: «новини», «статті», «фотографії», «відеоматеріали», «тематичні розділи», «райони області», «довідка» та «web'ліографія».

У зв'язку з адміністративно-територіальною реформою 2020 р. у Вінницькій області створено 6 нових районів (Вінницький, Гайсинський, Жмеринський, Могилів-Подільський, Тульчинський, Хмільницький) та 63 територіальні громади. Нині Вінницький інформаційний портал потребує реорганізації та вдосконалення для висвітлення вірогідної інформації.

На сьогодні блоги стали повноправним джерелом інформації. У сучасних умовах бібліотечна блогосфера виступає своєрідним «дзеркалом життя», відображаючи як актуальні суспільні проблеми, так і погляди бібліотечної спільноти на ці проблеми. Завданням *блогу відділу краєзнавства* (<http://krayvinnitsa.blogspot.com>) є ефективне позиціонування інформаційного масиву документів в електронному просторі, шляхом ознайомлення з краєзнавчими новинами та їхнім обговоренням, рекламування діяльності відділу в інтернеті.

Таким чином, провідні фахівці ВОУНБ ім. В. Отамановського, опанувавши новітні технології й працюючи за перспективними напрямками краєзнавчої діяльності в електронному середовищі, можуть удосконалювати власну інформаційну краєзнавчу діяльність, розширювати її межі, здійснювати обмін краєзнавчою інформацією, забезпечувати електронними ресурсами велике коло користувачів. Спільне створення власних оригінальних краєзнавчих бібліографічних ресурсів, продуктів й послуг дозволяє посісти чільне місце серед інших постачальників інформації з краєзнавства на Вінниччині.

Примітки:

1. Електронні інформаційні ресурси бібліотек у піднесенні інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства / [О. С. Онищенко, Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2011. 235 с.
2. Кузнецова М. М. Методологічні підходи до системного формування краєзнавчих електронних ресурсів бібліотек як складової соціально-комунікаційного простору регіону. Вісн. Харків. держ. акад. культури. 2012. Вип. 36. С. 148–156. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/hak_2012_36_17
3. Онищенко С. Краєзнавчі ресурси на сайтах обласних бібліотек. Бібл. планета. 2009. № 2. С. 18–22.

Сторінками архівних документів

Доповідна записка завідувача Подільської центральної бібліотеки. 1923 р.

Докладная записка заведующего Подольской центральной библиотекой

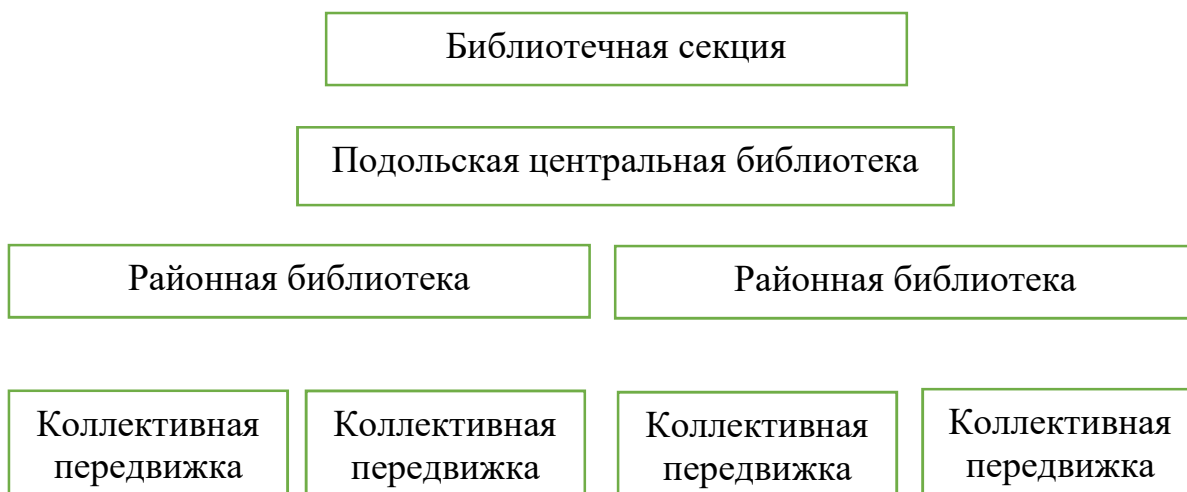
Подольская центральная биб[лиоте]ка мною была принята 1 июня с[его] г[ода] после ревизии, обнаружившей полный развал биб[лиоте]ки. В сущности говоря библиотеки не существовало, т. к. карточный каталог отсутствовал, десятичная система разбивки книг в биб[лиоте]ке была заведена в самых примитивных формах, несоответствующих разнообразию книг по языкам и их количеству, без всяких определителей, как отношение места, времени, формы и языка; часть книг не была еще занесена в инвентарь; книги контрреволюционного содержания не были выделены из книжного фонда, доступного широким массам читателей; книги на немецком, французском, английском и польском языках были смешаны в одну массу. Политпросветработа библиотекой среди читателей не велась. Биб[лиоте]ка в течение долгого времени не пополнялась новыми изданиями, вследствие чего, конечно, не могла удовлетворять стремление читателя к новой книге. По абонементным книгам читателей состояло до двух тысяч человек, цифра мифическая; в действительности читателей же было до ста человек. Кроме того, биб[лиоте]ка в сети политпросвета занимала место, несоответствующее своему назначению и весьма неопределенное положение в организационной схеме биб[лиотечной] секции П[олит]п[росвета]. В довершение всего, на участке земли, принадлежащем библиотеке, губфинотдел осенью прошлого года выстроил сарай, а в настоящее время собирается уже снести каменный сарай библиотеки.

Принимая во внимание, что П[одольской] ц[ентральной] б[иблиотекой] за время с 1 июня по 1 октября: 1) приведено в порядок отдел беллетристики на русском языке в 4000 томов, на который был заново переписан карточный каталог; 2) написан каталог на отдел социально-эконом[ических] знаний в 4000 книг и брошюр; 3) составлен каталог на отдел периодических изданий в 1000 томов; 4) разобрано, разбито по авторам, зашифровано, с наклейкой ярлыков на 5500 книг на французском, английском, немецком, польском и украинском языках, а именно: на французском – 2000, польском – 2000, украинском – 800, немецком – 600, английском – 100; 5) за весь период записано в инвентарь 8000 книг; 6) за вышеуказанный период времени биб[лиоте]ка организовала следующие книжные выставки: а) к 6-летней годовщине Октябрьской революции, б) к неделе воздушного флота, в) к лекции Зарудного по истории революции движения, г) к землетрясению в Японии, д) о фашизме, е) о наших соседях, ж) и постоянную выставку вновь прибывающих книг.

Количество читателей за 3 месяца функционирования биб[лиоте]ки возросло от ста до шестисот человек и средняя выдача книг от 20 поднялась до 120 книг в день.

Принимая во внимание вышеуказанное, я считаю необходимым для успеха дальнейшей работы по возрождению биб[лиоте]ки провести следующие мероприятия:

1) Ясно и точно определить положение Ц[ентральной] биб[лиоте]ки в библиотечной сети П[олит]п[росвета], ее функции и задачи. Я полагаю, что при логично выдержанной построенной сети Ц[ентральная] б[иблиотека] должна быть центром, в котором при наличии большого книжного фонда и кадров квалифицированных работников разрабатываются и углубляются методы библиотечной работы, учитывая и объединяя опыт биб[лиоте]к. Отсюда неизбежно вытекает следующее построение биб[лиотечной] секции:

Подобное построение обладает тем преимуществом, что оно, во-первых, разгружает инспектора биб[лиотечной] сети от методологического и технического руководства по городской сети, давая ему возможность работать в общегубернском масштабе, во-вторых, биб[лиотечная] сеть по округам не останется без руководящего центра.

2) Учитывая проделанную работу Центральной биб[лиоте]ки, наряду с печальным состоянием, почти развалом, других библиотек, необходимо решительно повести линию концентрации библиотек для создания мощной Центральной биб[лиоте]ки, разработать соответствующий план концентрации библиотек. К числу биб[лиоте]к, которыми необходимо доукомплектовать Центральную биб[лиоте]ку принадлежит биб[лиоте]ка, находящаяся при музее, о существовании которой никому неизвестно и которая никого не обслуживает, тогда как при надлежащей библиотечной и библиографической обработке указанная биб[лиоте]ка могла бы быть ценным и богатым вкладом в отдел искусств Ц[ентральной] биб[лиоте]ки.

В связи с концентрацией биб[лиоте]к и незначительной пропускной способностью коллектора Г[уб]п[олит]п[росвета], таковой, как

самостоятельное учреждение необходимо расформировать, организовав взамен его при Ц[ентральной] б[иблиотеке] дублетно-обменное отделение, ставящее своей целью распределение по районным библиотекам дублетных и приплетенных экземпляров. Подобное построение имеется налицо во Всенародной биб[лиоте]ке Украинской Академии наук в Киеве.

3) Дабы не прерывать работы в биб[лиоте]ке по составлению каталогов, необходимо в спешном порядке: а) реализовать все деньги, отпущенные по смете на закупку бумаги для каталогов и формуляров читателей, на закупку электрических лампочек, табуреток, скамей и прочих предметов материального оборудования библиотеки. В настоящее время на всю библиотеку имеется всего две лампочки, вследствие чего по вечерам нет возможности работать, и приходящий читатель из-за отсутствия света на лестнице рискует сломать себе шею. Кроме того, приходя в биб[лиоте]ку читатель должен стоять на ногах, так как не имеется достаточного количества стульев. Большой недостаток стульев наблюдается и в читальне библиотеки, посещаемость которой доходит до 300 человек в день.

4) Обеспечить биб[лиоте]ку дровами, без которых немислима работа не только с читателями, но и чисто внутренняя техническая.

5) Необходимо реализовать деньги, отпущенные по смете на закупку литературы, для пополнения биб[лиоте]ки новыми изданиями, отсутствие которых является весьма ненормальным в Центральной биб[лиоте]ки губернии. Особенно заметно отсутствие книг на украинском языке, книг по общественным социальным наукам, на еврейском языке, и полное отсутствие новой литературы на польском языке, что чрезвычайно сильно должно отражаться на работе политпросвета среди нацменьшинств.

Обращаю внимание на то, что в прошлом квартале деньги, отпущенные по смете на закупку литературы, не были реализованы. Подобное положение может, если срочно не реализовать деньги в ближайшее время, создаться и в настоящем квартале.

6) Для создания материальной базы биб[лиоте]ки необходимо положить конец притязаниям губфинотдела, закрепив за биб[лиоте]кой, прилегающий участок земли.

Зав. Центральной библиотекой

Б. Чага

Державний архів Вінницької області. Ф. Р-254. Оп. 1. Спр. 648. Арк. 25–26.

Примітки:

З 1 червня 1923 р. Подільську центральну бібліотеку (нині Вінницька ОУНБ ім. Валентина Отамановського) очолив Борис Олексійович Чага, людина у Вінниці маловідома. З огляду на претензії, які висувалися попередньому керівництву бібліотеки, він або не знав дореволюційної та радянської

бібліотечної практики перших років, або зловживав типовими риторичними прийомами тодішніх радянських керівників, намагаючись применшити зроблене до нього.

По-перше, він писав, що бібліотека фактично не існувала, оскільки не було карткового каталогу, не велася десяткова класифікація фондів, але ж до революції 1917 р. від міської громадської бібліотеки цього не вимагалось. За тодішніми правилами такий тип книгозбірень мав лише алфавітний список книг, систематизований лише за кількома розділами, наприклад, у Вінниці – 1б. За планами централізації вінницької міської бібліотечної мережі 1921 р. колишній Гоголівській бібліотеці відводилось місце однієї з районних бібліотек, ставилися відповідні завдання. Як найбільша бібліотека правобережної частини міста, вона мала концентрувати всі книги, які залишилися без господарів. Оскільки постійного бібліотечного штату не було (його набирали, скорочували, знову набирали), тому й книги кілька років системно не розбиралися й не опрацьовувалися. Варто зауважити, що у 1922 р., коли завідувачці бібліотеки К. Клейст загрожувано звільнення, співробітники писали численні звернення на її захист з переліком зробленого під її керівництвом. По-друге, у тексті Б. Чаги – чимало внутрішніх протиріч, зокрема між кількістю читачів та відвідуваністю, відсутністю нової літератури та зростанням кількості читачів ледь не в геометричній прогресії.

Попри проголошену централізацію бібліотечної справи, в Подільській губернії не було головної бібліотеки. Певний час місцева влада поклала надії на те, що її обов'язки буде виконувати Вінницька філія Всенародної бібліотеки України при Українській академії наук в Києві. У 1923 р. ситуація визначилась, статус Гоголівської бібліотеки поміняли, поклали на неї функції губернської Подільської центральної бібліотеки, відповідно змінилися вимоги до її діяльності. Завідувач спробував сформулювати нові завдання.

Функціонер Подільської губполітпросвіти Є. Євдокімов у коментарях та резолюції до доповідної записки погодився з пропозиціями щодо централізації бібліотечної справи в губернії, відклав рішення щодо бібліотекарів (у 1924 р. він таки був перетворений у дублетно-обмінний відділ при бібліотеці) та музейної бібліотеки (залишилась до сьогодні в складі музею, нині Вінницького обласного краєзнавчого музею), наголосив на необхідності вирішити питання з губфінвідділом.

Важливість нового статусу центральної бібліотеки підкреслювалася тим, що її штат відтоді нараховував, крім завідувача, 11 осіб. У той час як до 1921 р. працювало всього 3 особи (бібліотекар, його помічник та сторож). Паралельно в 1923 р. у Вінницькій філії ВБУ, академічній бібліотеці з 100-тисячним фондом, було 8 осіб.

Саме за завідування Б. Чаги бібліотеку назвали ім'ям К. А. Тімірязєва, вочевидь, щоб створити їй ореол науковості й для конкурування з академічною бібліотекою. Утім, це мало допомогло завідувачу, оскільки вже з середини 1924 р. новим очільником став Б. С. Фарбер.

Підготувала Т. Р. Каросєва

Вінницький «THE BEST»

Наші земляки – лауреати літературних премій України 2022 року

Найкращі українські книжки за версією ПЕН

Калитко, К. Люди з дієсловами / Катерина Калитко. – Чернівці : Померанцев Святослав, 2022. – 128 с.

Катерина Олександрівна Калитко – поетеса, прозаїк, перекладачка. Народилася 8 березня 1982 р. у Вінниці. У 1999–2005 рр. студіювала політологію та журналістику в Києво-Могилянській академії.

Авторка понад 10 поетичних збірок. Її твори друкувалися в періодиці, зокрема в журналах «Світо-Вид», «Українські проблеми», «Молода Україна», «Кур'єр Кривбасу», «Radar», з'являлися в антологіях та альманахах. Вони перекладені англійською, німецькою, польською, вірменською, литовською, словенською, сербською, болгарською, італійською та на іврит.

Лауреатка поетичних конкурсів і фестивалів. Володарка премій «Кришталева вишня» (2000), «Благовіст» (2001), «ЛітАкцент року» (2014, 2019), імені Джозефа Конрада-Коженювського (2017), «Культрешанс» (2004), «Книга року ВВС-2017», премії Львова – міста Літератури ЮНЕСКО (2019). У 2019 р. нагороджена незалежною Премією Women in Arts від UN Women та Українського інституту в рамках HeForShe Arts Week 2019.

Український ПЕН-клуб оголосив список найкращих українських книг, виданих у 2021 р., куди увійшла книга Катерини Калитко.

Член НСПУ (2000) та Українського ПЕН.

Всеукраїнська літературна премія імені Михайла Коцюбинського

Вінничани стали лауреатами у двох номінаціях: «Поезія» – Руслана Мельничук, «Дитяча література» – Олександр Височанський.

Мельничук, Р. Р. Кармічна любов : поезії / Руслана Мельничук. – Вінниця : Твори, 2019. – 72 с.

Височанський, О. Г. Книжечка нова про старі дива / Олександр Височанський. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2016. – 220 с.

Руслана Русланівна Мельничук – поетеса. Народилася 17 липня 1986 р. у с. Йосипівка (нині Самгородоцької СТГ Хмільницького району) Вінницької

області. Зростала в с. Городківка (нині Городківської СТГ Тульчинського району). Закінчила Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського.

Авторка поетичних збірок «Заручена з вітром» (2002), «Валентинка» (2002), «Місце під дощем» (2005). Друкувалася в періодиці, альманахах і колективних збірках.

Лауреатка літературної премії «Подільська пектораль», щорічного всеукраїнського конкурсу одного вірша «Малахітовий носоріг», фестивалю поезії на Поділлі «Підкова Пегаса», премій імені Михайла Стельмаха журналу «Вінницький край» та імені Володимира Сосюри.

Член НСПУ (2010).

Олександр Григорович Височанський – поет, сатирик-гуморист. Народився 9 грудня 1957 р. у с. Антонівка (нині Томашпільської СТГ Тульчинського району) Вінницької області. По закінченні школи працював до 1984 р. друкарем Томашпільської районної друкарні. Опісля спеціального навчання в Києві був інженером протипожежних робіт, головою районного добровільного протипожежного товариства (1986–2000). Згодом – кореспондент районного радіо (2003–2007), потім – на творчій роботі. Учасник республіканської та останньої Всесоюзної наради молодих літераторів (1989).

Працює в жанрі ліричної поезії, сатири й гумору, пише вірші для дітей. Друкується від 1978 р. в журналах «Перець», «Вус», «Дзвін», «Барвінок», «Пізнайко», «Мурзилка», «Малятко», «Хлібороб України». Автор понад півтора десятка книг, зокрема лірики та дитячих. Окремі твори друкувалися молдавською, російською, польською мовами та покладені на музику.

Лауреат Всеукраїнської літературно-мистецької премії імені Степана Руданського (1995), літературної премії імені Павла Добрянського (2020), дипломант Вінницького обласного конкурсу сатири та гумору імені Степана Руданського (2003).

Член НСЖУ, НСПУ (1999).

Всеукраїнська літературно-мистецька премія імені Степана Руданського

Лауреатами стали журналіст та письменник Василь Рудик (перше місце), член асоціації діячів естрадного мистецтва України та Вінницького куреня гумористів імені Степана Руданського Віталій Кирницький (друге місце), керівниця аматорського гумористичного дуету «Королеви гумору» філії «СБК села Гордіївка» Тростянецького ЦКД Олена Дяченко (третє місце).

Рудик, В. І. Слуга народу : сатир. роман / Василь Рудик. – Вінниця : Рогальська І. О., 2019. – 180 с.

Кирницький, В. Кому чого бракує [Звукозапис] : гумор та сатира від Степана Руданського до сучасників / читає Віталій Кирницький. – Вінниця : [б.

в.], 2022. – 1 електрон. оптич. диск (CD-ROM) : звук на тому самому носії (21 год 56 хв). – Заголовок з етикетки диска.

Дяченко, О. З гумором по життю [Відеозапис] : сценки, мініатюри, гуморески / Олена Дяченко. – Вінниця : [б. в.], 2022. – 1 електрон. оптич. диск (DVD-ROM) : кольор., звук на тому самому носії, зображення реал. (2 год.). – Заголовок з етикетки диска.

Василь Іванович Рудик – журналіст та письменник. Народився 1957 р. в селі Романівка (нині Бершадської МТГ Гайсинського району) Вінницької області. Закінчив 1983 р. факультет журналістики Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка.

Працював у районній та багатотиражних газетах, старшим редактором Національної радіокомпанії України.

З-під пера Василя Рудика вийшли у світ сатиричний роман «Слуга народу» та художньо-документальна повість «Хрестини Русі», де він продовжує творчі традиції Степана Руданського та популяризує українську мову, українські традиції, народний гумор.

За підсумками конкурсу «Земле моя, Україно!», організованого видавництвом «Бібліотека українця», став лауреатом у номінації «Кращий сатиричний твір».

Віталій Анатолійович Кирницький – член асоціації діячів естрадного мистецтва України та Вінницького куреня гумористів імені Степана Руданського.

Олена Дяченко – керівниця аматорського гумористичного дуету «Королеви гумору» філії «СБК села Гордіївка» Тростянецького ЦКД.

Літературна премія імені Михайла Стельмаха журналу «Вінницький край»

Лауреатами стали поетеса Катерина Копичинська, драматург Анатолій Наумов, прозаїк Анатолій Жарук.

Копичинська, К. Янголи у камуфляжі : [поезія] / Катерина Копичинська // Вінниц. край. – 2022. – № 3–4.

Наумов, А. Ефект матрешки: Антиутопія, написана наприкінці 2014 року в окупованому Донецьку : [п'еса] / Анатолій Наумов // Вінниц. край. – 2022. – № 1–2. – С. 65–95.

Жарук, А. Після страждань настає воскресіння : [роздуми про російсько-українську війну та порівняння з фінською війною 1939–1940 рр.] / Анатолій Жарук // Вінниц. край. – 2022. – № 1–2. – С. 134–136.

Катерина Миколаївна Копичинська – педагог, поетеса. Народилася 23 травня 1988 року в селі Снітків Мурованокуриловецького району (нині Мурованокуриловецької СТГ Могилів-Подільського району) Вінницької області в родині вчителів. 2005 року вступила до ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Працювала викладачем кафедри мовознавства ВНТУ.

Перший вірш «Тюльпани» написала в 9 років. Поезія К. Копичинської була опублікована в районних і обласних газетах, альманахах «Сузір'я», «Ластівка», «Стожари», «Сторожові вогні над Божою рікою», «Презентація орлиного польоту».

З 15 років була активною учасницею засідань літературного об'єднання ім. В. Стуса. За час учнівства та студентства ставала призером районних та обласних олімпіад, IV етапу Міжнародного конкурсу з української мови імені П. Яцика.

Анатолій Іванович Наумов – сатирик-гуморист, драматург, журналіст. Народився 6 червня 1938 року в м. Красний Лиман Донецької області в сім'ї робітників. Закінчив Донецький технікум культосвітніх працівників (1960) та факультет журналістики Московського університету (1969). Працював журналістом у редакціях газет «Знамя победы» та «Комсомолец Донбасса». З 1975 р. – завідувач відділу редакції газети «Социалистический Донбасс», вів розділ «На террикон» і виступав під відомим тоді читачам псевдонімом Василь Шахтьоркін, був регіональним кореспондентом журналу «Перець». Після 2010 року займається лише драматургією. Через війну на Сході України переїхав до Вінниці. 2019 р. перейшов на облік Вінницької організації НСПУ.

Автор понад десятка збірок гумору та сатири, зокрема: «Вызываю на ринг!» (1976), «Соленый нектар» (1979), «Деловые игры» (Бібліотека журналу «Крокодил»), «Весілля триває» (Бібліотека журналу «Перець») (обидві – 1984); повістей – «Журавль в руке» (1982), «Голубая мечта» (1986); іронічних одноймірств – «Шерше ее, шерше его...» (2008), «Контрольный поцелуй» (2009), «Разбита жизнь, но очень аккуратно» (2010); п'єс – «Нет в жизни счастья без меня...» (2011), «Парадиз у родинному пеклі» (2014), «На подвір'ї злий Рекс» (2018) та ін. У 2020–2022 рр. підготовлено до друку масштабну, майже на 1000 сторінок, збірку драматичних творів для театру «Я скоро приїду...». Стилю Наумова властиві м'якість, ліризм.

П'єса «Черга за минулим» перемогла на всеукраїнському конкурсі комедій «Золоті оплески» у 2014 році. П'єса «Позаштатний син» посіла друге місце на II Фестивалі комедійного мистецтва «ГаШоТю» (Київ). Трагіфарс «Кафедра для достойника» у 2013 році увійшов до літературно-художнього видання «13 сучасних українських п'єс» літературної агенції «Банкова-2».

Член НСПУ (1983).

Анатолій Федорович Жарук – підприємець, письменник, краєзнавець. Народився 1963 р. у с. Тростянець (нині Ямпільської МТГ Могилів-Подільського району). Проживає в Ямполі. Випускник Львівської політехніки,

за фахом – інженер-програміст. Вивчає історію рідного краю.

Окрім прози, пише також поезію, музику. Друкується в журналі «Вінницький край», газеті «Літературна Україна» тощо.

Літературна премія імені Ірини Вільде

Друга премія присуджена Наталці Гомель за повість «Вокзал».

Гомель, Н. Вокзал : повість / Наталка Гомель. – Кам'янець-Подільський : Рута, 2021. – 243 с.

Наталія Григорівна Гомель – поетеса. Народилася 1989 р. у смт Вендичани Могилів-Подільського району Вінницької області. Закінчила Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського.

Авторка збірок лірики «Сповідь лісової мавки» (2010), «Фіджі» (2018).

Літературний конкурс видавництва «Смолоскип»

У номінації «Поезія» III премію отримала Катерина Рудик за збірку поезій «Книжка тіней».

Катерина Олегівна Рудик народилася 1992 р. у Вінниці. Закінчила Інститут філології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Лауреатка премії Літературного конкурсу видавництва «Смолоскип» за 2016 р.

Премія імені Леоніда Гавриша

Лауреатами стали Таміла Панасюк за опубліковані у 2021–2022 рр. цикли громадянської лірики, великий внесок у розвиток культури та мистецтв, подільського краєзнавства, етнографії, подвижницьку працю в Могилів-Подільському краєзнавчому музеї та Анатолій Жарук за опубліковані прозові твори про сучасність, славне минуле вінницької Наддністрянщини, послідовне відродження традицій і народних ремесел на Ямпільщині, сприяння розвитку «зеленого туризму».

Панасюк, Т. Якраз тоді калина зацвіла : [Забутий рай... ; Кухарка ; Толока ; Абрикоси-морелі ; Вечір над Дністром ; Забута криниця ; Мамині рушники ; Мамина згарда ; Бабине літо ; Обійди стороною ; Прорвалось небо ; П'яна любов ; Коровай ; До шлюбу ; Осіннє танго ; Хатина ; Черешенька – дичка ;

Спадок від Єремії ; Подільська святиня] / Таміла Панасюк // Русалка Дністровая : літ.-краєзнав. зб. / упоряд. М. Ф. Каменюк. – Житомир, 2020. – Вип. 9. – С. 19–26.

Жарук, А. Нескорені Гайдамацького Яру : повість. Кн. 1. Дністровська сотня / Анатолій Жарук. – Житомир : Євенок О. О., 2020. – 320 с. – (Бібліотечка журналу «Вінницький край» ; вип. 40).

Жарук, А. Нескорені Гайдамацького Яру. Кн. 2. По Поділля з вогнем / Анатолій Жарук. – Вінниця : Твори, 2021. – 370 с. – (Бібліотечка журналу «Вінницький край» ; вип. 49).

Жарук, А. Після страждань наступає воскресіння : [роздуми про рос.-укр. війну та порівняння з фін. війною 1939–1940 рр.] / Анатолій Жарук // Вінниц. край. – 2022. – № 1/2. – С. 134–136.

Таміла Володимирівна Панасюк – поетеса, етнограф. Народилася 1960 р. в с. Гонтівка (нині Чернівецької СТГ Могилів-Подільського району) Вінницької області. У 1977 р. закінчила десятирічку. Розпочала свою трудову діяльність художнім керівником Будинку культури в с. Тарасівка Тульчинського району. Згодом здобувала фах бухгалтера, працювала у сфері побуту. У 2008 р. стала музейним працівником.

Друкується в збірниках, альманахах, періодичних виданнях, зокрема «Русалка Дністровая», «Вінницький край», «Вінниччина», «Слово Придністров'я» та ін.

На святі сатири і гумору «Україна сміється – отже, не здається!» ім. С. Руданського у 2016 р. виборола перше місце.

Член Спілки слов'янських письменників України.

Про Анатолія Федоровича Жарука див. вище (Літературна премія імені Михайла Стельмаха журналу «Вінницький край»).

Краєзнавча премія імені Володимира Вовкодава

У номінації «Фольклористика» лауреатом став Микола Дмитренко за книгу «Українська фольклористична енциклопедія» (2019–2020).

Лауреатами в номінації «Історичне краєзнавство» стали Михайло Каменюк за книги-історії сіл «Івча: доля, історія, люди» та «Григорівка. Красуня, що народилася на морському дні» (2018–2019), Костянтин Завальнюк за книгу «Отаман Іван Голуб: життя і чин» (2022), Валерій Рекрут за книги «Нариси життя Гайсинщини. Українська революція (1917–1921 рр.): Події. Особи. Роздуми» та «Отаман Іван Голуб: життя і чин» (2022).

Українська фольклористична енциклопедія / НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського ; упоряд., наук. ред. д-р філол. наук, проф. М. К. Дмитренко. – Київ : Сталь.

Т. 1 : А – Л. – 2018. – 740 с. : іл., портр.

Т. 2 : М – Я. – 2020. – 687 с. : кольор. іл., фот.

Каменюк, М. Ф. Івча: доля, історія, люди / Михайло Каменюк. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2018. – 400 с. : фот. – (Моя Вінниччина ; вип. 18).

Каменюк, М. Ф. Григорівка. Красуня, що народилася на морському дні / Михайло Каменюк. – Житомир : О. О. Євенок, 2021. – 220 с. : іл. – (Моя Вінниччина).

Завальнюк, К. В. Отаман Іван Голуб: життя і чин / Костянтин Завальнюк, Валерій Рекрут ; Вінниц. філ. Центру дослідж. історії Поділля Ін-ту історії України НАН України при Кам'янець-Поділ. нац. ун-ті ім. І. Огієнка, Нац. спілка краєзнавців України, Вінниц. обл. орг. – Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2022. – 168 с. : фот.

Рекрут, В. П. Нариси життя Гайсинщини. Українська революція (1917–1921 рр.): Події. Особи. Роздуми / Валерій Рекрут ; НАН України, Ін-т історії України при Кам'янець-Поділ. нац. ун-ті ім. І. Огієнка, Вінниц. філ. Центру дослідж. історії Поділля, Нац. спілка краєзнавців України, Вінниц. обл. орг. – Вінниця : Меркьюрі-Поділля.

Кн. 1 : Доба Української Центральної Ради (4 березня 1917 – 29 квітня 1918 рр.). – 2018. – 420 с.

Кн. 2 : Боротьба за державність України в роки Гетьманату та становлення Директорії УНР. – 2020. – 844 с. : іл., фот.

Кн. 3 : Видатні постаті Гайсинщини у боротьбі за державність України. Т. 1. Ананій Волинець, Іван Миколайчук. – 2022. – 456 с. : портр., фот., іл.

Кн. 3 : Видатні постаті Гайсинщини у боротьбі за державність України. Т. 2. Харитон Лебідь-Юрчик, Яків Огородник. – 2022. – 408 с. : іл., портр., фот.

Микола Костянтинович Дмитренко – учений-фольклорист, етнограф, літературознавець, письменник, журналіст, педагог, громадський діяч, видавець. Народився 1956 р. у с. Зятківці Гайсинського району Вінницької області. Закінчив філологічний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, аспірантуру Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, де й досі працює.

Доктор філологічних наук, професор.

У творчому доробку має понад 300 наукових праць, зокрема два десятки монографій. Є упорядником збірок фольклору та антологій. Автор прозових і віршованих видань. Наукові праці та художні твори перекладені англійською, болгарською, польською, чуваською, російською, білоруською мовами.

Відомий також як видавець, директор видавництва «Народознавство». Засновник і головний редактор часопису «Народознавство» (1993).

Нагороджений дипломом та відзнакою Всеукраїнської премії ім. Дмитра Яворницького Національної спілки краєзнавців України (2015). Лауреат літературної премії імені Михайла Стельмаха журналу «Вінницький край» (2018).

Член НСПУ, Національної спілки краєзнавців України.

Михайло Феодосійович Каменюк – поет, публіцист, драматург, перекладач, культуролог, громадський діяч. Народився 1948 р. у с. Григорівка Могилів-Подільського району Вінницької області. Закінчив філологічний факультет Вінницького державного педагогічного інституту. Ще студентом 3 курсу розпочав трудову діяльність кореспондентом у районних та обласних газетах Вінниччини, республіканських часописах.

На початку 1990-х рр. – генеральний директор Вінницької державної телерадіокомпанії, де за його ініціативи відкривається цілодобовий телевізійний канал ВДТ-6, перше на Вінниччині молодіжне радіо прямого ефіру «Сьомий континент», молодіжний театр-студія «На Парижі».

Автор багатьох книжок, що друкувалися з 1971 р. Головний редактор альманаху «Русалка Дністровая» та президент однойменного громадського об'єднання (2015).

Неодноразово керував Вінницькою обласною організацією НСПУ, був радником голови Вінницької ОДА з питань культури та духовності. Заслужений працівник культури України (1998).

Лауреат премій імені К. Гришина (1976), імені М. Трублаїні (1971), імені Михайла Коцюбинського (1984), імені Андрія Малишка журналу «Дніпро» (1986), імені Олександра Олеся (2010), імені Євгена Гуцала (2010), імені Анатолія Бортняка (2017), імені Віктора Тимчука (2018), імені Володимира Забаштанського (2019), імені Миколи Сингаївського (2020), Міжнародної літературно-мистецької премії імені Лесі Українки (2021).

Нагороджений відзнаками, зокрема НСЖУ «Золоте перо», «За заслуги перед Вінниччиною» (2013), Президента України – ювілейною медаллю «25 років незалежності України».

Член НСПУ (1979) та НСЖУ (1975).

Костянтин Вікторович Завальнюк – історик, краєзнавець, архівіст. Народився 1963 р. в с. Комарів (нині с. Урожайне Гніванської МТГ Вінницького району) Вінницької області. Закінчив у 1984 р. історичний факультет Вінницького державного педагогічного інституту, 1995 р. – аспірантуру Інституту історії України НАН України. З 1993 р. працює в архівних установах Вінниччини, зокрема Державному архіві Вінницької області. 1998 р. захистив кандидатську дисертацію.

Досліджував українсько-білоруські торговельні зв'язки ХІХ ст., національно-визвольний повстанський рух на Правобережній Україні у 1920-х рр., культурно-мистецьку історію Поділля. Серед його робіт – «Лицарі волі. Повстанський рух на Поділлі у персоналіях (20-ті роки ХХ століття)» (2000), «Трагедія отамана Волинця», (2004), «Останній з видатних Щеньовських» (2004), «Орел Подільського краю» (2004) (у співавторстві), «Життя в ім'я України» (2005), «Провісники волі» (2005), «Червоний смерч над Поділлям» (2008) та ін. Друкується в збірниках, альманахах, періодичних виданнях: «Українська періодика: історія і сучасність», «Історія України», «Український

історичний журнал» та ін. Брав участь в укладанні збірок документів і матеріалів.

Опублікував низку літературно-краєзнавчих розвідок про життя та творчість письменників Валер'яна Гарноградського, Леоніда Мосендза, Юрія Горліса-Горського, Якова Качури, Володимира Свідзинського та ін.

Лауреат премій імені Олександра Гетьмана (2000), імені Якова Гальчевського (2012).

Член НСЖУ та історичного клубу «Холодний Яр».

Валерій Пилипович Рекрут – кооператор, історик, педагог, публіцист, краєзнавець. Народився 1948 р. у м. Баку (Азербайджан). Того ж року родина переїхала на Вінниччину. У м. Гайсин протягом 1971–1998 рр. працював у системі споживчої кооперації, пройшовши трудовий шлях від слюсаря на підприємстві до голови правління Гайсинської райспоживспілки. У 2000–2010 рр. обирався головою Вінницького обкому профспілки, працював викладачем і завідувачем відділу Вінницького кооперативного інституту (2010–2012).

Досліджує історію споживчої кооперації України та діяльність видатних діячів національного кооперативного руху.

Автор монографій «З людьми і для людей... (Дмитро Маркович в українському національно-визвольному русі: кінець ХІХ – початок ХХ ст.)» (2006), «Іполит Зборовський (1875–1937). На перехресті двох епох» (2014), «Нариси життя Гайсинщини. Українська революція (1917–1921 рр.): Події. Особи. Роздуми» (3 кн.; 2018–2022) та ін. Опублікував понад 100 наукових та науково-популярних статей.

Почесний краєзнавець України, радник голови НСКУ, заступник директора Вінницької філії Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України.

Конкурс імені Олександри Бурбело «Струна на арфі України»

Номінація «Проза»

1 місце – **Юлія Лукасевич**, учениця Вінницької ЗОШ І-ІІІ ст. № 11.

Відзнака від редакції журналу «Вінницький край»

Владислав Дмитрук, учень Кинашівської ЗОШ І-ІІІ ст. Тульчинського району Вінницької області.

Підготувала С. Ф. Коваль

Книжкова полиця

Роман-містифікація Яна Потоцького (1761–1815)

(до 225-ї річниці виходу у світ книги «Рукопис, знайдений у Сарагосі»)

Роман Яна Потоцького «Рукопис, знайдений у Сарагосі» літературознавці називають одним із «найхімерніших» творів у світовій літературі. Мабуть, тому, що сам автор мав карколомну й невтомну вдачу.

Ян Потоцький – польський аристократ з надзвичайною освітою. Він вивчав математику, природничі науки, філософію, літературу, історію, етнографію, був одним із перших польських археологів. Народився 8 березня 1761 р. на Поділлі, в селі Пиків Вінницького повіту. Обірвався життєвий шлях теж на Поділлі 2 грудня 1815 р. в с. Уладівка. Відвідав багато країн світу, зокрема, освіту здобував у Швейцарії, жив у Польщі, наукою займався у Франції, в 1805 р. очолив наукову місію при російському посольстві, яка вирушала в Китай. У складі етнографічних експедицій проводив дослідження в Північній Африці, на Близькому Сході, Кавказі, Поділлі, у Криму тощо.

Під час мандрівки Кавказом Ян Потоцький розпочав писати роман «Рукопис, знайдений у Сарагосі». Робота над книгою, яка написана французькою мовою, тривала з перервами понад 18 років (1797–1815) переважно в Кремінці, Тульчині та власних маєтках Поділля. Друкував поступово частинами з 1805 р., дописуючи нові розділи. На жаль, деякі частини оригінального франкомовного рукопису були втрачені до 1804 р., і залишилося тільки 45 частин. У 1847 році оригінальний «Рукопис...» Е. Хоєцький переклав польською мовою, тому у всіх наступних виданнях книги (зокрема й французькою мовою) переклад втрачених франкомовних оригінальних частин здійснено із відповідного польського видання. Перекладач працював з трьома варіантами авторського рукопису. Оскільки остаточної авторської версії не існувало, то він додав кінцівку третьої до 45 розділів другої, зробивши зміни. Це було перше видання цього знаменитого роману.

Події, описані в книзі, відбуваються в Іспанії. Роман, який за жанром відносять до містичних, пригодницьких, фантастичних, нібито є перекладом з іспанської мови загадкового рукопису, знайденого наполеонівськими солдатами в Сарагосі. За сюжетом, іспанський офіцер під час війни 1701–1714 років прямував до свого полку в Мадрид, але пішов навпростець через гори, де заблукав і 66 днів не міг вибратися, переживши чимало загадкових подій. Автор використовує техніку «роман у романі» – герої розповідають одне одному історії, всередині яких найчастіше виявляються історії героїв цих історій. Прикро, що розповідь залишилася незавершеною, хоча саме це додає літературному твору особливої привабливості й спонукає щоразу до нових прочитань та рефлексій.

Окрім роману, Ян Потоцький підготував ще 24 наукові праці з історії та етнографії. Він був поляком і патріотом своєї вітчизни, також доводив і самобутність українців. Ось що Потоцький писав про відвідини козацьких земель дорогою до Туреччини та Єгипту: «Вчора в Миргороді ми залишили кордони Польщі, сьогодні перебуваємо посеред краю, в якому проживали колись запорожці; тут я висловив кілька співчуттів на користь цієї войовничої нації, яку було знищено внаслідок простої забаганки російської імператриці» (*Potocki Jan. Voyage en Turquie et en Egypte. Paris, 1788. P. 1–2, українською переклав Вадим Ададуров*).

У фонді відділу рідкісних і цінних видань ВОУНБ ім. В. Отамановського зберігається перше видання цього роману. Він був надрукований трьома томами видавцем Я. Н. Бобровичем у 1847 р. у Лейпцигу коштом власників «Księgarnia Zagraniczna». Бібліотечний примірник містить всі три томи, переплетені в один книжковий блок. Він походить з колекції «Родова бібліотека Собанських з Ободівки». Містить екслібрис «*Wasyłowiecka Biblioteka*» з ініціалами R та S, виконаними в готичному стилі. Книга належала Розі Собанській (1798–1880), відомій польській патріотичній діячці. На корінці книги є топографічний ярлик ободівської книгозбірні.

«Рукопис...» перекладено багатьма мовами світу, зокрема французькою (!), англійською, німецькою, іспанською, італійською тощо. У 2015 році літературна агенція «Піраміда» (м. Львів) видала роман українською мовою. Переклад з польської мови здійснив Віктор Дмитрук. У 1965 році польський кінорежисер Войцех Хас відзняв за мотивами роману художній фільм.

Роман Яна Потоцького є справжнім літературним шедевром, тож на книголюбів очікує захопливе читання, яке поведе у світ таємниць і загадок, задовольнить найвишуканіший смак та подарує інтелектуальну насолоду.

Підготувала Г. М. Слотюк

**«Летописное повествование о Малой России и ея народе и козакахъ
вообще...» Олександра Рігельмана
(до 175-річчя першого видання)**

У XVIII ст. серед дослідників української історії важливе місце посідає Олександр Іванович Рігельман (1720–1789) – військовий інженер, генерал-майор російської армії з 1771 р. Він народився в Петербурзі, походив з шляхетного німецького роду. У 1738 р. закінчив Петербурзький шляхетський корпус, проходив військову службу в Києві. Неодноразово відвідував Україну в службових справах. 1745 р. проводив топографічне знімання прикордонної смуги від Києва до Смоленська, а пізніше об'їздив Прилуцький, Лубенський, Миргородський, Переяславський козацькі полки, де працював над складанням планів українських міст і містечок. Упродовж цього часу Олександр Іванович

постійно перебував в оточенні запорожців, що, безперечно, пробудило його інтерес до історії українського козацтва.

Вийшовши у відставку в 1782 р., він оселився в родовому маєтку своєї дружини в селі Андріївка поблизу Чернігова та зайнявся своєю улюбленою справою – науковою роботою, зокрема в царині історії України. Це був період плідної та дуже напруженої праці історика над доопрацюванням рукопису «Літописної оповіді про Малу Росію» (перший варіант був написаний ще в 1778 р., коли Рігельман перебував на Дону). Початкова редакція книги називалася «Літописное повѣствованіе о Малой Россіи и ея народѣ и козакахъ вообще». Вона складалася з двох частин, датованих 1785 р. Пізніше обсяг рукопису значно зріс: до нього вміщено ще дві частини. З огляду на помітки на полях автор завершив роботу над ними в 1786 р.

У рукописі на основі величезного фактичного матеріалу представлено широку панораму історичного минулого українського народу з найдавніших часів до 1780-х рр. У центрі розповіді – українське козацтво та його військово-політична організація – Запорізька Січ. Автор показує боротьбу козаків за вільне життя, характеризує всіх гетьманів Війська Запорізького та події, що відбувалися за часів їхнього гетьманства.

Авторська індивідуальність Рігельмана проявилася в основних сюжетних лініях внаслідок специфічного добору літератури та документальних матеріалів, шляхом вилучення із запозичених текстів окремих фрагментів або, навпаки, певних доповнень до них, через зміну ідейної тональності тих чи інших повідомлень джерел, введення численних ремарок концептуального характеру тощо. При написанні твору автор використав українські козацькі літописи, польські хроніки та мемуари, зокрема Літопис Самовидця, праці Г. Граб'янки, П. Симоновського, С. Мишецького «Історія козаків запорозьких», а також власні спостереження та документальні матеріали.

Ця праця була вперше повністю видана Й. Бодяньським у 1847 р. як один з випусків «Чтений Московского Общества Истории и Древностей». Її супроводжував додаток «Список именной всем бывшим в Малой России гетьманам», альбом (28 портретів та дві карти України, які мали досить довгі, в стилі тогочасних історіографічних канонів назви: «Карта генеральная всей нынешней Малой России или Киевской губернии с облегающими около оной Ново-Российской, Азовской, Слободской, части Белгородской, Воронежской губернии же и владения Войска Донского с прочими прикосновенными к оным землями, как-то, части литовской и польской, молдавской, Болгарии, Бессарабии, всего Крымского и кубанской с частью ж Астраханского ведомства»; «Часть древней Российской карты с показанием лежащих к стороне польской прежних удельных российских владений, с какими оныя наперед сего землями смежны были и которые из тех ныне в польском владении находятся»). До праці було додано також «Особое списание о бывших запорожских казаках», етнографічний опис української людності й 25 ілюстрацій, на яких зображено в основному типових представників різних станів України другої половини XVIII ст., портрет Б. Хмельницького, а також

малюнок «Запорізька Січ. Вибори кошового отамана», зроблений рукою самого Рігельмана. Авторство решти ілюстрацій досі не вдалося встановити. Відомо лише, що їхня поява припадає на період перебування історика у фортеці св. Дмитрія Ростовського. Саме тоді Рігельман замовив малюнки українцю, вихідцю із духовенства, який відбував покарання в згаданій фортеці. Художник, до речі, був родом із села, розташованого по сусідству з маєтком Рігельманів Андріївкою. Зображення різних соціальних типів українців мають неабияке значення для дослідження культури України XVIII ст. Зокрема, вони дають певне уявлення про чоловічий і жіночий костюм представників різних станів тогочасного суспільства.

У фонді відділу рідкісних і цінних видань ВОУНБ ім. Валентина Отамановського зберігається перше видання цього унікального історичного твору «Лѣтописное повѣствованіе о Малой Россіи и ея народѣ и козакахъ вообще» (Москва, 1847), яке складається з 2 частин, 4 книг та 26 розділів, написаних російською мовою.

Первинно цей примірник був, згідно з екслібрисом на титульному аркуші, у Фундаментальній бібліотеці Немирівської гімназії, звідки в середині 1920-х рр. надійшов до фонду Вінницької філії Всенародної бібліотеки України при ВУАН, яка була розташована в історичному комплексі «Мури». Після ліквідації останньої разом з її фондом у 1930 р. увійшов до складу округової бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва (нині – ВОУНБ ім. В. Отамановського).

Праця Рігельмана – це повний, систематичний виклад історії України від найдавніших часів до 1787 р. Спостерігається велика прихильність до України, повага до її минулого й безперечна симпатія до долі українського народу (Рігельман вживає терміни «Украина», «украинцы»). За життя автора творча спадщина дослідника не стала історіографічним фактом, лише в середині XIX ст. наукова громадськість мала змогу ознайомитися з нею. Не вплинувши на історіографічний процес наприкінці XVIII ст., доробок О. Рігельмана з часом зайняв помітне місце серед досліджень з історії України.

Підготувала Н. М. Мельник

Про перший з'їзд сільських господарів Поділля (до 125-річчя друку матеріалів з'їзду)

2022 р. виповнилося 125 років з часу друку в Києві книги «Труды первого съезда сельских хозяев Подольской губернии в г. Проскурове 1896 года».

Вона висвітлювала обговорення подільянами головних проблем сільського господарства того часу: відносини між господарниками й селянами, права власності на землю, брак фахівців у галузі сільського господарства тощо. Головною темою з'їзду було підняття місцевого сільського господарства шляхом самопомогі. Головою з'їзду було призначено управителя

державного майна Київської та Подільської губерній, дійсного статського радника Георгія Антоновича Чуйкевича. Форум відбувався з 28 по 31 серпня 1896 р. Заздалегідь про цю подію було сповіщено через місцеві газети. Було підготовлено та видано друком «Положення» та «Програму» з'їзду. Загальна кількість учасників досягла 106 осіб.

У книзі детально описано кожен день роботи. Зокрема, голова з'їзду Г. А. Чуйкевич наголосив: «Подільська губернія, наскільки я зумів ознайомитися з місцевими умовами, належить до найбільш благодатної місцевості нашої батьківщини: родючі ґрунти, клімат, є ще достатня кількість лісів; в цій губернії, як відомо, можуть бути гарні врожаї не тільки зернових, а й винограду та ніжних сортів фруктів.... Але до цього часу в Подільській губернії не було навіть сільськогосподарського товариства і господарники не мали можливості ділитися результатами своєї праці».

Родзинкою другого дня були доповіді щодо відкриття нижчої сільськогосподарської школи в одному із повітів Подільської губернії, про врегулювання відносин між господарниками та робітниками та про збільшення чи зменшення митного податку з машин та знарядь праці й сільськогосподарських продуктів, які привозили з-за кордону.

Згідно з доповіддю М. А. Трублаєвича, який наголошував, що «бажано відкрити школу в найцентральнішій частині губернії, якими є Могилівський і Вінницький повіти. Але не буде ніяких незручностей, якби школа відкрилась в одному з інших повітів, якщо вони розміщені по лінії залізниці...». Інший доповідач, А. С. Міодушевський, говорив, що «такі школи повинні мати подвійну мету: по-перше, поширювати між селянами й взагалі малими землевласниками корисні та істотні знання, які торкаються різних галузей сільського господарства, а по-друге, підготувати якомога більшу кількість людей, які зможуть застосувати здобуті знання і на ширший спектр у ролі помічників у великих господарствах».

Останній доповідач запропонував для обговорення проблеми рибальства, раціонального використання озер, річок, ставків для розведення риби, адже доти водойми слугували скоріше розсадником різного роду хвороб.

Загалом на з'їзді розглядали питання про права земельної власності, зокрема сервітути, порушували питання щодо ставлення землевласників, серед яких було чимало власників промислових підприємств, до навколишнього середовища, про користь запровадження взаємного страхування між землевласниками.

Останнього дня запропонували проєкт Статуту Подільського товариства сільського господарства, де вказали його мету, права та обов'язки його членів, а також інші регламентуючі розділи. Це було б перше в регіоні громадське товариство, яке спеціалізувалося б на розвитку сільського господарства.

Учасники ухвалили також відкриття в Подільській губернії нижчої сільськогосподарської школи та склали проєкт Статуту Подільської загальної нижчої сільськогосподарської школи першого розряду. У 1904 р. її відкрили у с. Гуменному Вінницького повіту.

Книга побачила світ у друкарні Стефана Васильовича Кульженка, яка на той час була одним з шести найбільших поліграфічних підприємств Києва. До складу бібліотечних фондів вона потрапила у 1920-х рр., після націоналізації бібліотек ліквідованих установ та організацій.

Видання й досі не втратило актуальності. Крім наративної інформації про громадський рух серед сільських господарів краю (хоч треба вказати, великих та середніх землевласників, адже селян серед них було обмаль), книга висвітлює рівень політичного, економічного, культурного, екологічного осмислення тодішнього буття подолянами.

Підготувала Н. В. Березюк

100 років книзі відомого вінницького фтизіатра Юхима Яковича Фішензона «Плевротуберкульоз та його лікування»

Відомий вінницький терапевт та фтизіатр, професор, доктор медичних наук Юхим Якович Фішензон (1885–1939) був одним із натхненників та ініціаторів заснування Вінницького медичного інституту.

Народився Юхим Якович 25 березня 1885 р. у Вінниці. Навчався на медичному факультеті Лозаннського університету, який закінчив у 1911 р. Наступні роки вдосконалював свої знання в клініках Парижу, Берліна, а також військово-медичній академії Санкт-Петербурга. Він був учнем знаменитого швейцарського фармаколога професора Луї Бурже. Вчений вільно володів кількома європейськими мовами, зокрема французькою та німецькою. Усю свою майже 30-річну лікарську діяльність він провів у Вінниці. Не було жодного медичного закладу, де б Фішензон не працював. З 1912 р. він брав участь в організації нової єврейської лікарні на Замості. З початком Першої світової війни упродовж 1914–1917 рр. був старшим лікарем та консультантом вінницького шпиталю Всеросійського земського союзу. За доби Української революції співпрацював з військовими та міськими шпиталями. На початку 1920-х рр. був головним лікарем червоноармійського шпиталю. У 1920–1930-х рр. очолював терапевтичне та туберкульозне відділення другої радянської лікарні (колишньої єврейської), упродовж певного часу був її головним лікарем. Ю. Я. Фішензон займався також приватною практикою. Упродовж 1920-х рр. Юхим Якович викладав курс терапії у Вінницькому фармацевтичному технікумі. Згодом був одним з організаторів створення Вінницького державного медичного інституту. Упродовж 1934–1939 рр. він очолював кафедру факультетської терапії навчального закладу. При кафедрі на базі другої радянської лікарні була створена факультетська терапевтична клініка, яка мала 55 ліжок. Після реорганізації, протягом 1934–1935 рр. вона значно зросла. Клініка була оснащена рентгенівським апаратом, двома лабораторіями (клінічною та біохімічною), фізіотерапевтичним кабінетом, аудиторією на 150 місць для занять студентів, необхідною кількістю таблиць та

інших приладів для науково-дослідної роботи, а також клінічною бібліотекою. При клініці щомісяця відбувалися наукові конференції за участю студентів.

Спостерігаючи за розвитком медичної науки, Ю. Я. Фішензон був одним з найактивніших учасників наукових терапевтичних з'їздів та конференцій. У 1915 р. він на хірургічному з'їзді лікарів військових шпиталів Подільської губернії доповів про досвід лікування пацієнтів з вогнепальними пораненнями легень. З доповіддю «К вопросу о муко-мембранозной колопатии» виступив на другому Всеукраїнському з'їзді терапевтів в Одесі у вересні 1927 р. На 14-му з'їзді російських хірургів того ж року науковець оприлюднив доповідь, присвячену лікуванню вогнепальних поранень легень на фронтах Першої світової війни. У 1935 р. Ю. Я. Фішензон був делегатом від Вінниці на XII Всесоюзному з'їзді терапевтів, що відбувся в Ленінграді (нині Санкт-Петербурзі). Брав активну участь у засіданнях Вінницького наукового об'єднання лікарів, з 1927 р. був ще й заступником його голови.

Результати наукових досліджень учений оприлюднював не лише на сторінках професійної преси, а й окремими виданнями. Світ побачили чотири його монографії: «Огнестрельные ранения в средней эвакуационной зоне» (1916), «Плевротуберкулез и его лечение» (1922), «Плевральные осложнения при искусственном пневмотораксе» (1927), «Подкожные впрыскивания кислорода как метод борьбы с асфиксическими и токсико-аллергическими состояниями» (1928). Ці праці мали велику наукову цінність, їх використовували багато клініцистів. У 1930-х рр. учений вивчав можливість отримання знеболювальних ліків з лікарських рослин Вінниччини.

Науковець стежив за останніми досягненнями європейської медичної науки. Про це свідчать посилання в його монографіях і статтях на праці науковців та лікарів країн Європи. У 1926 р. він перебував у закордонному відрядженні в клініках Західної Європи. Бібліотека вченого містила багато праць видатних терапевтів Франції, Італії, Німеччини та інших країн.

Помер Юхим Якович Фішензон 3 жовтня 1939 р. у Ялті від тривалої та важкої хвороби.

У 2022 р. виповнилося 100 років з дня виходу у світ його монографії «Плевротуберкулез и его лечение». Книга є результатом восьмирічної праці науковця, висновком до спостережень за хворими як в лікарні, так і в приватній практиці. У передмові автор зазначав: «Стикаючись з працею лікарів останніх років, я неодноразово переконувався в тому, що їхні теоретичні та практичні знання з даної теми дуже малі, що діагностика захворювання плеври для них дуже важка і що не менш важким для них є вибір того чи іншого методу лікування». Оперуючи значним матеріалом (понад 400 випадків туберкульозу плеври різних клінічних форм), Ю. Я. Фішензон довів правоту свого методу лікування, детально описав причини виникнення туберкульозу, всі методи діагностики, способи лікування та власний оперативний метод лікування туберкульозу плеври.

Учений доводив безпеку та користь повного видалення ексудату з порожнини плеври. Цей погляд згодом був підтверджений досвідом багатьох

хірургів. На його думку, ексудат є сприятливим середовищем для розмноження туберкульозних бацил, також він сприяє утворенню спайок та зрощень. На основі власних багаторічних спостережень Ю. Я. Фішензон дійшов висновку, що своєчасна та повна аспірація ексудату з плевральної порожнини при серозно-фібринозних плевритах і заміна його на газ значно покращують стан хворих, запобігають утворенню спайок і дозволяють досягти стійкої ремісії захворювання.

У монографії автор детально описує етіологію та патогенез туберкульозу плеври, симптоми, діагностичні та лабораторні методи клінічних досліджень для точного встановлення природи серозно-фіброзного ексудату, такі як цистоскопія, інокуляція, серодіагностика та інші. Частину розділів присвячено способам лікування різних видів туберкульозу плеври. В останніх двох розділах Фішензон подає власні методи лікування: вдування газів у плевральну порожнину з рисунком, сконструйованого ним, пристрою для медичної маніпуляції, власний оперативний метод лікування туберкульозу плеври з сірково-фіброзним ексудатом. Всі розділи доповнено прикладами з історій хвороб пацієнтів.

У передмові автор висловив подяки: лікарю Н. А. Вакуленко за проведені лабораторні роботи, лікарю-інтерну М. Ф. Шинкарьовій за ведення історій хвороб та завідувачу Подільського губернського відділу охорони здоров'я П. І. Чистякову за сприяння у виданні цієї праці. Книга має посвяту «Світлій пам'яті Доктора Людвіга Івановича Малиновського», який був відомим вінницьким лікарем, очільником повітової земської лікарні.

У фонді бібліотеки є шість примірників книги: два з них – у відділі медичних наук, чотири – у відділі рідкісних і цінних видань. Серед них є примірники з автографами Юхима Яковича, подаровані міським бібліотекам. Академічна книгозбірня – Вінницька філія ВБУ при ВУАН отримала книгу з написом «Винницкой Филіи Всенародной Укр. бібліотеки при Киевской академіи наук дарю мой труд. От автора. 24/V.1922». При професійній спілці робітників освіти (РОБОС) існувала Секція наукових співробітників, яку деякий час обслуговувала бібліотека. Саме їй призначено книгу з написом «В библиотеку секції науковых работников от автора. 27/I 1923». Треба вказати, що почерк був іншим і за змістом другий напис мав більш офіційний характер. Третій примірник містив напис «Многоуважаемому Іосифу Гри[...] [...] Айзиксу от автора. 7/IV 192?». Повністю розібрати напис не вдалося, але відомо, що у 1909 р. у Німеччині на медичному факультеті вчився студент з Вінниці з таким ім'ям. Можливо, книга подарована саме йому.

Значущість видання підкреслює те, що воно є єдиним зразком друку медичної літератури на Поділлі за умов «воєнного комунізму».

Підготувала Ю. В. Виноградська

Хроніка. Події

Пропонований перелік найцікавіших, на наш погляд, подій, дотичних до книжкового всесвіту, допомагає уявити повсякденне життя Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки імені Валентина Отамановського впродовж 2022 р.

Січень

4 січня – «Бібліотека – інформаційний центр» – педагогічні читання відбулись у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук для учительського колективу ЗОШ I-III ступенів № 33 Вінницької міської ради. Під час заходу заступник директора з наукової роботи та інформатизації Галина Слотюк ознайомила присутніх з роботою книгозбірні, зокрема з її інформаційними послугами. Для учасників читань також провели екскурсію бібліотекою та презентували книжково-ілюстративну виставку «Організація навчально-виховного процесу в школі» та «Новинки від Українського інституту книги».

До 84-ї річниці від дня народження українського поета, дисидента, лауреата Шевченківської премії, Героя України Василя Семеновича Стуса структурними підрозділами бібліотеки проведено низку соціокультурних заходів з метою вшанування пам'яті земляка. Відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук презентував виставку-присвяту «І сам собі постань законом, і не вагайся, не блажи...», сектор газетної періодики підготував виставку газетних публікацій «Великий поет – вічний супутник свого народу», відділ краєзнавства – книжкову виставку-пам'ять «Я прийду на Святвечір між люди...».

6 січня – акція-вшанування пам'яті поета «На Різдво до Стуса». Представники Донецького національного університету ім. В. Стуса (ДонНУ ім. В. Стуса), студентська молодь, письменники, громадські діячі поклали квіти до пам'ятника на площі його імені, а також читали вірші, згадували життя поета та говорили про наше сьогодні.

25 січня – авторська презентація книги «Живучка» вінницької письменниці Валентини Сторожук відбулася в межах засідання науково-краєзнавчого клубу «Дослідник краю» у відділі краєзнавства. Валентина Сторожук – сучасна письменниця, фольклористка. Нова збірка поезій, що вийшла у світ 2021 р., сповнена екзистенціями та життєствердними сподіваннями воєнної доби. Тут вірші про рідне Поділля та вінничан, виживання в охопленому небезпечними викликами світі, про віру в наш народ і Україну.

26 січня – у межах Стусівських читань в онлайн-форматі було проведено науково-практичну конференцію «Василь Стус у контексті часу й вічності».

Відкрила конференцію Л. Б. Сенік, директор бібліотеки. Привітали учасників зібрання: О. М. Дернова, начальник управління культури та креативних індустрій Департаменту гуманітарної політики Вінницької ОВА; Д. В. Стус, письменник, літературознавець, кандидат філологічних наук, генеральний директор Національного музею Тараса Шевченка, син Василя Стуса; Б. М. Галайко, кандидат історичних наук, начальник Центрального міжрегіонального відділу Управління реалізації політики національної пам'яті в регіонах Українського інституту національної пам'яті; С. А. Рудюк, режисер та сценарист документального фільму «Ваш Василь» (2020), член Національної спілки кінематографістів України та Української кіноакадемії.

З доповідями й повідомленнями виступили: О. Ю. Антонюк, завідувачка відділу краєзнавства обласної наукової бібліотеки; викладачі Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (ВДПУ ім. М. Коцюбинського): А. П. Віннічук, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української літератури факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха; І. А. Зелененька, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української літератури; В. П. Крупка, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української літератури, О. Б. Петрович, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри української літератури, О. А. Пойда, старший викладач кафедри української мови; Н. С. Поляруш, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури; В. І. Ткаченко, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української літератури; викладачі кафедри теорії та історії української та світової літератури ДонНУ ім. В. Стуса (м. Вінниця): М. В. Жилін, кандидат філологічних наук; В. А. Просалова, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри; О. В. Пуніна, кандидат філологічних наук, доцент; О. Є. Соловей, кандидат філологічних наук, доцент; Н. М. Урсані, кандидат філологічних наук, доцент. З доповідями виступили також О. А. Рарицький, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри історії української літератури та компаративістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; Т. М. Михайлова, кандидат філологічних наук, молодший науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України (м. Київ); О. М. Ратушняк, кандидат педагогічних наук, голова Кіровоградської обласної організації Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка; О. А. П'ятак, головний бібліотекар відділу обслуговування науковою та художньою літературою бібліотеки ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Модерував конференцію В. П. Крупка.

Підготовлено збірник матеріалів науково-практичної конференції «Василь Стус у контексті часу й вічності», який представлено в електронному вигляді на вебсайті бібліотеки в розділі «Електронна бібліотека».

28.01 – творча зустріч з Ігорем Стамболом, українським істориком і письменником, кандидатом історичних наук, доцентом кафедри бібліотекознавства та інформології інституту журналістики Київського університету ім. Бориса Грінченка, відбулася в читальній залі відділу

документів із гуманітарних, технічних та природничих наук. У межах заходу вчений презентував документальне видання «Листування Івана Липи» (2020), що містить епістолярну спадщину Івана Львовича Липи (1865–1923) – письменника, лікаря, громадського та політичного діяча, та прочитав лекцію «Літературні сюжети у листуванні Івана Липи».

Лютий

Проект «ПроЧитати»

У лютому Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва стала учасником проекту вінницького міського телеканалу ВІТА «ПроЧитати». Це телевізійний анонс цінних та рідкісних книг, унікальних документів, літератури, яка видана в Україні та є у фондах нашої бібліотеки. Метою проекту є популяризація читання паперових видань книгозбірні. Для трансляції на телеканалі було записано відеоогляд таких книг, як артбук «Ковчег “Україна”», Хосе Стівенса «Приборкай своїх драконів» та Гійома Мюссо «Таємне життя письменників», а також творів відомих сучасних українських письменників. Про книги розповідали працівники відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук – Діана Белоус (А. Дімаров «І будуть люди», О. Луцишина «Іван і Феба», У. Скицька «Наші на карті світу», Є. Кузнецова «Спитайте Мієчку», «Ukraine»), Оксана Зінковська (Р. Маленков «Світова спадщина ЮНЕСКО в Україні»); відділу художньої культури і мистецтв Ірина Яринчак (Джордж Орвел «1984»); відділу абонементів – Інна Боса (Г. Сковорода «Байки Харківські», К. Бабкіна «Мій дід танцював краще за всіх», Джон Стерлекі «Кафе на краю світу», Макс Кідрук «Жорстоке небо»); сектору правової інформації – Лариса Біла («100 років розвідці України») та ін. Протягом року із фондів книгозбірні було представлено 43 видання різних жанрів.

2 лютого – «Байки Євгена Гребінки» – вечір поетичного настрою відбувся у Вінницькому УВП «УТОС». Захід присвячений 210-й річниці від дня народження письменника Євгена Гребінки. Про життя і творчість українського байкаря розповідали бібліотекарі, представники обласного центру культури «Щедрик» та підприємства «Утос». Вони читали байки Євгена Гребінки, написані шрифтом Брайля (шрифт для незрячих).

18 лютого – науково-практична конференція «Кость Широцький в українському історико-культурному просторі», присвячена 135-й річниці від дня народження відомого історика, етнографа, мистецтвознавця, музеєзнавця Костя Широцького. У заході брали участь науковці, краєзнавці, бібліотечні фахівці. Конференцію супроводжувала книжкова виставка «Невтомний збирач духовних скарбів» (до 135-ї річниці від дня народження історика, етнографа, мистецтвознавця, подольянина Костя Широцького), підготовлена фахівцями відділу краєзнавства.

21 лютого – «Мова рідна – з пісні та любові» – літературно-мистецьке свято відбулося в читальному залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук. Захід проведено спільно з управлінням у справах національностей та релігій Вінницької ОДА. Його учасниками були

письменники, мовознавці, літературознавці, представники товариств різних національностей, що проживають на Вінниччині. Це українці, кримські татари, поляки, євреї, чехи, грузини, азербайджанці, роми та інші, які люблять, плекають рідну мову, історію та культуру, дбають про їхні збереження та розвиток. Кожна з національних меншин презентувала мову, носієм якої вона є. З Міжнародним днем рідної мови учасників свята привітали Валентина Троян, заступник начальника управління культури та креативних індустрій Департаменту гуманітарної політики Вінницької ОДА; Алла Ратинська, заступник начальника управління у справах національностей та релігій Вінницької ОДА; та Лариса Сенік. Цьогоріч свято рідної мови відкрив народний аматорський жіночий вокальний ансамбль «З роси й води» КЗ «Вінницька централізована клубна система», засновником і керівником якого є Тетяна Гавриш-Казанська. Ірина Зелененька, кандидат філологічних наук, викладач ВДПУ ім. М. Коцюбинського, виступила перед присутніми з темою «Мовний досвід геніальних українців». Українську сторінку представила відома вінницька поетеса, провідний методист Вінницького обласного центру народної творчості Жанна Дмитренко. Польську сторінку відкрили Тетяна Маслова, вчитель польської мови гімназії села Іванопіль Іванівської територіальної громади, та учні гімназії – Яна Немова і Тетяна Слободянюк, які прочитали поезію відомих польських митців Владислава Белза та Йоанни Бялобжевськи. Єврейську сторінку презентували вихованці приватного закладу «Навчально-виховний комплекс «Ор Менахем Вінниця», грузинську – Гіюргі Сванідзе, представник Вінницької обласної грузинської громадської організації «Арго» (голова Мерабі Нарсія), чеську – громадська організація «Голендерські чехи» та її голова Лариса Лановик, яка підготувала відеозапис читання чеською мовою афоризмів і висловів відомих митців, виконання чеської народної пісні «Колискова» представниками чеської громади. Захід супроводжувала книжково-ілюстративна виставка «Мова кожного народу – неповторна і своя», підготовлена працівниками відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук.

15 лютого – 115 років з часу заснування *Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва*. 1907 року вона була відкрита як міська бібліотека ім. М. В. Гоголя у спеціально збудованому приміщенні. До цієї пам'ятної дати відділ краєзнавства підготував книжково-ілюстративну виставку-ювілей «Вінницька ОУНБ крізь простір».

Відбувся День відкритих дверей «Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека: історія та сьогодення» (до 115-ї річниці від дня заснування Вінницької ОУНБ).

24 лютого – почався новий етап російсько-української війни – широкомасштабне вторгнення російської федерації в Україну.

У перші дні війни працівники бібліотеки здійснили низку заходів щодо безпеки та збереження бібліотечного фонду та майна. Зокрема, найцінніші видання, рідкісні та унікальні книги, стародруки, краєзнавчі документи були упорядковані та переміщені в безпечне місце. Сховано також на збереження

архівні матеріали, особисті справи працівників, трудові книжки та інші важливі документи.

Березень

Відповідно до Закону України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 2101-ІХ, Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. № 64/2022 та з метою належної організації роботи бібліотеки в умовах воєнного стану, з 1 березня бібліотека працювала в дистанційному режимі, надаючи послуги онлайн. У цей час співробітники обласної бібліотеки працювали онлайн та подавали достовірну інформацію про події в Україні на вебсайті бібліотеки, на сторінках бібліотеки в соціальних мережах, у професійних групах та своїх особистих сторінках.

Тримаючи інформаційний фронт, бібліотекарі зверталися до колег з інших країн, розповідаючи про події в Україні; блокували ворожі фейкові сайти та інформаційні канали тощо. Працівники бібліотеки перераховували кошти на потреби ЗСУ та на особистий рахунок нашого колеги, який на цей час служить у ЗСУ. Займалися волонтерством: плели маскувальні сітки, передавали речі та продукти харчування, приймали у своїх домівках переселенців з інших областей України. Протягом березня – травня бібліотечні працівники забезпечували роботу їдальні, в якій харчувалися військові ЗСУ тощо.

4 березня колектив бібліотеки підтримав важливе рішення щодо зміни назви закладу (позбавитись імені російського вченого К. А. Тімірязєва), оприлюднивши його в соціальних мережах та на вебсайті. Це рішення мотивували тим, що в такий трагічний час, коли російський агресор нищить наші міста й селища, плюндрує наші святині, вбиває мирних громадян і, що найстрашніше, дітей, недопустимо та аморально мати найменування на пошану російського вченого.

Відділ маркетингу, реклами та соціокультурної діяльності на сторінці бібліотеки в соціальній мережі «Фейсбук» започаткував рубрику «Поети Вінниччини боронять Україну словом». Вона щотижня наповнюється новими поетичними творами, написаними нашими поетами-земляками про події російсько-української війни, патріотичними віршами про Україну тощо.

8 березня – з метою надання населенню бібліотечних послуг організовано роботу відділу абонементу, який працював для користувачів щоденно з 11.00 до 15.00 та здійснював видачу літератури користувачам відповідно до правил користування бібліотекою. Для забезпечення діяльності закладу та виконання оперативних завдань у період воєнного стану частина співробітників працювала офлайн, інші – дистанційно.

16 березня фахівці відділу краєзнавства організували для студентів історичного факультету ВДПУ ім. М. Коцюбинського інформаційний захід на тему «Історико-краєзнавча бібліографічна продукція Вінницької ОУНБ».

У березні на сторінці бібліотеки у фейсбуці відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук представив низку

рекомендаційних оглядів книг, а саме: «План Б. Як протистояти біді, стати витривалим і повернути радість» (Ш. Сендберг, А. Грант); «Слова та війни: Україна в боротьбі з кремлівською пропагандою» (за авторства українських експертів та журналістів); «Україна й українці. Ім'я як поле битви» (В. Брехуненко); «Історія українського війська» (М. Відейко); «Психологічна допомога дітям у кризових ситуаціях: методи і техніки» (за авторства науковців Інституту психології ім. Г. С. Костюка) тощо.

Квітень

5 квітня – бібліотека повністю відновила свою роботу у звичному режимі.

22 квітня проведено традиційний загальнобібліотечний День інформації «Українська книга в контексті світового книговидання» (до Всесвітнього дня книги та авторського права). Структурні підрозділи бібліотеки організували низку книжково-ілюстративних виставок, у т. ч. й віртуальних, зокрема: «Подарункові видання XIX – початку XXI ст. у фондах відділу рідкісних і цінних видань»; «Сучасне українське книгодрукування» (відділ рідкісних і цінних видань); «9 книг з економіки, які поясняють, чому добробут світу залежить від грошей» (відділ новітніх технологій, економічних і юридичних наук); «Нагороди українським книгам» (відділ абонементу) та інші. Інформаційне повідомлення «Як не порушити авторські права» підготували працівники сектору правової інформації.

Травень

5 травня – «Григорій Сковорода – видатний мандрівник, філософ, письменник, учитель» – літературно-мистецький захід до 300-річчя від дня народження Григорія Сковороди відбувся у Вінницькому учбово-виробничому підприємстві Українського товариства сліпих (УТОС).

15 травня – працівники відділу художньої культури та мистецтв зібрали добірку зображень потужних і зворушливих муралів, які демонструють підтримку України «Мистецтво проти війни».

Цей відділ підготував також бібліографічний список «Вірші про Україну для дітей і дорослих: патріотичні поезії до сліз», у якому представлені думки українських поетів про рідну країну, їхні почуття до української землі та нашого народу.

26 травня – година патріотичної поезії відбулася у Вінницькому учбово-виробничому підприємстві Українського товариства сліпих (УТОС).

Червень

1 червня – «У центрі Всесвіту дитина» – мистецька акція до Міжнародного дня захисту дітей відбулася у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук для дітей внутрішньо переміщених осіб. На зустріч завітали Олександр Мельник, директор Департаменту гуманітарної політики Вінницької обласної військової адміністрації (ОВА), Андрій Ковальов, депутат Вінницької обласної Ради, голова благодійної організації

«Благодійний фонд «Вінниця комфортне та безпечне місто», Катерина Поджаренко, депутат Вінницької міської ради, співзасновниця благодійної організації «Благодійний фонд «Вінниця – комфортне та безпечне місто». Працівники відділу новітніх технологій, економічних і юридичних наук організували для дітей ВПО майстер-клас «Оберіг для тих, хто нас береже», який провели відомі українські художниці, сестри Оксана Радзіх та Галина Сотнікова, а працівники відділу документів із гуманітарних, технічних і природничих наук – майстер-клас з виготовлення оберегу із фетру «Янгол-охоронець». Виготовлені дітками та майстринями обереги передали військовослужбовцям в/ч 7379 ЗСУ. Працівники сектору газетної періодики для діток організували аквагрим «Я люблю Україну». Всі учасники заходу мали можливість ознайомитися з роботою книгозбірні, побувавши на екскурсії бібліотекою, а також переглянути книжкову виставку «Подорож у книжковий дивосвіт». Гостей свята, дітей та їхніх батьків привітала Лариса Сенік. Музичне вітання звучало від Софії Голодюк. Культурно-мистецька акція проходила за підтримки благодійної організації «Благодійний фонд «Вінниця – комфортне та безпечне місто», усі діти – учасники майстер-класів по завершенню отримали подарунки.

«Подорож у книжковий дивосвіт» – книжкова виставка дитячої літератури, підготовлена фахівцями відділу абонементу та презентована учасникам мистецької акції «У центрі всесвіту – дитина» в межах відзначення Міжнародного дня захисту дітей.

7 червня на вебсайті було представлено відеопрезентацію «10 польських авторів, твори яких варто прочитати».

20 червня директор бібліотеки Лариса Сенік на підставі рішення колективу від 04.03.2022 р. ввійшла з клопотанням до Департаменту гуманітарної політики Вінницької ОВА щодо внесення на розгляд сесії Вінницької обласної Ради відповідних документів про перейменування закладу. А саме – позбавити бібліотеку імені російського вченого К. А. Тімірязєва.

Липень

Відповідно до рішення 27 чергової сесії Вінницької обласної Ради 8 скликання від 29.07.2022 р. № 390 «Про перейменування Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва» бібліотеку перейменовано на Вінницьку обласну універсальну наукову бібліотеку.

12 липня – у відділі художньої культури та мистецтв у межах проєкту «Media Vision Theatre» відбулася постановка «Народжений з крилами» – життя, філософія та кохання Антуана де Сент-Екзюпері». Ліричну виставу презентували талановиті актори – ВПО. Автор ідеї та сценарію, постановник – Олексій Бойко; режисер – Олександр Сугак. Дійові особи: автор – Олександр Сугак; муза – Любов Ярова; військовий – Олександр Малий; оператор – Олександр Єременко. Майстерна гра виконавців не залишила байдужим жодне серце глядача, зворушила присутніх до сліз.

Серпень

1 серпня – зустріч-ювілей, присвячена 80-літтю Василя Йосиповича Шевчука, українського письменника, краєзнавця, члена НСПУ, лауреата літературної премії «Кришталева вишня» (2014), відбулася у відділі новітніх технологій, економічних і юридичних наук. Василь Йосипович – автор низки книг, передусім науково-популярних з народної медицини: «Зелений дивосвіт Поділля», «Люби мене, не покинь», «Трава-заступниця», «Плакун-трава», «Зацвіли за вікном орхідеї», «Чар-зілля», «Із щоденника сивого травозная», «Казки, легенди, бувальщини»; збірок віршів і пісень: «Там, де цвітуть орхідеї», «Сальвія», «Живиця», «Грай, моя бандуро, грай»; мемуарної прози: «З погляду прожитого і пережитого». Упорядкував збірки з народної міфології: «Подорож у таємницю», «Таємниці поруч». У заході взяли участь Олександр Гордієвич, вінницький фотохудожник, член Національних спілок фотохудожників і журналістів України; Михайло Каменюк, поет, публіцист, драматург, перекладач, громадський діяч, член НСПУ та НСЖУ; Валентина Сторожук, письменниця, фольклористка, краєзнавець; Леонід Куций, поет-гуморист; Андрій Стебелєв, поет, та ін. На заході були присутні письменники, краєзнавці, родина ювіляра. Зустріч супроводжувала книжкова виставка «Славетний подолянин», підготовлена працівниками відділу краєзнавства. Модератор заходу – Вадим Вітковський, письменник, голова Вінницької обласної організації НСЖУ, заслужений журналіст України.

16 серпня – творча зустріч з українською поетесою Людмилою Дворніцькою відбулася у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук. У віршованих рядках авторки оживає вся краса природного світу і таїн людських відчуттів. Пані Людмила народилася в 1965 р. в селі Медведівка Козятинського району Вінницької області, закінчила музичне училище імені М. Д. Леонтовича, працювала в музичній школі села Комсомольське (нині Махнівка). Мальовнича подільська природа позитивно вплинула на формування майбутньої поетеси: в її творчості відчувається органічне поєднання людини та рідного краю. Під час заходу авторка читала свою поезію, також звучали музичні композиції на слова поетеси у виконанні творчих людей нашого краю. Учасниками заходу були друзі авторки, відвідувачі бібліотеки, творча спільнота.

16 серпня відділ документів іноземними мовами провів відеопізнавальну годину «Громадянин з великої літери» (до 175-річчя від дня народження польського письменника-публіциста Болеслава Пруса).

18 серпня – «Поезії безмежна сила» – літературний мікрофон, приурочений до Всесвітнього дня молоді, відбувся у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук. Під час заходу свої вірші читали письменниці та письменники нашого краю. Серед них: Алла Боровская, Віталіна Регульська, Ірина Журавель, Катерина Андрощук, Олександра Костюк, Тетяна Шкурак, Вероніка Ганай, Назар Міщук. Багато з цих віршів були написані під впливом війни, в якій наш героїчний народ бореться за свою свободу та щасливе майбутнє.

Вересень

3 вересня – в обласній бібліотеці відбулися читання в межах всенаціональної польської акції «Національні читання» (Narodowe Czytanie), організовані ГО «Конфедерація поляків Поділля XXI століття» (керівник Олена Гаврилук). Заступник начальника управління у справах національностей та релігій Вінницької ОВА Алла Ратинська на початку заходу привітала учасників акції та зачитала лист-звернення президента Польщі Анджея Дуди. Акція «Національні читання» ініційована у 2012 р. Президентом Польщі Броніславом Коморовським. Ця польська соціальна кампанія має на меті популяризацію польської літератури та зміцнення почуття самоідентифікації. Цього року твором для читання було вибрано збірку балад і романсів Адама Міцкевича. Учасники акції, серед яких були члени ГО «Конфедерація поляків Поділля XXI століття», «Спілка поляків Вінниччини», Польське товариство студентів-медиків ім. М. Плажинського, працівники обласної книгозбірні, читали балади Адама Міцкевича польською мовою. До уваги присутніх також була презентована книжкова виставка «Поети-романтики Польщі», на якій експонували видання найвідоміших польських поетів-романістів польською та українською мовами як знак єдності з нашим добрим сусідом – Польщею.

12 вересня – згідно з рішенням Вінницької обласної Ради, на сайті облради в розділі «Вивчення громадської думки» з 12 вересня по 12 жовтня 2022 р. тривало голосування щодо найменування бібліотеки. На розгляд запропоновано три варіанти: Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. Валентина Отамановського; Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека (Східно-Подільська наукова бібліотека) або ж запропонувати власний варіант. У підсумку найбільше голосів набрав перший варіант – надати бібліотеці ім'я Валентина Отамановського.

За результатом вивчення громадської думки, голоси розподілилися так: Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. Валентина Отамановського – 48,3 %; Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека «Східно-Подільська наукова бібліотека» – 26,4%; Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека – 20,6 %; Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. Коцюбинського – 1,0 %. Інші пропозиції набрали менше 1 %.

Колектив Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки підтримав рішення громадськості щодо присвоєння бібліотеці імені Валентина Отамановського.

16 вересня у відділі рідкісних і цінних видань було проведено тематичну годину «Художнє оздоблення книг у XVIII ст. західноєвропейськими видавцями».

3 нагоди відзначення Всеукраїнського дня бібліотек та 115-ї річниці від дня заснування книгозбірні відбувся День відкритих дверей «Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека: історія та сьогодення».

21 вересня – творча зустріч з Олександром Дмитруком, письменником, краєзнавцем, журналістом та кіносценаристом відбулась у відділі документів із

гуманітарних, технічних та природничих наук. Під час заходу автор розповідав про свій професійний шлях, презентував свою останню працю «Свята Теодозія» та ділився творчими задумами. Учасниками заходу стали переселенці з різних регіонів України, відвідувачі бібліотеки. По завершенню зустрічі присутні мали можливість поспілкуватись з Олександром Микитовичем та отримати відповіді на поставлені питання.

29 вересня структурні підрозділи провели такі заходи:

- презентація електронного видання «Вінницька ОУНБ: інноваційний поступ продовжується (2007–2021 рр.)», присвяченого 115-й річниці заснування книгозбірні (редколегія видання);
- виставка світлин «Ювілей через об'єкти», вестибюль бібліотеки (відділ краєзнавства);
- благодійний ярмарок «З паляницею до Перемоги» (відділ документів із гуманітарних, технічних та природничих наук). На ярмарку працівники бібліотеки продавали домашню випічку, консервацію, смачні страви, фрукти, овочі, вироби ручної роботи тощо. Всього було зібрано понад 12 тисяч гривень. Усі кошти передано на потреби Збройних Сил України;
- «Обласна бібліотека – науці» – День бібліографії (відділ наукової інформації та бібліографії);
- «Сектор газетної періодики – найкращим читачам» – акція для користувачів цього підрозділу;
- «Бібліотека родини Руссановських» – презентація книжково-ілюстративної виставки для студентів історичного факультету ВДПУ ім. М. Коцюбинського (відділ рідкісних і цінних видань);
- «Книга і читання в образотворчому мистецтві» – презентація книжково-ілюстративної виставки для студентів ВПТУ № 5 (відділ художньої культури і мистецтв);
- «Популяризація аграрної книги в контексті інформаційних потреб студентів» – презентація книжкової виставки для студентів Вінницького національного аграрного університету (сектор аграрних наук);
- «Таємниці книжкових полиць» – молодіжний бібліоквест для студентів торгово-економічного інституту ДТЕУ, ДонНУ ім. В. Стуса (відділ новітніх технологій, економічних і юридичних наук);
- «Турне унікальними бібліотеками світу» для студентів Вінницького відділення Ірпінського державного коледжу економіки та права, відвідувачів мовних гуртків та користувачів відділу (відділ документів іноземними мовами).

Жовтень

25–26 жовтня в онлайн-форматі, в складних умовах вимкнення світла, відбулася VIII Міжнародна науково-практична конференція «Усна історія: теорія, практика та перспективи».

У роботі форуму брали участь науковці, краєзнавці з Республіки Польща, а також з Вінниці, Києва, Львова, Кривого Рогу, Запоріжжя, Сумської області,

фахівці обласної наукової бібліотеки, спеціальних, центральних та сільських бібліотек.

Конференція містила пленарне та секційні засідання, презентації проєктів, книг, документальних фільмів. На завершення учасники підбили підсумки роботи та окреслили коло важливих питань щодо подальшого використання методу усної історії в дослідженнях як історії України загалом, так і локальної історії. За два дні роботи конференції, що проходила на платформі ZOOM, було залучено понад 160 як безпосередніх учасників, так і науковців, студентів, бібліотечних працівників. До форуму фахівці обласної наукової бібліотеки підготували 22 доповіді та повідомлення. Матеріали конференції представлені на вебсайті бібліотеки у розділі «Електронна бібліотека»^{*}.

Листопад

9 листопада – «Віки творилась українська мова» – літературно-мистецьке свято до Дня української писемності та мови відбулося у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук. На заході виступила Аліна Сорочан, викладач української філології, заступник декана філологічного факультету Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу, яка розповіла про історію становлення та розвитку української мови. Відомі вінницькі письменниці Валентина Сторожук та Ірина Федорчук наголосили на важливості рідної мови для нашого народу. Ірина Федорчук зі своєю вихованкою Любою Солтан представили присутнім мелодекламацію віршів сучасних українських авторів. До Свята української писемності та мови наймолодші учасники заходу – учні відділення театрального мистецтва Вінницької дитячої школи мистецтв «Вишенька» (викладач Дмитро Канівський) – Аліса Стречень, Іванна Найда, Лев Маєвський, Владислава та Ілля Грибанови – продекламували вірші поетеси-землячки Світлани Травневої та гуморески Анатолія Гарматюка. Музичні вітання прозвучали від фольклорного гурту «Мокоша» Вінницького фахового коледжу мистецтв ім. М. Д. Леонтовича (керівник Юлія Васюк) та студентів цього ж закладу освіти Марини Махновецької і Діани Бондарець (концертмейстер – Вікторія Савич, партія скрипки – Ольга Свистун). Учні 10 класу Вінницького ліцею № 10 – Віктор Самохвал, Каріна Науменко, Вікторія Копинець та Софія Міхеєва разом з учителем української мови та літератури Ольгою Гончаровою підготували та провели для всіх присутніх мовну руханку зі складання рекламного тексту українською мовою. Лариса Сенік, директор бібліотеки, голова Вінницького обласного відділення ВГО Українська бібліотечна асоціація, привітала всіх шанувальників рідного слова зі святом та вручила подяки учасникам літературно-мистецького свята. На заході були присутні студенти Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу, Вінницького фахового медичного коледжу ім. акад. Д. К. Заболотного та школярі Вінницьких ліцеїв № 10 і № 33.

^{*} Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції «Усна історія: теорія, практика та перспективи» вийшли друком 2023 р.

24 листопада – загальнобібліотечний День інформації «Бібліотека. Інформація. Знання» (до Всесвітнього дня інформації). У секторі правової інформації було представлено книжкову виставку «Інформаційна свобода в сучасному світі: правовий вимір». Відділ художньої культури та мистецтв знайомив своїх користувачів з книжковою виставкою нових надходжень «З новою книгою у світ інформації». Відділ новітніх технологій, економічних і юридичних наук підготував відеоогляд «Що таке інформатизація?». Віртуальну виставку «Сучасні довідкові видання як джерело інформації» підготував відділ рідкісних і цінних видань. Перегляд літератури «Бібліотека – світ знань» був представлений у відділі документів із гуманітарних, технічних та природничих наук. Консультації з авторського права щодо формування повнотекстової електронної бази краєзнавчого фонду в бібліотеці «Е-бібліотека: Краєзнавча Вінниччина» проведено у відділі краєзнавства. Віртуальний бібліографічний список «Бібліотека – потужний інформаційний центр сучасності» представлено на вебсайті бібліотеки фахівцями відділу наукової інформації та бібліографії. Сектор правової інформації підготував книжкову виставку «Інформаційна свобода в сучасному світі: правовий вимір». Інформаційна година «Традиційні та новітні інформаційно-ресурсні можливості відділу документів іноземними мовами та Центру «Вікно в Америку» було проведено для студентів ДонНУ імені Василя Стуса. У секторі аграрних наук експонувалася книжкова виставка «Зелені публічні простори сучасного міста».

24 листопада – в межах інтелектуально-просвітницького проекту «На перетині культур» відбулася творча зустріч із лауреатом Всеукраїнської літературної премії імені Михайла Коцюбинського, поетом, членом НСПУ та НСЖУ Віктором Крупкою.

25 листопада – рішенням 32 чергової сесії Вінницької обласної Ради 8 скликання від 25.11.2022 р. № 429 «Про Вінницьку обласну універсальну наукову бібліотеку» книгозбірню перейменовано на Вінницьку обласну універсальну наукову бібліотеку імені Валентина Отамановського, затверджено новий Статут. Здійснено всі необхідні організаційно-правові заходи, щодо державної реєстрації змін до відомостей, що містяться в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань.

29 листопада – «У товаристві Кобця Василя» – за такою назвою у відділі новітніх технологій, економічних і юридичних наук відбувся літературний вечір, присвячений вшануванню пам'яті знаного вінницького письменника, журналіста, громадського діяча й патріота своєї країни – Василя Дмитровича Кобця. Василь Кобець – це легенда Вінниччини, лауреат літературних премій імені Михайла Коцюбинського, Миколи Трублаїні, Михайла Стельмаха, Володимира Забаштанського, Міжнародної премії імені Василя Стуса, Всеукраїнської премії імені Івана Огієнка та премії імені Івана Богуна за громадську діяльність. Нагороджений почесною відзнакою «За заслуги перед Вінниччиною». Протягом багатьох років Василь Дмитрович був членом Громадської ради при Вінницькій ОДА та Вінницькій обласній Раді. Під час заходу сини Василя Кобця – Павло, письменник, та Тарас, громадський діяч,

подарували у фонд обласної книгозбірні дванадцятитомне видання свого батька, унікальність і важливість якого полягає в тому, що в ньому вміщені твори, написані та видані протягом усієї творчої діяльності Василя Дмитровича. Олена Заквацька, заступник директора з основної діяльності ВОУНБ ім. В. Отамановського, подякувала родині за такий вагомий подарунок для бібліотеки і зазначила, що обласну бібліотеку пов'язують довгі роки плідної співпраці з Василем Кобцем. Теплі слова про письменника, про його багатогранний талант, невичерпну енергію, меценатство в культурі та книговидаванні висловили письменники Вадим Вітковський, Михайло Каменюк, Жанна Дмитренко, Василь Петрук, Степан Дровозюк, Ірина Зелененька, Олександра Кучинська та ін. Музичні твори на слова Василя Кобця виконали Вероніка Остапчук, бард і композитор; Тетяна Скомаровська, співачка й бард; та онука письменника Соломія Кобець. Поезію Василя Кобця читав Андрій Побережний, актор Вінницького обласного академічного українського музично-драматичного театру ім. М. К. Садовського та студенти філологічного факультету Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу і Вінницького технічного фахового коледжу. Модератором заходу була Ніна Артапух, провідний бібліотекар відділу маркетингу, реклами та соціокультурної діяльності. Захід супроводжувала книжкова виставка із фондів ВОУНБ «Прийти в цей світ – зорею спалахнути», підготовлена фахівцями відділу краєзнавства.

Грудень

1 грудня – «Григорій Сковорода: шлях мудреця» – літературно-мистецький захід відбувся в читальній залі відділу документів із гуманітарних, технічних та природничих наук з нагоди 300-річчя від дня народження Г. С. Сковороди. Його ім'я – у переліку найбільших філософів світу. Його шукання, одкровення, повчання – на всі часи. Його шляхи – вічний пошук істини, волі та спокою. Його іменем називають кораблі, наукові заклади, вулиці, населені пункти, його філософську спадщину вивчають представники багатьох країн світу. Для українського народу визначальною цінністю була й залишається свобода. Сковорода фактично є її уособленням для нас, тому 300-річчя філософа особливо важливе сьогодні з огляду на загрозу нашій свободі в часи боротьби за нашу незалежність з російськими загарбниками. У програмі заходу звучали виступи Ірини Зелененької, старшого викладача кафедри української літератури ВДПУ ім. М. Коцюбинського, кандидата філологічних наук; акторів Вінницького обласного академічного українського музично-драматичного театру ім. М. К. Садовського – Марії Шелепало, Марії Джан, Аліни Шкуропат, Володимира Старовойта і Романа Медяного; фольклорного гурту «Мокоша» Вінницького фахового коледжу мистецтв ім. М. Д. Леонтовича (керівник – Юлія Васюк); учнів театрального відділення Вінницької дитячої школи мистецтв «Вишенька» – Єлизавети Сандацян, Іллі Грибанова, Владислави Грибанової (керівник – завідувач відділення театрального мистецтва Дмитро Канівський). По завершенню заходу Олена Заквацька, заступник директора з основної діяльності, подякувала усім та вручила учасникам подяки.

Упродовж року реалізовувалися системні заходи за кількома напрямками:
маркетингові дослідження

- «Книга тижня», спрямоване на виявлення читацьких смаків, уподобань користувачів бібліотеки, популяризації книги і читання, бібліотечного фонду та формування читацьких інтересів. Відслідковуючи протягом тижня попит та зацікавленість читачів певним виданням, відділ маркетингу здійснював щотижневе висвітлення інформації маркетингового дослідження на сайті бібліотеки, соціальних мережах «Facebook» та Instagram.

- «Жіноче читання: особливості та уподобання», спрямоване на виявлення вподобань та потреб жінок-читачок, особливості їх реалізації в сучасних умовах війни.

інформування на сторінці бібліотеки в мережі «Facebook» за рубриками:

- «Бібліотека рекомендує» – твори сучасних українських письменників, які є у фонді бібліотеки;

- «Велети українського слова» – представлені класики, визнані часом і читачами багатьох поколінь;

- «Найпопулярніші книги місяця»;

- «Варто прочитати» – книги з правознавства.

Літературно-мистецький проєкт

«У поезії живе людина»

8 січня – онлайн-година поезії з поетесою-пісняркою, членом Спілки слов'янських письменників України Світланою Сиреною (Котляр). Авторка презентувала для слухачів Вінницької академії безперервної освіти свою поетичну творчість.

15 січня – година поезії з письменником, членом Спілки слов'янських письменників України Василем Пенедюком, на якій автор презентував для слухачів Вінницької академії безперервної освіти свою творчість. Зустріч відбулася на платформі для відеоконференцій Google Meet.

18 січня – година поезії з Валентиною Сторожук – відомою вінницькою письменницею, краєзнавицею, заслуженим працівником культури України, членом НСПУ та НСЖУ, лауреаткою багатьох літературних премій. Зустріч відбулася на платформі для відеоконференцій Google Meet.

5 квітня – година патріотичної поезії з Іриною Федорчук, поетесою, прозаїком, публіцистом, членом Національної спілки журналістів України проведена на платформі для відеоконференцій ZOOM для слухачів Вінницького обласного навчально-методичного центру галузі культури, мистецтв та туризму. Під час онлайн-зустрічі до уваги слухачів була представлена патріотична поезія авторки, яка написана з перших днів повномасштабного вторгнення росії в Україну.

28 квітня – година поезії з Іриною Зелененькою, поетесою, прозаїком, літературознавцем, критиком, членом НСПУ, проведена на платформі для

відеоконференції Google Meet для слухачів Вінницької академії безперервної освіти. Під час онлайн-зустрічі увазі слухачів була представлена поезія, яка увійшла до нової книги «ВасИльки». Книга вийшла з друку напередодні воєнних подій в Україні.

6 травня – година патріотичної поезії з Аллою Боровською, відомою вінницькою поетесою, проведена на платформі для відеоконференцій ZOOM. Під час онлайн-зустрічі до уваги слухачів була представлена патріотична поезія авторки, яка написана з перших днів повномасштабного вторгнення росії в Україну.

26 травня – зустріч із вінницькою поетесою Галиною Рибачук-Прач та журналісткою і бардом Тетяною Скомаровською відбулася в Центрі обслуговування людей з інвалідністю «INVA-INFORM» на базі відділу абонементу. Учасники зустрічі – члени Вінницької обласної організації УТОС, які є активними користувачами книгозбірні.

7 липня – година патріотичної поезії з Іриною Федорчук, поетесою. У її творчому доробку поетична збірка «Хочеться дощу» та збірка дитячих віршів «Перлинки від Іринки».

8 вересня – година патріотичної поезії з Іриною Зелененькою, поетесою. Тема зустрічі «На часі поезія Василя Стуса» була присвячена пам'яті трагічної загибелі поета-земляка, прозаїка, правозахисника, політв'язня, одного з найактивніших представників українського культурного руху шістдесятників, Героя України – Василя Семеновича Стуса.

12 жовтня – онлайн-зустріч слухачів Вінницької академії безперервної освіти з поетесою, членом НСЖУ Ларисою Натолочною. З початку війни поети Вінниччини розпочали боротьбу із ненависним ворогом поетичним словом, важливою й потужною поезією боронить Україну й Лариса Натолочна. Чимало народилося в цей період патріотичних віршів та пісень, які визнані читачами й слухачами. Поетеса розповіла багато цікавого про себе, свій шлях до літературної творчості та ознайомила слухачів зі своїми поетичними творами. Зустріч пройшла в теплій, дружній та душевній атмосфері й не залишила байдужим жодного із слухачів.

Діяли загальнобібліотечні благодійні акції:

- «Даруйте книги з любов'ю» – збір книг воїнам ООС;
- «Україно, мій духмяний дивосвіт, через терни йшла до волі стільки літ» – культурно-мистецька акція до Дня Незалежності та Дня Державного прапора України;
- «Твоя територія читання» – до Всеукраїнського дня бібліотек та 115-ї річниці Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки;
- «Будь українцем! Думай, розмовляй і читай українською» – до Дня української писемності та мови – безкоштовне оформлення читацьких документів з видачею квартального читацького квитка;
- «Час читати!» – до Міжнародного дня студентів – безкоштовне оформлення читацьких документів з видачею квартального читацького квитка;

- «Подаруй дитині частинку свого серця» – до Дня Святого Миколая (передача святкових подарунків вихованцям КЗ «Іванівська спеціальна школа-інтернат).

Підготовлено бібліографічні списки та пам'ятки літературознавчої тематики:

Відділ наукової інформації та бібліографії:

- бібліографічну пам'ятку «Остання з великого покоління – Наталія Ливицька-Холодна» (до 120-річчя від дня народження української письменниці та перекладачки Наталії Ливицької-Холодної);

- бібліографічні списки: «Григорій Сковорода: філософія свободи» (до 300-річчя від дня народження українського філософа, богослова, поета, педагога), «Читання як життєва стратегія»; «Олег Ольжич – поет національного героїзму» (до 115-річчя від дня народження українського поета, археолога, політичного діяча), «Веселий світ Павла Глазового» (до 100-річчя від дня народження українського поета-гумориста), «Микола Костомаров і його епоха» (до 205-річчя від дня народження українського етнографа, історика, прозаїка і поета).

Е-бібліотека була поповнена книгознавчим електронним виданням:

Україномовна галузева книга 1882–1923 рр. з фонду рідкісних і цінних видань Вінницької ОУНБ [Електронний ресурс] / уклад. О. В. Сафронова, вступ. ст. Т. Р. Кароєва ; відп. за вип. Л. Б. Сенік ; Департамент гуманітар. політики Вінниц. облдержадмін., Вінниц. ОУНБ. – Вінниця, 2022. – Режим доступу: <https://library.vn.ua/e-library/katalog/ukrainomovna-galuzeva-kniga-1882-1923-rr> (дата звернення: 18.11.2023). – Назва з екрана.

Підготувала О. М. Коновальчук

Відомості про авторів

Антонюк Оксана Юріївна – завідувачка відділу краєзнавства ВОУНБ ім. В. Отамановського

Березюк Наталія Валеріївна – завідувачка сектору створення краєзнавчих баз даних відділу краєзнавства ВОУНБ ім. В. Отамановського

Валігура Ірина Миколаївна – бібліотекар 1-ї категорії відділу рідкісних і цінних видань ВОУНБ ім. В. Отамановського

Виноградська Юлія Володимирівна – завідувачка відділу медичних наук ВОУНБ ім. В. Отамановського

Кароєва Тетяна Робертівна – доктор історичних наук, професор, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

Коваль Світлана Флоріанівна – бібліограф 1-ї категорії відділу краєзнавства ВОУНБ ім. В. Отамановського

Коновальчук Ольга Миколаївна – заступник директора з основної діяльності ВОУНБ ім. В. Отамановського

Мельник Наталія Миколаївна – провідний бібліотекар сектору створення краєзнавчих баз даних відділу краєзнавства ВОУНБ ім. В. Отамановського

Момотюк Юлія Михайлівна – провідний бібліограф відділу рідкісних і цінних видань ВОУНБ ім. В. Отамановського

Сафронова Олена Вадимівна – завідувачка відділу рідкісних і цінних видань ВОУНБ ім. В. Отамановського

Слотюк Галина Миколаївна – заступник директора з наукової роботи та інформатизації, в. о. директора (з 2024 р.) ВОУНБ ім. В. Отамановського

Зміст

Від укладача

З книжкових колекцій бібліотек Поділля

(за фондами ВОУНБ ім. В. Отамановського)

Валігура І. М. Археологічні дослідження на українських теренах у виданнях XIX – першої половини XX ст.

Кароєва Т. Р. Провенієнції родової бібліотеки Руссановських з Якушинців

Момотюк Ю. М. Квітникарство та городництво очима читача першої третини XX ст.

Бібліотеки та бібліотекарі

Сафронова О. В. Бібліотечні печатки і штампи як джерело інформації до історії ВОУНБ ім. В. Отамановського

Екологія книжкової культури

Антонюк О. Ю. Роль краєзнавчих електронних ресурсів у цифровому суспільстві

Сторінками архівних документів

Доповідна записка завідувача Подільської центральної бібліотеки. 1923 р.

Підготувала Т. Р. Кароєва

Вінницький «THE BEST»

Наші земляки – лауреати літературних премій України 2022 року

Підготувала С. Ф. Коваль

Книжкова полиця

Роман-містифікація Яна Потоцького (1761–1815) (до 225-ї річниці виходу у світ книги «Рукопис, знайдений у Сарагосі»). *Підготувала Г. М. Слотюк*

«Летописное повествование о Малой России и ея народе и козакахъ вообще...»

Олександра Рігельмана (до 175-річчя першого видання).

Підготувала Н. М. Мельник

Про перший з'їзд сільських господарів Поділля (до 125-річчя друку матеріалів з'їзду). *Підготувала Н. В. Березюк*

100 років книзі відомого вінницького фтизіатра Юхима Яковича Фішензона «Плевротуберкульоз та його лікування». *Підготувала Ю. В. Виноградська*

Хроніка. Події

Підготувала О. М. Коновальчук

Відомості про авторів

Наукове видання

ПОДІЛЬСЬКИЙ КНИЖНИК

Альманах

Випуск 15
(2022 р.)

Відповідальна за випуск *Г. М. Слотюк*,
в. о. директора ВОУНБ ім. В. Отамановського

Укладач *Т. Р. Кароєва*

Редактор *С. В. Лавренюк*

У дизайні обкладинки використано малюнок *М. Жука*